

calēnder ladin i 9 + 94

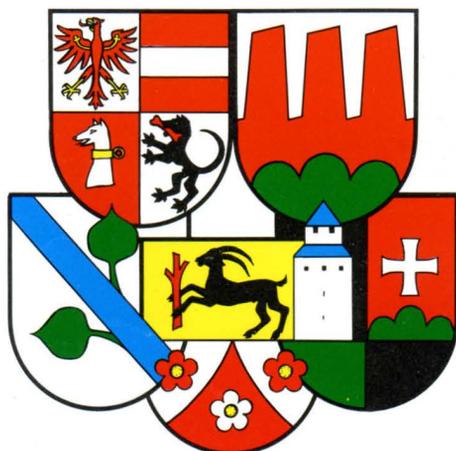
1889

1989

CASSA RAIFFEISEN VAL BADIA

Cun nos é dessigü döt plü scëmpl

PORTINES: Corvara

Tel. (0471) 836243 - Fax 836295

Tel. (0471) 836307

Telex 401554 R BADIA

Colfosch

Tel. (0471) 836163 - Fax 836524

La Ila

Tel. (0471) 847666 - Fax 847680

Badia

Tel. (0471) 839732 - Fax 839904

La Val

Tel. (0471) 843140 - Fax 843249

Pederoa

Tel. (0471) 843306 - Fax 843305

San Martin

Tel. (0474) 523102 - Fax 523465

Al Plan de Mareo

Tel. (0474) 501180 - Fax 501685

Rèba

Tel. (0436) 79382 - Fax 79388

79383

Sorvisc d'assicuraziun

Tel. (0471) 847688 - Fax 847695

calēnder ladin
1941

dè fora da Ert pur i Ladins
dla Val d'Badia y Marô

Trà fëgn dales Fornates jö Lungiarü

L'ann 1994

L'ann 1994 é n ann scëmpl cun 365 dis.

L'ann liturgich mët man cun la pröma domënia d'Advënt, ai 27.11 y se finësc cun la sabeda dan la pröma domënia d'Advënt dl 1994, ai 26.11.

L'ann di Iüdes mët man ai 6.9.1994 (5755 agn); l'ann dl' Islam mët man ai 10.6.1994 (1415 agn).

L'aisciöda mët man ai 20.3. dales 21.28,

l'isté mët man ai 21.6. dales 15.48,

l'altonn mët man ai 23.9. dales 7.10,

l'invêr mët man ai 21.12. dales 3.23.

Les festes de prezet d'Italia é dötes les domënies y spo Nanü (1.1.), S.Guania-Bonia (6.1.), S.Maria dal Ciüf (15.8.), Gnissant (1.11.), Immaculata (8.12.) y Nadé (25.12.)

Capiun ai 16. de forà,

Pasca ai 3. d'auri,

l'Assënza ai 15. de mà, les Antlêes ai 5. de jügn, SS.Cör de Gejù ai 12. de jügn.

L'Assënza y les Antlêes vëgn chilò da nos zelebrades la domënia dô che ares tocass.

S. Ujöp y S. Pire y S. Paul n'é nia plü festes de prezet t'Italia; ailô mëssassun ji ti paîsc vijins.

L'tëmp dô l'calënder de 100 agn:

L'invêr cun tröpa nëi - l'aisciöda çina de mà frëit y mol - L'isté é da mëte man frëit y mol, spo çialt cun tonn y tranì - l'altonn é tres mol cun tröpa plöia.

Stamparia PRESEL - Strada Roma 69, Balsan - Tel. 202037

Dötes les fotos a curüsc é de Giuvani Pescoller - S. Martin

jené
ienér

Iener-jené

1 Sabeda	Nanü, S. Maria uma de Di, de prezet, Fulgens
2 Domënia	2^a de Nadè, Basilio, Gregöre l'Gran
3 Lönesc	Genovefa, Hermine
4 Mertesc	Angela, Roger, Mario
5 Mercui	Emilia, Gerlach
6 JÖBIA	S. Guania - Bonia, de prezet, Casper, Marciun, Baldesè, Pia, Gertrud
7 Vëndres	Valentin, Raimund, Sigrid Pröm vëndres, Cnud
8 Sabeda	Severin, Erhard, Heinrich, Gudula
9 Domënia	Bato de Gejù, Iulian, Eberhard, Alixia
10 Lönesc	Gregöre papa, Paul, Wilhelm
11 Mertesc	Paulin, Jan da Breslau
12 Mercui	Tatiana, Hilda, Jan Casper
13 Jöbia	Ilario, Gottfried, Heldemar, Iutta
14 Vëndres	Engelmar, Odo, reiner, Berno
15 Sabeda	Romedio da Thaur, Mauro, Arnold Jannsen
16 Domënia	2^a ia por l'ann, Marzelo, Honorat, Teobald
17 Lönesc	Antone l'Gran, Patronn d'Antermeia, Beatrize
18 Mertesc	Prisca, Odilo, Wolfried, Regina
	Encina al 25-01 otavario pur les religiuns cr.
19 Mercui	Mario, Heinrich, Ratmund
20 Jöbia	Bostian, Fabian, Elisabeta, Ursula
21 Vëndres	Agnese, Meinrad
22 Sabeda	Vinzenz, Gaudenz, Teodolinde, Walter
23 Domënia	3^a ia por l'ann, Heinrich Seuse, Ildefons
24 Lönesc	Franzësch de Sales, Eberhard, Vera, Xenia
25 Mertesc	Cunversciun de S. Paul, Wolfram
26 Mercui	Timoteo, Tito, Paula, Alberich, Albert
27 Jöbia	Angela Merici, Iulian, Gerhard
28 Vëndres	Tomej d'Acuin, Carlo l'Gran, Manfred, Carla
29 Sabeda	Ujöp Freinademetz, Valerio, Radegund
30 Domënia	4^a ia por l'ann, Martina, Serena, Aldegund
31 Lönesc	Jan Bosco, Eusebio, Hemma, Rudbert

Iener

I arati, ch'al foss dèrt da tó in cunscideraziun n pü i Sanè de vigni mëis y les usanzas da plü dadi y da sègn, che aldì y alda la-prò.

De iener nominunse imprüma de döt i trèi Rêsc (da s. Guania-Bonia): Casper, Melchior: (pur ladin Marciun) y Baldessé; trèi sanè, che ê plü dadi dër venerà chilò da nos. Al é inoms, che gnò dà a dër tröpa jënt y çinamai a families y çiases.

Les inziales di trèi rêsc vëgn scrites, scialdi inè çiamó aldè-daincö, sön porta de çiasa, in chël dé ch'al vëgn i trèi rêsc a incënjé la çiasa. Al vëgn scrit insciö: 19 + C + M + B + 94. Mo tolesse dlaurela y scriede bel; datrai ne vëgnel nia scrit bel, mo burt!

Ai 15.1. él s. Romedio. N bel santuar de chësc sant éle tla val

de Non (l'sant che é jü a Trënt cun na laurs).

L'dé de s. Vinzenz (22.1.) vëgn inè nominé l'dé dla noza di vicì; ai mët man un o l'ater da çianté y fa cô (Lostag).

Ai 20.1. él s. Bostian, patrôn cuntra les maraties y inè patrôn de tröpes dlijies dl Tirol. Al é gnü martorjé cun saites.

Ai 25. él la conuersciun de s. Paul, olà che mez l'invêr é passé (Lostag). Ai 29. él sanbëgn la festa dl beat Ujöp Freinademetz, nosc gran beat dla Val Badia, siur Ujöp da Oies.

Al é sciode ch'al vëgn dé ai mituns tres manco inoms di Sanè, purchël él jü fora oramai dl döt la usanza de zelebré l'dé dl Santinom. Al vëgn scialdi mâ plü zelebré l'“Geburtstag”, de chël ch'al vëgn dit pur tudësch: “Geburtstag hat ein jedes Kalbl”.

Notizies:

Forà

Forà

1 Mertesc	Brighita, Severo, Sigibert
2 Mercui	PREJENTAZIUN DL SIGNUR,
S. Maria da les cianderes,
dal poch, Patrozinio a La Pli de Marou
3 Jöbia	Blaje, Ansgar, Oscar
4 Vëndres	Pröm vëndres, Veronica, Ghilbert, Christian
5 Sabeda	Pröma sabeda, Ingenuin, Albuin, Agata
6 Domènia	5^a ia por l'ann, Paul Michi, Dorotea, Rabanns
7 Lönesc	Richard, Ava, Nivard
8 Mertesc	Iarone, Filippo
9 Mercui	Apollonia, Lambert, Iulian
10 Jöbia	Scolastica, Brun, Wilhelm (jöbia grassa)
11 Vëndres	S. Maria da Lourdes, Anselm, Teodor
12 Sabeda	Gregöre, Benedict
13 Domènia	6^a ia por l'ann, Ecchehard, Adolf, Gisela
14 Lönesc	Zirill, Metodio, Valentin
15 Mertesc	Siegfrid, CARLASCÈ
16 Mercui	CAPIUN, Iuliana, Filippa
17 Jöbia	Fundadusc di Serviti, Bonosus, Benignio
18 Vëndres	Sciomun, Costanzia, Angelico
19 Sabeda	Bonifaz, Irmgard
20 Domènia	1^a de Carsèma, Eleuterio, Amata, Iordan
21 Lönesc	Pire Damian, Germano, Leodegar
22 Mertesc	Catedra de S. Pire, Isabella, Joannamaria
23 Mercui	Polycarp, Romana, Otto
24 Jöbia	Mafì apost. Ethelbert, Ida, Irmengard
25 Vëndres	Walburga, Adeltrud
26 Sabeda	Dionisio, Metilde, Ulrich, Adalbert
27 Domènia	2^a de Carsèma, Marchward
28 Lönesc	Roman, Silvana, Teodulf

Forà

Forà mèt atira man cun na festa che gnô spezialmënter plü dadì zelebrada solenemënter; al é s. Maria de forà o dales cìandères, aldédaincö prejentaziun dl Signur.

Da s. Maria de forà gnôl laota pro i paurs baraté jö personal y l' dé dô, ai 3. de forà, in s. Blaje, gnôl fat l'poch. Fanè y fanceles baratâ jö patrun, sc'ara i ne scusâ nia olà ch'ai ê sta, y jô a s'un chirì n n'ater. Ciamó dan l'ultima vera udôn in s. Blaje fanè y fanceles, che rodâ te cité a Burnech y patruns che i chirì. I fanè y i ojoradùs metô l'cazù y la furchëta dô la vëta dl ciapel jö, spo savò i patruns, che ai pudò i damané.

Aldédaincö sanbëgn n'él nia plü de chësc patüic, cìudi ch'al n'é apëna plü fanè y fanceles y atri barata jö oramai vigni sajun, olà ch'al é furesti cis.

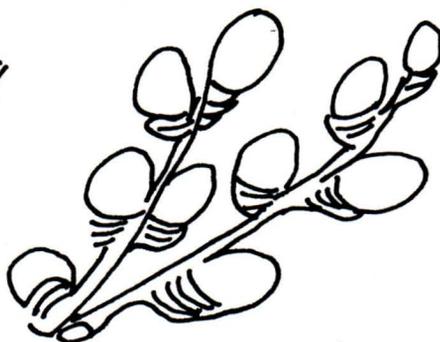
Ai 5. de forà éle la festa di beaç Ingenuin y Albuin, vëschì da Pur-senù incër l'1000.

Ai 11. vëgn zelebrada la festa de s. Maria da Lourdes. Te nosta valada él n gröm de capeles dedicades a s. Maria da Lourdes.

Degun sant, mo impò n dé che nos tiroleri dessun se recordé, é l'20. de forà, olà ch'al é gnü copé dai franzeji Andreas Hofer, l'“Held von Tirol”. L'prou a Mantua, che l'à acompagné ala mort, à dit, ch'al â fat na mort santa. In chël dé él dërt sc'i periun pur düc i tomà te vera y pur i perseghitâ pur gauja dles veres. Al n'é aldédaincö ciamó cotan deplü co laota.

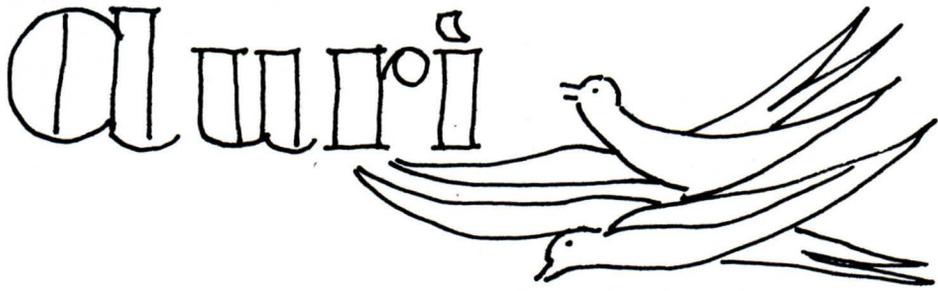
Notizies:

Merz

Merz

1 Mertesc	Albin, Albina, David, Roger	
2 Mercui	Carlo l'Bun, Agnese de Böhmen	
3 Jöbia	Cunigunda, Islav, Friedrich	
4 Vëndres	Pröm vëndres, Casimir, Rupert, Humbert	☺
5 Sabeda	Pröma sabeda, Oliva, Dietmar, Romeo	
6 Domënia	3^a de Carsëma, Fridolin, Ziriach, Iordan	
7 Lönesc	Perpetua y Felizita, Volker, Reinhard	
8 Mertesc	Jan de Di, Eddo	
9 Mercui	Franzesca da Roma, Bruno, Domenico Savio	
10 Jöbia	Milio, Gustav	
11 Vëndres	Rosina, Alram, Ulrich	
12 Sabeda	Beatrizo	☺
13 Domënia	4^a de Carsëma, Paulina, Leander, Iudita	
14 Lönesc	Metilde, Eva = Evi, Conrad, Gottfried	
15 Mertesc	Clemens Maria Hofbauer, Aloisia, Zacharia	
16 Mercui	Heribert da Köln, Gummar	
17 Jöbia	Patrick, Gertrud, Jan	
18 Vëndres	Zirill da Ierujaleme, Eduard	
19 SABEDA	UJÖP, da Nazaret	
20 Domënia	5^a de Carsëma, Domënia foscia, Wolfram, Irmgard	☺
21 Lönesc	Christian, Absalon	
22 Mertesc	Lea, Lucardis, Elmar	
23 Mercui	Turibio, Merbot, Rebecca	
24 Jöbia	Elia, Catarina da Schweden	
25 VËNDRES	Anunziaziun a S. Maria, Anunziata, Iudita, Anzilla	
26 Sabeda	Liudger, Larissa, Manuel	
27 Dömenia	6^a de Carsëma "dal bei ori", Heimo, Frowin	☺
28 Lönesc	Ingbert, Guntram, Gundelind	
29 Mertesc	Helmut, Ludolf	
30 Mercui	Diemut, Patto, Muriel	
31 JÖBIA	SANTA, Cornelia, Benjamin, Lambert	

Auri

1 VÈNDRES	SANÇ, Irene, Hugo, Zejario; Pröm vëndres	
2 SABEDA	SANTA, Franz de Paula; Pröma sabeda	
3 DOMÈNIA	DLA RESURREZIUN DE NOSC SIGNUR: Pasca	☾
4 LÖNESC	DE PASCA, Isidoro vësko, Conrad	
5 Mertesc	Vinzenz, Creszenzia	
6 Mercui	Wilhelm, Pire	
7 Jöbia	Jan Bat. de la Salle: Patronn dles scores	
8 Vëndres	Walter, Beate (1956 Consacr. Vesco H. Forer)	
9 Sabeda	Waltraud, Conrad	
10 Domènia	BLANCIA, 2 a de Pasca, Engelbert	☺
11 Lönesc	Stanislao, Hildebrand, Gemma Galgani	
12 Mertesc	Zeno, Herta, Tulia	
13 Mercui	Martin, Hermenegild, Paul diac., Ida	
14 Jöbia	Lidwina, Ernestina	
15 Vëndres	Nidcher, Huna	
16 Sabeda	Ciascian y Vegile: Patronn dla diozeja
Balsan - Porsenù, Ojöp Labers, Bernardette	
17 Domènia	3^a de Pasca, "De S. Ciascian", Rudolf	
18 Lönesc	Agia	
19 Mertesc	Leo, Werner, Gerold, Friedrich	☾
20 Mercui	Hildegund (1974 degan Pire Rubatscher +)	
21 Jöbia	Anselm, Conrad	
22 Vëndres	Caio, Wolfhelm	
23 Sabeda	Iorz: Patronn da Pliscia, Adalbert	
24 Domènia	4^a de Pasca, "Dles vocaziuns spirit". Fidelis	
25 Lönesc	Merch evang., Erwin, Franca, Hermann	☺
26 Mertesc	Cleto, Consuelo, Helena	
27 Mercui	Pire Canisio, Zita, Floribert	
28 Jöbia	Pire Chanel, Hugo	
29 Vëndres	Catarina da Siena, Roswita, Dietrich	
30 Sabeda	Piö V., Gherino, Heimo, Rasomunde, Hilda	

Auri

La secunda domënia dô Pasca zelebriëia nosta diozeja la gran festa di patrôns S. Ciascian (pur la pert da Pursenù) y s. Vigile (pur la pert da Balsan). A di la virité, gnô chësta festa zelebada plü solena laota ch'an jô apè a Pursenù o cun la ferata o magari cun la roda plü tert; plü solena gnôra zelebada chësta festa co aldédaincö, che düc va cun l'auto. Cüdi pa? Al pê ch'an n'adores nia plü tan i patrôns dl cil, mo i scioldi!! (leider!).

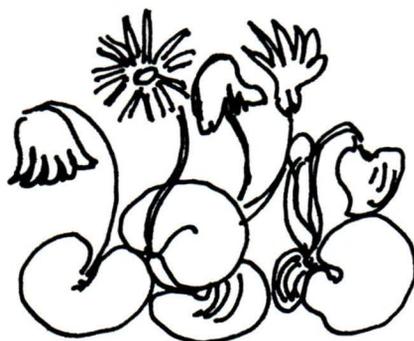
Chi da s. Martin à bele metü man dan da 30 agn da zelebrië solenemënter la festa dl patrôn pur l'bun tëm, s. Germano, cun la prozesciun solena, la terza do-

mënia dô Pasca domisdé. Inè ailò vëgnel inmënt, ch'al vëgn lascé dô dassënn. L'bun tëm adora düc aldédaincö d'isté y dër dessigü inè d'invèr. I canuns da fa nëi pô bëgn ji bun, mo al ô pa chiamó ester val' d'ater laprò y chël ne podunse nos ladins nia se desmentié.

Çiamó n Sant uressi nominé sëgn d'auri y chël é san Iorz (23.4.), che scombat cuntra l'dragun dl mal.

Y spo sanbëgn san Merch evangelist. Plü dadì gnôl feter dlunch fat la prozesciun de s. Merch cun les letanies di Sanè. L'autoritè ne les à nia plü scrites dant y spo da tó jö valch, él tan sauri, ch'an ne se recorda gnanca plü gonót, è che é ste. A La Pli de Marou vëgnel chiamó fat san Merch sciöche toca.

Notizies:

Mà

1 Domènia	5^a de Pasca, Ujöp laurante, Arnold	
2 Lönesc	Atanajio, Sigmund, Mafald	☺
3 Mertesc	Filipo y Iaco apost. Alexander	
4 Mercui	Florian, (Patrono dljia da Curt)	
5 Jöbia	Godehart, Angelo, Sigrid, Iutta	
6 Vëndres	Pröm vëndres Marchward, Antonia	
7 Sabeda	Pröma sabeda, Helga, Gisela	
8 Domènia	6^a de Pasca "Dles Crusc", Ulriche	
9 Lönesc	Adalgar, Volchmar, Ottocar	
10 Mertesc	Gordian, Epimaco	☺
11 Mercui	Mamert, Iachin	
12 Jöbia	Pancraz, Nereo, Achille, Imelda	
13 Vëndres	Servaz	
14 Sabeda	Bonifaz, Christian (* 1940 Vesco Wilh.)	
15 Domènia	ASSÈNZA - PALSACRUSC, Sofia, Isidor paur	
16 Lönesc	Jan Nepomuk, Adelfus, Ubald	
17 Mertesc	Walter, Pascuale Baylon	
18 Mercui	Jan I., Erich, Felix (*1920 Papa Wojtyla)	☺
19 Jöbia	Alcuin, Ivo, Cuno, Dietmar	
20 Vëndres	Bernardin, Elfriede, Valeria	
21 Sabeda	Hermann Iosef, Ehrenfried, Constantin	
22 Domènia	PASCA DE MÀ, Iulia, Rita, Renate	
23 Lönesc	DE PASCA DE MÀ, Dejiderio, Berto, Wipert	
24 Mertesc	Madalena, Ester, Dagmar, Sofia	
25 Mercui	Gregöre papa, Beda, Urban, Madalena	☺
26 Jöbia	Filippo Neri, Alwin, Marianna, Paredes	
27 Vëndres	Agostin de Canterbury, Brun	
28 Sabeda	German, Wilhelm, Rodhard	
29 Domènia	FESTA DLA SANTISCIMA TRINITÀ	
30 Lönesc	Ioanna d'Arc, Ferdinand, Reinhild	
31 Mertesc	Petronilla, Hiltrud, Aldo	

Mà

Döt l'mëis de mà che é l'mëis plü da ciüf y da flus tla natöra, vëgn dediché ala plü bela flu dl'umanité, che é s. Maria. Al vëgn arjigné ca i altà de mà tles dlìjies y tles capeles incërch y tignì la devoziun de mà (Maian-dacht), mo al vëgn tres deplü la "meseria de bosch" (de jënt) te chères dlìjies intratan la devoziun de mà. Savëise, ar'é mefo insciö, che a de té patiic de dlìjia n'ân nia plü cis dlaurela aldédaincö.

Vëi él pa bëgn, mo an ne pu-dess purdërt nia l'di y chiamó manco l'scri: Tratan la devoziun de mà é pa bëgn i bars plü plëgns de jënt co les dlìjies. Scrit l'ài y vëi él inçe, spo fajede mefo cun me, èi ch'i urëis; i sun vedll!

N Sant impò chiamó scialdi verneré aldédaincö, é s. Florian (4. 5.), patrönn cuntra l'mé de fiich y de chi dla Feuerwehr. Feter indlunch vëgnel fat la prozesciun de s. Florian cun la statua y la partezipaziun di omi dla Feuerwehr.

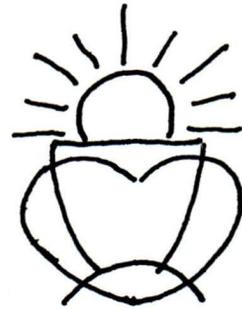
Trëi sanè y na santa vëgn chiamó dër nominà y an i disc pur tudësch "die Eismänner" (pur ladin ne sona degüna traduziun bun!). Al é Pancraz (12.5.), Servaz (13.5.), Bonifaz (14.5.) y la kalte Sofie (15.5.). Al é chèra na sajun, olà ch'al toma gonót ite frëit y plöia o inçe magari la nëi.

Purchël l'inom "Eismänner" y no Heißmänner, sciöche na té mëda che ê mâ jüda a scora sot al fascism, dijô (purchël n'âra dessigü nia bria da se l'cunfessé!).

De mà mai plöia assà.

Notizies:

Jügn

Jügn

1 Mercui	Justin, Sciomun, Luitgard	☾
2 Jöbia	Marzelino, Armin, Erasmo, Eugen, Blandina	
3 Vëndres	Pröm vëndres	
4 Sabeda	Pröma sabeda, Gherino, Werner, Crista, Eva	
5 Domënia	10^a ia por l'ann Les Antlès Bonifaz	
6 Lönesc	Norbert, Bertrand, Claudio	
7 Mertesc	Robert	
8 Mercui	Medardo, Engelbert, Helga	
9 Jöbia	Efrem, Prim, Felizian, Grazia	☺
10 Vëndres	Heinrich da Balsan, Oliva, Diana, festa lit. Cör de Gejù	
11 Sabeda	Barnaba apost. Rimbert, Cör de Maria	
12 Domënia	11^a ia por l'ann, DI Cör de Gejù, Leo III, Odulf	
13 Lönesc	Antone da Padua (Patronn dljia Picolin)	
14 Mertesc	Burchard, Gottschalch, Meinrad	
15 Mercui	Vitus, Lothard Gebhard, Istrid	
16 Jöbia	Benno, Gherino, Luitgard	☾
17 Vëndres	Eufemia	
18 Sabeda	Potendin, Felize, Simplizio	
19 Domënia	12^a ia por l'ann, Romuald, Cervas, Portas	
20 Lönesc	Deodat, Adalbert, Benigna, Margarita	
21 Mertesc	Luije Gonzaga, Alban, Radulf	
22 Mercui	Paulin, John Fisher, Tomej, Albin	
23 Jöbia	Edeltraud	☺
24 Vëndres	Jan Bat. (Patronn dljia S. Martin), Dietger	
25 Sabeda	Wilhelm, Gerhar, Eleonore, Dorotea	
26 Domënia	13 a ia por l'ann Vegile, (Patron dles dljies Al Plan y Calfosch)	
27 Lönesc	Zirill, Emma da Gurch, Creszenzia, Daniel	
28 Mertesc	Ireneo, Ecchehard, Diethild	
29 Mercui	PIRE Y PAUL apost. Iudita, Patronns da Rina	☾
30 Jöbia	Martiri da Roma, Otto, Erentrud	

Jügn

De jügn orunse se recordé n gran Sant, che vëgn scialdi veneré y nominé chiamó te nosta valada y al é sant Antone da Padua (13.6.), che vëgn cherdé in aiüt tles gran dificultês y é cunesciü pur chël sant, che fajô tan de miraculi. Tla dljia da Piculin, che é dedicada a s. Andone da Padua, él dôes de gran tofles (dl 1699), che raprejëntëia tröc miraculi de s. Antone. Plü dadi ruvâl deplü prozesciuns a Piculin in st. Antone, aldédaincö nia plü, ater co chëra da S. Martin. L'gran trafich, che é aldédaincö sön strada, é la gauja, ch'al sta fora valgünes prozesciuns.

N n'ater Sant da nominé sëgn de jügn é s. Vi (15.8.). Al é inçe cunesciü chilò da nos sciöche dé da ji a munt cun i tiers. Interessant él inçe, ch'al é valgünes fontanes, ch'an i disc "fontanes da s. Vi", çiu di che ares vëgn impor-

mó fora chi dis. Dër cunesciüdes é les fontanes da S. Vi daite dal lêch dla Crëda tla val de Marou. La maiù pert vëgneres fora chi dis incër s. Vi, mo l'ann passé plü de n mëis plü tert y gnanca dotes; n sëgn ch'al é ste n ann süt.

San Luije Gonzaga (21.6.) gnò plü dadi dër veneré y perié sciöche ejemplar pur la jënt jona. Mo la parora "inozënzä" é aldédaincö na parora y na cossa dër furesta, purchël n'ön gnanca plü dër n'en savëi de s. Luije. An l'à plü cun s. Valentin. Olà ch'i rovun col tëmp, chël ne sän nia. Al foss mefo gran ora da ste chiè y punsé dò.

La gran festa de S. Pire y s. Paul (29.6.) vëgn inçe desmentiada feter dl döt, mo la gauja n'é pa nia tan la gran massa dla jënt che crëi. Mo sciöche i à bele scrit: da tó jö val', él tan sauri"! y al n'un n'é nia plü tröc che se recorda, che chësta festa ê chiamó dan püè agn de prezet.

Chël talian dijô mefo: "Fate voi".

Notizies:

Juli Messe

Iuli - Messè

1 Vëndres	Pröm vëndres, Dietrich, Teobald, Eckhard	
2 Sabeda	Pröma sabeda, Vijitaziun de S.Maria, Wiltrud	
3 Domënia	14^a ia por l'ann, Tomej apostl	
4 Lönesc	Ulrich, Elisabeta, Berta	
5 Mertesc	Antone Maris Zaccaria, Letizia	
6 Mercui	Maria Goretti	
7 Jöbia	Willibald, Edelburga	
8 Vëndres	Chillian, Edgar, Adolf	☺
9 Sabeda	Jan da Köln, Veronica	
10 Domënia	15^a ia por l'ann, Knud, Erich, Oraf, Engelbert	
11 Lönesc	Benedict, Rachele, Olga	
12 Mertesc	Hermagora, Fortunat, Felix, Plazido	
13 Mercui	Heinrich re, Cunigunda, Sara, Bertold, Ioel	
14 Jöbia	Camillo, Roland	
15 Vëndres	Bonaventura, Gumbert, Donald, Otger	
16 Sabeda	Maria dl Carmel, Carmen, Carmela, Irmgard, Elvira	☺
17 Domënia	16^a ia por l'ann, Alejio, Alex, Axel, Marina	
18 Lönesc	Arnold, Friedrich, Radegundis	
19 Mertesc	Bernold, Poppo	
20 Mercui	Margareta, Wilmar, Bernhard, Aaron	
21 Jöbia	Laurenz da Brindisi, Arbogast, Florenzio, Daniel	
22 Vëndres	Maria Madalena, Verena, Elvira, Eberhard	☺
23 Sabeda	Brigita, Apolinare, Liborio	
24 Domënia	17^a ia por l'ann, Cristofe, Cristina, Siglinde	
25 Lönesc	Iaco apost., Patronn dla dlijia de Badia, Tea	
26 Mertesc	Iachin y Anna, Cristina	
27 Mercui	Lucano, Natalia, Bertold, Pantaleon	
28 Jöbia	Inozenz I, Neat, Samson, Benno	
29 Vëndres	Marta, Olaf II., Flora, Luzilla, Ladislao	
30 Sabeda	Pire Crisologo, Simplizio, Faustin Beatrize	☺
31 Domënia	18^a ia por l'ann, Nazio da Loyola, German	

Iuli

Chi da La Val y mâ chi da La Val i disc a chësc mëis “messé”. Dan Pidrò i diji Iuli y dô Pidrò i diji Lugio. Madër se capì, spo èl anfat.

S. Tomêsc apostel ài metü, da piüc agn incà, ai 3. de iuli. Plü dadì èl ai 21. de dezëmber, l’ultimo apostel dan Nadé, magari çiudì ch’al n’urò nia atira crëi, che Gejú ê ressurì. I ne sà nia, mo sëgn é süa festa tl plü bel dl’isté.

Ai 16. de iuli gnò plü dadì inèc dër venerada s. Maria dla Munt dl Carmelo y tröc se lasciâ scri ite tla cunfederaziun dl scapulìr y an cialfâ la medaia dl scapulìr cun diversces indulgënzes. Aldédaincö ne sà n gnanca plü cì che n scapulìr é. Da splighé chësc, uressel ester plü lerch. Mo aldédaincö dàn mâ plü val’ sön les

medaies ch’an ciafa da val’gara.! Ar’è pa insciö, orëi o no orëi!

Ai 25. de iuli éle S. Iaco apostel, l’gran s. Iaco, patrôn de Badia y l’ dé dô s. Anna, gran festa cun prozesciun solena sö La Crusc.

Da s. Iaco cina s. Anna n’ài nia bria da scialdé chi dl’Alta Badia, düc i atri dis dl’ann bëgn. Insciö dijôi bele zacan y iö ne sà pa cì fa, iö. Iö sà mefo, che in s. Iaco tol chi de Badia cala gran cialdira y d’cala buna farina da fa festa.

Incër s. Maria Madalena èl i dis plü cialc dl’ann y an i disc “dis da cian”. Çiudì pa da cian? Çiudì che i cians pëta fora la lëinga, can ch’ai à massa cialt. Sëgn savëise, çiudì ch’an i disc dis da cian.

S. Cristoforo (24.7.) dessun bëgn dër perié, che i sciafërs cialfes ciurvel, çiudì che i auti ne l’à pa!

Notizies:

Agost

Agost

1 Lönesc	Alfonjo, M. Liguori, Pire Faber, Ulrich
2 Mertesc	Eujebio
3 Mercui	Benno, Burchard, Lydia
4 Jöbia	Jan Maria Vianney
5 Vëndres	Pröm vëndres, Maria dla nëi, Oswald, Demenca
6 Sabeda	Pröma sabeda, Trasfiguraziun dal Signur, Hermann
7 Domënia	19^a ia por l'ann, "Dla porziuncola, Caietan, Afra ☺
8 Lönesc	Domene, Ziriach
9 Mertesc	Edith Stein, Altmann
10 Mercui	Lauzenz, Astrid
11 Jöbia	Clara, Filomena, Susanna, Donald
12 Vëndres	Radegund, Noting
13 Sabeda	Ciascian, Patronn da S.Ciascian, Jan Berchmans
14 Domënia	20^a ia por l'ann, Maximilian Kolbe, Eberhard ☺
15 Lönesc	MARIA dal ciöf, o Asunziun de Maria, Patrozinio a La Ila, Assunta, Tarzizio, Rupert
16 Mertesc	Stefo, Teodor, Alfred, Bochus, Christian
17 Mercui	Iazinto, Guda, Iutta
18 Jöbia	Elena, Claudia, Iutta
19 Vëndres	Jan Eudes, Sebald, Sigbert, Moreno
20 Sabeda	Bernhard, Samuel, Ronald, Hugo
21 Domënia	21^a ia por l'ann, Pio X, Balduin, Isabella ☺
22 Lönesc	Maria Regina, Regina, Sigfried
23 Mertesc	Rosa, Richild
24 Mercui	Berto apostl, Isolde
25 Jöbia	Ludwig, Ojöp da Cals, Senese Patronn da La Val
26 Vëndres	Gregöre, Natascia, Natalia
27 Sabeda	Monica, Gebhard Zejario
28 Domënia	22^a ia por l'ann, Agostin, Elmar, Adelind ☺
29 Lönesc	Jan Bat., Sabina, Teodora, Beatrize
30 Mertesc	Felize, Heribert, Amadeo, Ingeberg
31 Mercui	Raimund, Paulin, 1986 Consacraz. dl Vesco Wilhelm

Setëmbër

Sëtember

1	Jöbia	Egidio, Pelagio, Verena, Ruth	
2	Vëndres	Pröm vëndres, Apolinare, Igrid	
3	Sabeda	Pröma sabeda, Gregöre le Gran, Sifia	
4	Domënia	23^a ia por l'ann, Suitbert, Iris, Ida, Rosalia	
		Festa dai Angeli custodi	
5	Lönesc	Maria Tarejia, Roswita	
6	Mertesc	Magno, Gundolf (1952 + Vesco J. Geisler)	☺
7	Mercui	Otto, Judita, Regina	
8	Jöbia	NADÉ de S. Maria, Adrian	
9	Vëndres	Corbinian, Otmar, Omar	
10	Sabeda	Ann. dla Cunsacraz. dl dom da Pörsenù y Balsan	
11	Domënia	24^a ia por l'ann, Felize, Regula, Almar	
12	Lönesc	Inom de S. Maria, Guido	☺
13	Mertesc	Jan Crisostomo, Notburga, Tobia, Amato	
14	Mercui	Ejaltaziun dla S. Crusc, Cornelio	
15	Jöbia	S. Maria dolorojia, Ludmilla, Roland, Dolores	
16	Vëndres	Cornelio, Ziprian, Edith	
17	Sabeda	Robert, Hildegard, Arianna	
18	Domënia	25^a ia por l'ann, Lambert, Jep da Copert.	
19	Lönesc	Genaro, Teodor, Igor	☺
20	Mertesc	Eustachio, André Chim, Paul, Franz	
21	Mercui	Mateo apostl, Debora, Iona	
22	Jöbia	Moriz y compagns, Emmeran	
23	Vëndres	Lino, Lutwin, Tecla	
24	Sabeda	Rupert, Virgil, Gerhard, Hermann	
25	Domënia	26^a ia por l'ann, Klaus de Flühe, Firmin	
26	Lönesc	Cosma y Damian	
27	Mertesc	Vinzenz de Paul, Hiltrud, Dietrich	
28	Mercui	Wenzel, Lioba, Adalrich, Conrad	☺
29	Jöbia	Arcangeli Michiel, Gabriel y Rafael	
30	Vëndres	Iarone, Urs, Victor, Leopard	

Setember

Bele l'pröm dé de setember porta n Sant scialdi cunesciü pur inom. Al é s. Egidio y al i vëgn dit "Sant al Cerf". Chësc inom s'al cialé, ciudi ch'al ê n eremit y dô la lionda êl na cerfa che i dô l'lat. In chël dé él inè n "Lo-stag". Sciöche l'tëmp é in chël dé, insciö éle döt l'mëis.

Ai 8. él la festa dla nativité de s. Maria o s. Maria de setember, plü dadì gran festa.

Ciudi mëssi pa dagnora scri "plü dadì"? Ah, savëise, aldédaincö, pèle, ch'i n'adorun nia plü les festes de dlijia, mo mâ plü chëres dles tendes y dles discoteches... Püre monn, che va tres plü jöpert!

In s. Maria de setember, dijôn plü dadì, che les vidunderes jô a Vandoies a mëssa adora. Aldédaincö pôres joré inant, zënza

palsé a Vandoies, ciudi che in chël dé n'él degüna mëssa adora a Vandoies!

Nanter les santes Maries, s. Maria dal Ciüf y s. Maria de setember, dijô dagnora l'Simele da Longega, dessun cöie les erbes de medejina.

Ai 13. él s. Notburga, chë fancela santa da Eben dlungia Achensee. Al vëgn cunté, ch'ara ê fancela pro n paura, che ne dijô nia les Aimaries da sëra, mo fajô lauré inant, can ch'al gnô soné l'Aimaria. S. Notburga sciurâ spo la sojora tl'aria, can ch'ai sonâ l'Aimaria y la sojora stô tl'aria zënza la tignì. Spo se dijôra les Aimaries y l'paura â salpü, ci ch'al â da fa.

Spezialmënter da recordé éle spo la Santa Crusc ai 14.9; s. Matti ai 21.9. y s. Michiel ai 29.9.

Sc'al tona chiamó dô la santa Crusc, vëgnel chiamó n isté.

Notizies:

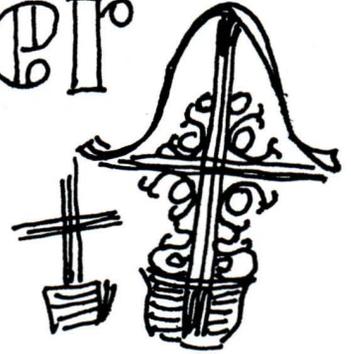
October

October

1 Sabeda	Pröma sabeda, Tarejia, Remigio, Emanuel, Geselbert
2 Domënia	27^a ia por l'ann, "Dal Rosare" Angeli cust.
3 Lönesc	Ewald, Cristina
4 Mertesc	Franzesch d'Assisi, Aurea
5 Mercui	Plazido, Attila
6 Jöbia	Bruno, Renato (René), Adalberto
7 Vëndres	Pröm vëndres, Maria dal Rosare, Iustina Gerold
8 Sabeda	Simeon, Günther, Amor, Demetrio
9 Domënia	28^a ia por l'ann, Dionijio, Jan, Sara, Manuela
10 Lönesc	Gereon, Vittorio, Daniel, Liun
11 Mertesc	Iaco, Edelburg
12 Mercui	Maximilian, Edwin, Gottfried, Herlinde
13 Jöbia	Eduard, Aurelia, Oreste
14 Vëndres	Callisto, Hildegund, Alan, Fortunata
15 Sabeda	Festa dla Consacraz. de nostes dlijies, Terejia
16 Domënia	29^a ia por l'ann, "Segra de düc", Gallus, Hedwig, Margaret, (1978 eleziun dl Papa Jan Paul II).
Domenia dles Misciuns
17 Lönesc	Nazio d'Antiochia
18 Mertesc	Lüca evang.
19 Mercui	Jan de Brebeuf, Isach, Laura, Paul dla Crusc
20 Jöbia	Wendelin, Vitalis, Ioanna
21 Vëndres	Ursula y compagnes
22 Sabeda	Contardo Ferrini, Salome, Cordula, Ingbert
23 Domënia	30^a ia por l'ann, Jan Capistr., Iaco, Oda
24 Lönesc	Antone Maria Claret
25 Mertesc	Crispin, Crispinian, Daria, Ludwig
26 Mercui	Amando, Iosefina, Sigebald
27 Jöbia	Wolfgang
28 Vëndres	Sciomun y Iüda apost., Alfred
29 Sabeda	Feruzio, Narzisso, Ermelinda
30 Domënia	31^a ia por l'ann, Dietger
31 Lönesc	Wolfgang, Iutta

Novèmbber

Novèmbber

- 1 MERTESC GNISSANT - de prezet, Harald, Artur**
2 Mercui Dé dles animes (1913 * Vësko Heinr. Forer)
3 Jöbia Martin, Hubert, Silvia, Ida, Pirmin
4 Vëndres Pröm vëndres, Carlo, Gregöre, Reinhard
5 Sabeda Pröma sabeda, Emmerich
6 Domënia 32^a ia por l'ann "Dles animes"
Linert Patronn de Badia, Modesta, Elfrida
7 Lönesc Willibrord, Engelbert, Carina, Ernst
8 Mertesc Gottfried, Jan Duns Scotus
9 Mercui Teodor, Roland, Ranulf
10 Jöbia Leo le Gran, Iustus
11 Vëndres Martin Patronn da San Martin, Mennas
12 Sabeda Iojafat, Didaco (Diego), Emilian
13 Domënia 33^a ia por l'ann, Stanislaus Kòstka, Livia
14 Lönesc Sidonio, Alberich
15 Mertesc Albert le Gran, Leopold, Marino
16 Mercui Margarita, Otmar, Walter
17 Jöbia Gertrud, Florino, Vitoria, Hilda, Salome
18 Vëndres Consacraz. Basiliches S. Pire y S. Paul, Odo
19 Sabeda Elisabeta d'Ungaria, David, Metilde
20 Domënia Ultima dal ann liturghich, GRAN FESTA DE CRISTO RE, Corbinian Edmund
21 Lönesc Amalberg
22 Mertesc Zezilia
23 Meruci Clemens, Culumban, Felizita, Detlev
24 Jöbia Andrea Dun Lac y comp., Modesto, Flora
25 Vëndres Catarina Patrona da Corvara, Egbert
26 Sabeda Conrad, Gebhard, Ida, Adalbert
27 Domënia Pröma d'Advënt, Modesta, Oda
28 Lönesc Berta, Günther
29 Mertesc Friedrich, Saturnin, Iolanda, Iulita
30 Mercui Andrea apostl, Fulkhard

Novèmber

Novèmber mèt man cun la festa de Gnissant, olà ch'an vèiga les cortines tan bel infurnides y al ne sarà döt l'ann nia tan tröpa jënt te dlijia co in Gnissant domisdé. Ai vègn dalunc adalerch a cialfé les fosses de sü parènc de funè y a perié pur vèi. Ailò imparun indô a cunèsce l'parenté.

Te tröc posè él chiamó la usanza da na sopoltöra, che l'parenté vègn invié dô la sopoltöra te val'ustaria a tó val' de cialt. Chèsta n'è dessigü nia na stleta usanza y al n'è nia vèi, ch'ai s'abina pur se mangé ite y fa baldoria y s'inchiuché. An à podü osservé ch'al é plü ciòc purincèrch dô na sopoltöra, olà ch'ai à tut jö chèsta usanza.

Ai vègn gonót dalunc adalerch a na sopoltöra y datrai da n dèr frèit; bel dailò él plü co dèrt, sce jënt vègn inviada a tó val' de cialt.

Da l'atra pert é pa chë usanza inè val'de dèrt. An vègn indô a cunèsce l'parenté ch'an ne vèiga magari zènza agn alalungia nia, mo chèra é l'ocajium ch'an se vèiga.

Plü dadì ê inè les nozes na té ocajium pur s'imparé a cunèsce nanter parènc, mo aldédaincö no plü, purèiudì che ailò vègnel feter mâ plü invié amisc y amiches, "amichetti y amichettes"!!

Al é na usanza dèr vedla de i dé val' da mangé a chi che va ala sopoltöra y chi che disc, ch'al é na stleta usanza, é de bi gran falzuns y farisei. Chi dess impröma punsé de tó jö d'atres usanzas modernes, che é veramènter la rovina dla jënt!!

De gran sanè de novèmber éle ai 4.11. san Carlo Borromeo, ai 11. s. Martin, ai 19. s. Elisabeta, ai 22. s. Zezilia patrona dl cianté y dla musiga, ai 25. s. Caterina, ai 30. s. André apostel.

Notizies:

Dezember

Dezember

1 Jöbia	Eligio, Natalia, Blanca, Edmund	
2 Vëndres	Pröm vëndres, Luzio, Balbina	
3 Sabeda	Pröma sabeda, Franzesch Xaver, Gerlinde	☺
4 Domënia	2^a d'Advënt, Berbura, Jan Damaszeno	
5 Lönesc	Anno, Herwig, Reginhard, Niels	
6 Mertesc	Micurà Patronn dla dljia da Curt	
7 Mercui	Ambrojio, Gerhard	
8 JÖBIA	MARIA IMACULATA, de prezet, Elfrida, Edith	
9 Vëndres	Liborio, Pire, Euchario	☺
10 Sabeda	Maria da Loreto, Angelina, Bruno, Jan	
11 Domënia	3^a d'Advënt, Damaso I., Tassilo, Artur	
12 Lönesc	Hartmann, Ioana Franzesca, Dietrich	
13 Mertesc	Lizia Patrona da Lungiarü, Otilia, Iodoch	
14 Mercui	Jan dla Crusc, Bertold	
15 Jöbia	Cristina (Nina), Wunibald	
16 Vëndres	Adelheid, Ado, Dietrich	
17 Sabeda	Lazaro, Iolanda	
18 Domënia	4^a d'Advënt, Filipo	☺
19 Lönesc	Pire, Conrad	
20 Mertesc	Heinrich, Regina, Eico	
21 Mercui	Hagar, Richard	
22 Jöbia	Marian, Iutta	
23 Vëndres	Jan da Krakau (Canzio), Ivo, Vitoria	
24 Sabeda	Adam v Eva, Evelin, Adalbert	
25 DOMËNIA	GRAN FESTA DE NADE, Anastasia	☺
	(* 1935 Degan Franz Sottara, 1987 Degan Br. Maioni +)	
26 LÖNESC	Stefo, Stefania, Richlind	
27 Mertesc	Jan apostl. y avang., Fabiola, Rudger	
28 Mercui	Mituns inozenç, "de fantú", Hermann, Otto	
29 Jöbia	Tomej Becket, Tamar, Davide re, Lothar	
30 Vëndres	Felize I., Germar, Richard	
31 Sabeda	Salvester, Melania, Columba, Apolonia	

Dezember

Dezember é l'mëis d'Advënt, olà ch'al vëgn chiamó te tröc poscè tignì l'Guldenamt o Rorate. Tan solenemënter co plü dadí n'an mine no plü la orenté de l'tignì.

Ai 8. él la gran festa dl'Imaculata. Chësta festa vëgn chiamó ze-lebrada sciöch' al toca. An à chiamó dlaurela pur furtüna. furesti n'él nia chiamó y insciö pô jënt fa festa de dlijia.

D'atri sanè o santes che nosta jënt se recorda scialdi, é s. Berbura ai 4.12., patrona de chi che laora tles minéores y di moribondi; s. Ambrojio ai 7.12., patrôn de chi dales ês; s. Lizia ai 13.12. - patrona dla dlijia da Lungiarü y patrona pur i edli.

Spo vëgnel sanbëgn la gran festa da Nadé cun Maduines, spo s. Stefo pröm martire, s. Jan evangelist, i ss. mituns inozënë. Y chilò recordunse la crudelté de rè Erode.

Mo sc'i punsun aldédaincö, spo unse pa bëgn cëntmile iadi

plü Erodi y Erodianes y miliuns de mituns inozënë martiri, che vëgn copà y vëgn chiamó daidà cun leges statales y i scioldi de düc... na ingiustizia tan grana, che....!

Canta chël, mo i s'un fajun pa tan püch dinfora. I sun devëntà superfarisei. Sc'al vëgn cundané a mort n gran delinquënt y copé, spo él döt l'monn che sraia, ch'an ne pô nia copé, mo sc'al vëgn copé miliuns de mituns inozënë y la maiù pert pur caprize, spo s'la riunse magari chiamó. I saltun da avocaç, sce zacai se rump n dëit, mo sc'al vëgn copé miliuns de mituns completamënter inozënë y chësc vign'ann, ne s'un fajunse nia dinfora.

Quo vadis, püre mann??

La Dlijia à tres chiamó la scomunica sön chisc omicidi!

L'ultimo Sant de chësc mëis é s. Salvester, che l' monn prô de bate fora vign'ann peso.

Periun Idi, ch'i savunse tres deplü da l'ringrazié dl bëgn y da se stravardé dal mal y ch'i unse la furtüna pur l'ann che vëgn.

Notizies:

Marçés

IEENER

ai 5. a Bornech y Urtejèi - ai 25.
a Tlùses.

FORÀ

ai 1. a S. Laurènz - ai 15. a Badia
- ai 20. a Bornech - ai 24. a Tlùses

MERZ

ai 12. a Pursenù - ai 24. a S. Lau-
rènz (marcè da Pasca) - ai 27. a
La Pli/Longega - ai 30. a Bor-
nech.

AURÌ

ai 30. a Badia y a Bornech.

MÀ

ai 18. a Bornech - ai 26. a Pidrô.

JÜGN

ai 7. a S. Martin - ai 23. a Longega
- ai 25. a Bornech.

IULI

ai 22. a Bornech (S. Maria Mad-
dalena).

AGOST

ai 6. a Bornech.

SETÈMBER

ai 12. a Bornech - ai 21. a Al Plan
- ai 26. a S. Martin.

OTOBER

ai 4. a Badia (S. Francèsch) - ai
7. a S. Laurènz - ai 19. a Longega
- ai 23. a Pidrô - ai 26.27.28. a S.
Scimun/Bornech.

NOVÈMBER

ai 8. a S. Martin/Tor - ai 11. a S.
Laurènz - ai 18. a Bornech.

DEZEMBER

ai 5. a Bornech.

Notizies:

Frëina da S.Martin - foto H.Pescoller

SALÜC LADINS

Bun dé y bun ann,
sciöche vign'ann,
nos düc s'aodun
l'bel y spo l'bun,
sanité y benedisciun
indlunch olà ch'i jun
y dlunch olà ch'i stun
y ch'ara vâis bun
te vigni piz y çiantun,
ch'i suns'sagns intun,
ch'i s'orunse tres bun,
spo él pô döt bun.

Indô él passé n ann y al ne mêt
man n nü, ch'i orun düc indô sco-
mencé cun l'inom de Dî, sciöche
i orun fa vigni dé danü.

L'Signur side cun os y inçe cun
me.

I m'à indó tut dant de daidé
scri l'calënder ladin y i mëss
sëgn ringrazié Idi, ch'al m'à dé
la forza y la orenté da l'daidé scri
y inçe tó la responsabilité tan
d'agn. 32 iadi l'unse bele dé fora
y chësc foss chël che ò di 33.

33 agn é inçe gnü l'Signur, spo
l'ài metü söla crusc. Sta da udëi,
se'ai fesc inçe col calënder ladin
insciö.

Side co ch'ara ôis, çiamó virel,
spo odarân bëgn.

Mo al Calënder ladin stara
sëgn da fa les mius aodanzes ai
ladins y a düc i atri che l'lí. A
düc i ladins tla valada y inçe a
chi dër dalunc, sura l'gran mër

ia, döt l'bun pur corp y anima,
sanbëgn tröpa sanité, furtüna,
cuntentëza y benedisciun.

Mo plü spezificamënter oressi
çiamó fa valgünes aodanzes: Im-
pröma de döt, che i pici mituns
àis na educaziun plü sceria, co
che ai ne l'à aldédaincö, çiu-di
che la vita é inçe fata de spinac
y a tignì fora chi, mëssun ester
ausà, zënza se fejun mé.

Ai geniturs oressi aodé, ch'ai ne defènes mai i mituns can ch'ai fala. Chësc foss l'plü stlet survisc, ch'ai i fesc ai mituns, çiudi ch'ai ne sà nia plü spo, çi che é dërt y nia dërt, y chësc foss inè n sëgn ch'ai ne ti ô nia bun ai mituns, mo mà a se instësc. L'rì y l'pitè alda pro la natüira umana y fesc bün. A chi che n'è nia bugn de rì, i falel val'y chi che n'è nia bugn de pitè, l'à chiamó plü ria.

A chi che insëgna la religiun te scora, oressi aodé, ch'ai mëtes indô man da insigné i 10 comandamënc, i sacramënc, les 6 viritës fundamentales. Döt dit!

A düc i insegnanè oressi aodé, ch'ai insëgnes dër ai mituns les

regules de cherianza, çiudi ch'an les adora vigni dé bel indlunch, mó deplü chiamó tl furesto!

Ai proi oressi di, sciöche chël berba curat y poet Karl Staudacher scriò:

“Gott, ich will dich selber hören, Menschenwort ist leer und schal;

Gotteswort ist wahr und klar.”

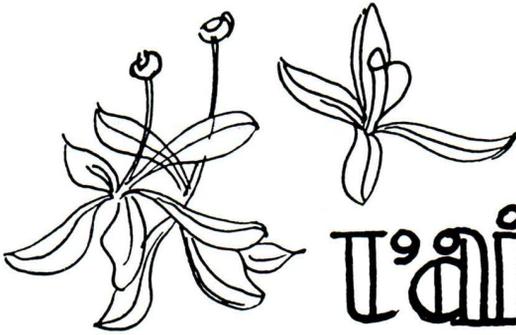
La jënt é dër genót plü “mündig”, co che nos minun.

Al Calënder ladin ti aodunse, ch'al side bun de vire inant chiamó n pez - savëise, aldédaincö minun pa, che döt cant mëss gni mudé - y ch'al röis scialdi indlunch te nostes families.

M.A

Chi dl 1910 (80 agn) de Marco

L'aisciöda.

Regules dl tëmp

Regules dl tëmp pur l'aisciöda.

See merz fesc da d'isté
na berba biancia pô l'aisciöda ciafé.

Merz süit fesc bun te vigni piz y ciantun.

De mà adora vigni raïsc n pazun d'ega.
Massa gran erba de mà, n'é mai val' dër bun che va.

De jügn bun cialt y bel tëmp fesc bun a vigni erba y a vigni tier.

De jügn l'tonn y tranì,
fesc bun a l'erba y ai granì.

D'aisciöda t'Langiarü - foto H.Pescoller

Biesces sön la munt Senes

(L.T.) Čina chi agn dal 60 ia â feter düc i paurs de nosc raiun cotan de biesces; la gran pert ea fosces o blanćes. La biescia é en armont dër ütł, al adora püch guern; alaleriala sön pastöra éł dër derojònt, al se proa da zafé vigne stinfá por se pascionté. Les ciöres é belo plü möles y chir ma le bun.

D'invern romagn les biesces te stalot; te scalira i vëgnal motü da doman y da sera fën malgaraté, tompié jö, fën de val rödena spêra y da pücià sostanza. Dlungia la scalira i meton en pazun de ega frësca. Čindetan

i vëgnal somené te ćiané empü de sé por i paré le ensüz, zonna mëteres man da leché vigne mür y da bere pescines.

Ma dad'aisciöda i vëgnal tut fora de stalot; al é pa bèn alt de coltöra deache döt invern i àn ma stornü ete dascia minizada, stornüda y stran de paé. La coltöra de biescia dess ester dër bona tai ćiamp dai capüc y dai soni. Da la to fora de stala meson ji con la lösa o le gratun da mené coltöra te stala.

La biescia dà al paup lana; dad'aisciöda y dad altonn vën les biesces toserades, la lana laa-

da, condüita dal batalana a scartacé. Les fanceles y patrones messâ firè i bì panojè d'invern te stöa bona çialda; dertan le firè gnê panostre. Con le fi gnêi fat drap o sbetri, çialzes, guané por mituns.

Le drap gnea fat te çiasa; al jea le tescese sön le störes. La gran pert dai paurs â enstësc en torá. I mituns se confortâ le plü ai artejagn sön les störes: cargás, sartus, tesceri, fomeri; le drap gnea plîscé sön pré.

No ma con lana gnêl fat drap, mo inçe con çianapia y lin. Al gnea adoré da fa iestes, linzos, cutres, spenserli. Le paup zidlâ enstës çì che al adorâ, deache al

ne ciafâ feter nia da cumpré y alâ apëna le mö. Döt'aisciöda çina dad altomn tert ea les biesces sön pastöra. Inçe d'invern les parán fora, sce al ea en toch de tarënch; ares gnea vardades tla siara, inçe a tomp de löna; spo te chi lëdi y sön les pastöres.

Adora roâres a munt y da gni de munt êl inçe les ultimes. La bela pastöra y la pasciontada ea dles vaçes da muje; biesces messâ se acuntonté con pastöra megra.

Da la segra se vaigâ danré val paup da sbocarí na biescia; an la partia con val ijin o berba. Vigne agnel gnea zidlé. Da Pasca ea

I famëis de munt se fesc l'aurela cörta

chisc plü cheriç dai sciach eri taliagn y ai paiâ bun. I müi ne podên nia sceché massa che ai metea tosc man da pügné mituns y no ma da i salté dô a les bago-tes. Dai castruns ân plü la pêsc.

Te Mareo êl chi agn 50 plü de mile biesces y feter tantes roâ inçe a munt. Da marcé da Pederoa gnêres vardades a pastoréc y roâ tôsc te munt.

Fodara Masaron é la munt dles biesces; en famëi aposta les vardâ y tai Tamesc êl la mansonara. Can che an jea a munt - dal Gran S.Pire - roâ i armoné tles munts altes (Fojedöra, Senes, Fodara Vedla, Fanes) y les biesces podea se goder dôta la val çina ta Pederrü. An podea odëi damprò da 800 biesces te munt. Cöstes roâ da S.Iaco sön munt alta. Le gran pastorec roâ sö dai Velins, sora i Tamesc sö y fora Planpescü. Çina en S.Ana gnêres lasciades danlò. En chël dé gnêres parades da Plan de Roa sö sön Col dles Fozöres. Danlò gnêl vardé jö i Rumé sora i Pareis de Senes, Val de Jé, Gran y Picio Col de Mareo y Muntejela. Por sté soranet gnêres parades jön Plan de Col dles Fozöres.

Sce le isté gnea prigorius, danlò podên les paré a Planpescü, inçe de dé, mo apëna che le tomp gnea miù, messân atira endò les vistlé sö. Dala nëi messân vardé sot i Parëis çina Costa dal Fü.

Da S.Laronz podên pascionté Val dai Röc, i Gran y Pici Lastuns, Somamunt çina Plan Plat

y nia plü ennant. Dai 10 d'agost çina che an gnea de munt messâ les biesces dagnora sté soranet a Planpescü. Danlò êl velins y na ücia dal famëi.

Da S. Bertovardán Lastun da-l'Èga, Plan de S.Berto, Picio Col Toronn deslanch ete y sön Gran Col Toronn y nia plü ennant.

Da segra d'Al Plan ennant dea i armoné ester a çiasa; ma plü chi dal famëi, dal patrum dla ücia podea romagne çina S.Matio. Sce le tomp ea dër bun, stea le famëi con i armoné de so patrum çina segra dal Rosare. Danlò gnea pa bën düc i famëis con na bela gran berba de munt. En segra dal Rosare se tolëi jö la berba.

Dô S.Matio ea la munt daverta ales biesces; an podea vardé - Çiampëi dai Bôs, dôta Mesa-munt, Riciogogn, entrami i Çianrosch, Col dal Barantl, Les Pozes, Falciâra messâ dagnora gni sconada. En S.Matio gnea les biesces de munt; te chi pariüc d'Al Plan êl an gröm de velins; i paurs jea a s'les cerne fora. Cösc post ea en dër ciornadú. Val pair cialfâ na biescia o l'altra deplü, deache al ea val agnel laprò, d'atri gnea a tra la cörta: çina che soldàs fajea söes proes te munt, lasciài inçe sparí val biescia te ola dla fan. Te cösc Ciornadú êl val sala con sé leite; les biesces gnea conesciüdes ala merscia te na oredla o al corú smardacé sön la lana.

Püces â na çiapänela, trepes s'la â prodiüda te munt o che ara i ea gnüda tuta.

Le Simele sòn Fodara Vedla al gnea cherté a medié arpnè; al dijea: les medejines por armonè é inèe por jonè.

Parüda fajea la bela lana co i ögâ pa tan ai paurs por iestí sôa familia.

A çiasa gnea les biesces vardades te val ausêrt; la bela pasciontada ea reservada ai armonc, cis ales vaçes. Pormó can che cöstes gnea tignides daete - encêr la segra d'La Pli - podea les biesces reflé empü dlunch. Pormó can che al gnea la nëi romagnea incê cöstes döt invern te stala.

Encö él çiamó 700 biesces te döta la valada. Ares vën endó stimades deplü por la çern sana, nia grassina. Te val posé é i paurs dles biesces organisês y tën papiers desco pro i armonc. Encö cunta pö ma plü la cualité, la bona çern, la bela lana, la dërta raza. Çern de bagotes o de agnel é bela tëndra. Deache al ne po gni

vardé te bosch, romagn les biesces codio te stala dad'aisciöda. Te bosch mangiâres la piza dai boscuns y rünâ le bosch. Te nostes bocariès aldon püch de çern de biescia deache püç o degügn la damana dô. Le bocà la arjgnass sogü, sce ara gness cherida por cojiné.

Tigní biesces encö pöl co porti nia manco co les vaçes; d'isté s'an éseres te munt, d'altomn y dad'aisciöda éres sön pastöra da çiasa y ma d'invern mësseres gni prodüdes val mëns. Ares dà püch laur, ne n'è nia möles, mangia döt y é danré püres. A diüc i sàres beles alaleria sön pastöra. Al é en armont saurì, zerte y co dà fora, saurì da zidlé. Les generaziuns da denant s'á iestit con drap de lana de söes biesces y cösc é tres le plü samm.

Scolari d'Antermèia 1932/33

90 agn Stüdafüch de Badia

I stüdafüch de Badia dal 1900

La jënt se para dal füch

Da can che la pursona conësc le füch y s'al á sotmetü, conëscela süa forza desdrüjënta y proa da se parè decuntra. Bele i vedli egizians âv en regolamënt dal füch. Dal tēmp dal imparadü Otavian (44 dan Cr. - 14 do Cr.) él rové con la cultura romana inçe injins romagn da destudè le füch te nösce raiuns. Dal 11 dan Cr. âv Roma bele en corp de stüdadüch, metü adüim da stlafš y l'ann 6 dô Cr. é chësc corp gnü na organisaziun militara organisada con 7 mile porsones. Massaries da destudè le

füch fôl laota: na sprinza portanta, condles dal füch, litres y rampins dal füch. L'ann 15 dan Cr. é spo nösce raiuns gnüs na pert dla provincia Rezia. Tles cités provinziales romanes gnôl metü sö impede ches organisaziuns militares di destüdafüch na sort de stüdafüch profescionala, na sort de stüdafüch obligatoria, formada da artejagn sciöche zumpradus, feurs, carigas, morinás... Dal tēmp dal Imper Roman chilò da nos fôl inçe de te stüdafüch organisá.

Les cités dal Medioevo â strades dër strëntes, apëna ega da

to ca, i frabicaç ê in malester y en medefüch fô en spavënt. An ê apëna bogn da salvè valch: i injins da destudé ê dër primitifs y dandadüt manciâl pö l'ega.

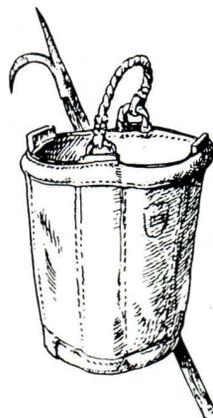
Desproch é vardü jö deplü iadi: 1292, 1333, 1340; **Maran é vardü jö dal 1339.** Sön chësta á la grofa de Tirol **Margareta Maultasch** dé fora na ordianza por destudé le füch; i podun di che le regolamënt dal destüdafüch é te Tirol plö de 650 agn vedl. Al gné conscidré sciöche oblio, daidé fora tla meseria y ti prighi, inçe da les regossies, da les roes y lovines. Al nasciô la virtü "orentás" por daidé i vijins. Dan plö de 100 agn á chësta forma de aiüt porté a mët impè i corps de stüdafüch y chësta forma s'á çina incö mantigní. Por combat en prigo él da daidé deburiada: i abitané dal paisc, dles viles, dles cités; vigni comun messâ daidé pro a destudé.

I corps di stüdafüch é gnüs metü sô por:

- * combat le prigo dal füch;
- * istruí y formé sü mëmbri;
- * se crüzié da cialé y aministrè i injins y massaries;
- * cherie compagnia inanter i mëmbri;

Regolamënc dal füch

a) La ordianza de Tirol dal 1532 dijê: Can che al rump fora le medefüch mess la jënt atira ti ji pormez al füch, se parè y le destudé. L'alarm vëgn dé con

Les vedles massaries por destudé le füch ê condles, pazuns, fôi de pels, litres y rampins da füch

sonè "ciampana martel" (la çiampana ne gnê nia sunada, mo al gnê batü le pantoncel tla çiampana chîta). La jënt savô che al vardô y un cherdâ l'ater con - al verd, al verd, al é atira da ji a parè.

b) Sanciana dal 1610:

In San Florián él da tigní la prozescun; sce al é medefüch pö ma daidè chi che la autorité à metü. Pazuns, condles, rampins dal füch, litres y sprinzes de latun mëssa ester da to ca. Valgünes bots mëss tres ester plènes de ega; chëstes vëgn cundütes sön liöses söl post aulá che al verd. I verdabagns çia- ra sura i pazuns y le portè ega. I çiamins mëss ester de mür, mëssa pichè sô le tèt y é da controlè vigni Chertatëmpura. Fëgn, stran, legna sècia, scorzes ne po nia ester sön somás dlungia le çiamin. Te çiasa pol ma ester bagn a tanf te bônes.

Ai sona *ciampana martel* al verd, al verd! Püèia roba jê da salvè y da destudè con condles d'ega derzâi pa bëgn fora püch

Muradus y zumpradus mëss dal medefüch ji sön tèt a destudè o a-trá jö le tèt. La litra mëss 8 èi atira portè adarlerch y implö i rampins dal füch. La nôt mëss gni vardada da dui èi da ciasa a ciasa y chisc mëss scraie fora les ores. Te vigni ciasa mëssel ester de nôt te ciasadafüch en pazun d'ega danman.

De nôt ne pon nia ji te stala no te majun con la lüm, no con chentl no con lumìn, mo ma con na buna linterna.

(Der Sammler 1908, Heft 4)

Da chësta ordinanza da San-ćiana udunse tler che le medefüch gnê aratè val de spaventus y an ćiarâ a vigni moda da le schivè. Rumpil fora naota, spo jê viles intiries in cëinder. I mesi por destudè ê dër alabona y implö manćiâl l'ega y l'mez che la jënt podô daidè, â les flames bele desdrüt val frabica.

Na unium che se fej de gragn miric por la comunité é dër sigü le corp di stüdafüch. Incö n'unse un te vigni paisc dla valada, inçe a Rina, Antermëia y Longiarü. Chisc paisc é stá i ultimi a se mèt sö i stödafüch. Incö à prëse vigni corp de paisc en bel gran magazinn da se mèt ite les mascins y les massaries por laorè no ma cuntra le füch, mo por daidè inçe te d'atres desgrazies sciöche pro regossies, desgrazies sön strada, söl laur, pro les frabiches.

I punsun ma ala borta y crüdia desgrazia sön la strada defora da Longega o al mé de füch tal hotel Clara a Al Plan, ma por recordè les desgrazies plo frësches. Por daidè indertöra adora le corp di stüdafüch imprüma na bona preparaziun y spo inçe les massaries aladô. Na pert bruntora bëgn impü y dij

che al ti vëgn sciurè dô massa mascins y che na pert é massa capriziusc incër les mascins; un en paisc ti fej dô al ater y mëss avëi les medemes mascins o òiamó de mius, plö de moder-nes.

Che ala ne jiss pa da spara-gné deplö y de se daidè fora y coordiné i aiüè, incö che al é te vigni paisc y pro vigni lüch na strada! Sambëgn che les ma-scins resta te magazinn düit l'ann y manacia da gni da rüja, mo sunsi pö ligri che ales ne n'á nia bria da gni tutes ca, che al ne sozeda nia deplö desgrazies. Che vigni corp di stüdafüch ó ester arjignè ite bun, él bëgn da capí y da avëi gian; tan maiü y plö efiziënt sará so aiüt, sce al vëgn cherdè.

Te vigni paisc él sön le maga-zinn na sirena por cherdè aiüt. Dandaia sonân les òiampanes a martel; al gnê batü le pantoncel tla òiampana y insciö sonál ape-zòt; al é valch che sonâ ri y an savò che al é sozedü na desgra-zia. De idranè ne baiân ma nia. Te vila fòl na maiü brènta plëna de ega y val desënes de metri de slauè. Destudé le füch gnêl pa bëgn dainré, al mançiâ l'ega y i injins de la condüj pormez. Vardòl dles perts fora, s'an jê oramai la vila intiria, ê pö les frabiches fates sö dër da toch, üna dlungia l'atra; l'ara da tèt de üna na majun tacâ feter adüm con chëla de n'atra. Im-plö ávun laota i òiamins daverè, gunot de lëgn, plëgns de rafa y les frabiches in gran pert de lëgn. An periâ pa bëgn vigni së-ra S.Florián che al straverdëss dal mé de füch; sön üsc de stala

avun na tofla de S.Florián o na statua sön le mür. Fa füch te òiasadafüch n'ê nia tan sauri con lëgna gunot zoha y malsë-çia; an schivâ le fa füch, incé por sparagnè lëgna; ma trëi otes al dé fòl füch te forgherè. Pormò can che al ê gnü sö i sol-prins se fajôn plö sauri da fa füch; denant gnòl vardè en pice füch te na òiasa por düta la vila düit le dè. Incö vála da druchè te n butun y al salta bele sö na bela flama. La gran pert á te òiasadafüch so gas y da scialdè tolon gasöre impede lëgna.

Na cherta al ombolt de Badia

Te na cherta dai 18 de má dal 1821, portada al omblot de Ba-dia Jan Batista Irsara ai 27 dal medem mëis da pert dal me-scio Ojep Call, vëgnel dit:

“Na desgrazia, en mé de füch da püch sozedü y les tröpes plü-res che tröc frabicaé é al prigo de mé de füch, ti fej por dovëi ala signuria, da scri dant te vi-gni comun en control dles frabi-ches, na vijita por le füch, sciö-che al n'ê bele stè üna dal 1818.

Chësta ota ciafa le ombolt le comando, tantosc y tal tëmp de 4 edemes adüm con l'om dla junta y de na porsona esperta de vigne zeca, da ji a controlè vigni frabica. Al é da osservé chëstes cosses:

1. òiamins de lëgn ne pò nia gni conzedüs; ai mëss gni traç jö y fac sö de mür. Óiamins mëssa gni fac sö pro moguns (de stüa o furgn da pan), sce ai mançia. I òiamins mëss pichè sö le tèt, ai mëssa spo gni scoá y la rafa (maestra) gni crazada jö;

Pedrases dandaia Hotel Nagler fat sö 1905

2. pro forgherè de ciasadafüch o d'atri locai da fa füch ne pol nia gni dörè te ciasadafüch no te d'atri locai da fa füch func no plafons de lëgn.

I func mëss ester de tera o de salajé, de pera;

3. büsc da gramurè mëssa grî spostá demez dales ciasas;

4. furgn da pan o moguns da defet ne pò nia gni azetá, mo mëss atira gni comedá;

5. vigni patrún de locai da fa füch mëss i mostrè al ombolt la linterna.

I defecè cialá sö mëss l'ombolt scri sö y dedò i dé dant, inçe ales perts enteressades al frabicat por ti sparagné de gran straufs de scioldi o de porjun; al dess inçe i manacé che les spëises de comedé le frabicat, sce autorité le fej, paiará le patrún; l'ombolt dess i mët en termo, por can che i frabicaé dess gni metüs a post. Da dé dant é inçe chi che á cialé dala vijita al füch dal 1818 le comando da dorteré y ne l'à nia fat.

L'ombolt mëss comané da dorteré i trusc atira, al dess stè lapró y ciarè sura y straufè chi che se tira sotfora.

I trusc mëssa gni comedá te 15 dé.

Dala bona vöia dal ombolt se aspeton la respetada bonoria de chësta ordinanza.

Signuria de Maró k.k.

Al Plan, ai 18 de má 1821

Badia, ai 27 de má 1821 surandé dal mescio Ojep Call».

Ai se organisëia

Da chësta cherta dal vicare de Maró vëigon tan gran che le prigo de mé de füch ê laota con i ciamins y furgn da defet y de lëgn. Les posibilités da destudé le füch ê piceres, porchël zercán da fa diüt por che al ne rumpiss nia fora. Impié sö füch podò sambëgn inçe le tonn y porchël gnêl dal ri tëmp soné al tëmp y benedí le tëmp; les patrones sciurâ val de benedí (belorí, ciüf benedis) te füch y al gnê dit patenostri dassënn. Te vigni paisc se recorda jënt en gran mé de füch, gaujë

Fam. Daprè - Anvi - Badia

dal tonn o sënza da val gauja. In-
cè incö sozedal bindebò gunot na
desgrazia col fùch, mo con les
mascins da incö y l'ega danman
éson bogn da certlè ite le fùch y
da stravardè d'atres frabiches
dal verde jö.

See un ó scri la storia de val
uniun, ti ciarel jö a ci che le scri-
van de chëla uniun á metü a pa-
pier: protocoï dles sentades, sta-
tué, lista di mëmbri, desgrazies
sozedüdes, manifestaziun orga-
nisades, blasun y patrun.

La gran pert di stüdafüch de
Tirol é gnüs metüs sö inanter le
1890 y 1910. Dal 1914, denant
che al rumpiss fora la borta vera,
fòl 199 corps de stüdafüch de
paisc.

Tla pröma vera á i ei dai 20 ai
42 agn atira messü ji sot; dal
1915 cïnamai i scizeri dai 16 ai
60 agn a combat cuntra la Talia

y ensciö è la gran pert di stüda-
füch te vera y le corp ne funzioná
nia plö por manéa de ei. Te val
posé s'á les ëles metü adöm; a
Súc èl gnü metü sö en corp stüda-
füch de ales. Dô la vera é la gran
pert di corps stüdafüch gnüs me-
tüs sö da nü, mo tröc omi è tomá
te vera. Dal 1921 se slü jö adöm
i corps stüdafüch de Südtirol,
deache chësc toch è gnü desta-
chè da Tirol.

Con le fascismo é i stüdafüch
gnüs proibìs dal 1925 y so laur
surantolò i comuns. Al gné metü
sö val corp stüdafüch profescio-
nal, che le comun messá paié.

Dal 1939 á la opziun scarzè sö
loécs: i optanè ne podò nia plö fa
pert di stüdafüch; dal 1943 inant
éra indò jüda damí. Dal 1948 á
la Regiun surantut i stüdafüch y
con le statut nü la provincia.

I corps di stüdafüch plö vedli:

Porsenú	1854
Bornech	1864
Maran	1868
Desproch	1856
Trënt	1863
Sterzing	1875
Niederdorf	1875
Walsberg	1876
Untermals	1877
Sançiana	1878

y paisc ladins pa?

1876	Ürtijëi
1886	Ampëz
1887	Fodom
1893	Sëlva
1895	Calfosch
1897	La Pli, Al Plan, S.Cristinà
1901	Col de S.Lizia
1904	Badia
1907	Runcadic
1911	Corvara

Tai atri paisc é i stüdafüch gnüs metüs impè dô la secunda vera dal monn.

Tla Val Badia á Mareo dal 1897 motü sö i stüdafüch da La Pli y Al Plan sciöche prüms paisc dla valada. Inçe tla alta valada àn capì che al orô ester na sort de uniun che se dess da fà por i ester mecn a n mé de füch.

Ma destudè con condles d'ega o pazuns ê massa bunmarcè y jovâ püch. Da pert dles autorités, vicari y ombolt, gnôl menè dô che al gniss metü sö en corp di stüdafüch sciöche d'atri paisc áv bele. An â capì che en te grup jê bojëgn por destudé i fiüc che rumpì fora nia dainrè.

Badia se fej inant

Le comando di stüdafüch Badia menâ ai 6 de merz 1904 fora Desproch la domanda che al gniss aprovè i statuè di stüdafüch, azetá dala sentada generala tignida ai 19 otober 1902. Na domanda dal protocol de chësta sentada y 5 copies di statuè gnê ürtià fora Desproch. La junta de comun â ai 6 de merz 1904 aprovè i statuè di stüdafüch. La domanda é firmada dal consëi di stüdafüch.

Le protocol dla sentada é gnü scrit jö ai 6 de merz 1904: Al dij: Ai 19 de otober 1904 s'è chi de Badia abiná. Le ispetur zonal Reichegger saludâ düc cané y ti fajô complimèncé al comun por chësta iniziativa. Presidènt dla sentada gnê metü le maester Paul Vittur dl Mone y scrivan Nagler Mariangel.

Dô che 37 omi s'â scrit ite tla lista di mëmbri, é i inoms gnüs lic dant dal ispetur y spo él gnü lit dant i statuè dla uniun di stüdafüch de Tirol y spligá. Por i capì miú i á le maester Vittur çiamó splié por i ladin y dedô ési gnüs aprová.

An á spo lité le consëi y litá é gnüs:

- Carlo Pedratscher de Evangelista, Puntac; comandant
- Angel Crafonara dal Ustí; vizecomandant
- Paul Vittur; scrivan
- Tone Pitscheider da Ruac; casier
- Sciandro Trebo; verdaroba.

Pescoller Richard 1906

Le ispetur Reichegger ti fajê na “viva” al comandant y a düc i atri dal consëi y al emparadú Francësch Ujöp I. Le comandant á tut jö le joramont dai mëmbri.

Le scrivàn Vittur i dijô giulan al ombolt Nagler y al ispetur por sü sföre y festidi. Spo él gnü lit dant le protocol y aproé. Ai 10 de merz menâ le capitan da Bornëch la domanda de Badia fora Desproch che al vëgni aproé i statuè:

I statuè dal corp stüdafüch é gnüs aprová dala junta de comun ai 6 de merz dal 1904 y ai é firmá dla junta: Ojep Dapunt, Vijo Pitscheider, Iaco Irsara y Ojep Runch, emplö dal ombolt Pizzi-

nini Franz de Costa. Tal protocol stál scrit che Mariangel Nagler é ombolt dal 1904. Desproch á aprové i statuè ai 15 de merz dal 1904 nr. prot. 12652. Chësta é insciö la data dla fondaziun dal corp stüdafüch Badia:

15.03.1904. I statuè ê por vigni stüdafüch anfat.

An ne conësc nia chiamó plö avisa la storia di stüdafüch Badia. Pordert aldissel da ester documënè te comun o te calonia. Magari él inçe te val ciasa privata val scrit, deache laota se tolô l'ombolt y i scrivans feter düit a ciasa; al mançiâ en ufize de comun y da ufize sorvì la stüa.

Por en iubileo paiel sigü la möia chiri adüm material dla cronaca dal corp stüdafüch Badia y inçe retraç vedli dëida fa storia con les porsones y i injins lassura.

Incö po vignun che é pro i stüdafüch ji a curse, al mëss çinamai ji a se istruì tres sön co se parè damì dal mé de füch. An po inçe di che Balsan dëida tröp i stüdafüch, sce an çiarà çì mascins y çì magazins che la gran pert á arjunt.

S.Florián é le patrun di stüdafüch, deache al dëida stravardé dal mé de füch; an le vëiga sön santes, sön cunfaruns y bandires fat sö che al juta ega fora de pazun sura na çiasa che verd jö. Te nöse paisc él inçe dljies dedicades a S.Florián sciöche Curt a La Pli y statues. S.Florián él ai 4 de má; dandaía gnól in chësc dé tignit S.Florián: al ê mëssa votiva; Badia â da les 7 la prozesciun de S.Florián, dedó mëssa çiantada con benedisciun dal tëmp.

Incö tëgnan S.Florián la prüma domënia de má y dailò vëgnel benedí i auti, sciöbëgn che al foss ma da benedí i ciafers. S.Florián vëgn gunot a trá la cürta; dala perdica vëgnel apëna anunzié valch de chësc patrun dal füch. Porchël ne s'an ál pa nia impurmal y dëida sigü da bun amich inant.

Lois Trebo

Nëine y laa da Sotsas - La Ila

Al viea en iade stries

(L.T.) Dandaia cherdea la jont dër a spiric; porchël êlloé sò tan de stories de bâi, salvans, ganes, malans, orchi y stries. La jont stea trep sòn crêtes y ara se metea tal cé che en tlap de credonzes foss vèi. Con gran pasciun gnea còstes stories cuntades ennant ai mituns y ensciö tramandades da na generaziun al'atra.

Al gnea dit che an ne podea nia ji defora da porta dô l'Anmaria: cösc valea por mituns y omes nia çiamó signades etc. Al gnea dit che les stries trasportâ demez de te mituns y omes y che an i ess cialfê l'ater dé sòn na munt dôt splaiés y sprigorés a mort. La sciürité ti ögâ por fa temëi mituns y i tigni daete.

Manco pôra dal sciür á i jogn; mituns y ères schiva incé encö da roé a sciür te en post forest. Plü coraji á en grup de porsones.

Na categoria, zacan dër descrittada, ea les ères. An les aratâ dal ciorvel cört y cotan manco de valüta co i èi. So laur ea ma avèi trec mituns, laoré desco müsces, scuté chites y sochedí düc i atri. Le laur da ji te stala ea te val paisc reservé ales ères. Da doman éres les prömes da loé a scialdé la stöa y arjigné le gosté.

Tal tomp dal Medioevo s'â slarié fora la credonza che les ères foss chères co portâ le mal, les desgrazies, les desfortünes. Tla dlijia da laota êl püçia moral. Porsones cunsagrades â raparè con ères y cotan de mituns empara.

Trepa jont tomâ jö dla fede y jea a se cherí la lotrana. La dlijia â motü sò la incuisizium: na sort de tribunal por tigni sò le tomé jö dla fede.

Cösc tribunal partía fora condanes tan crödiés por sprigoré düc i atri dai malfac dai condanés. Ara se tratâ de jont tomada jö dla fede y la dlijia minâ che al bütass de bor straufs y condanes a mort por i storje le cé ad atri. Cösta mentalité primitiva ne n'á nia porté i friüc aspectés; al foss pa bèn sté plü dërt, sce la dlijia enstëssa, prêi y mognans, ess dé en miu ejëmpl y s'ess tignit ai comandamoné de Dio, ess vit la parora de Dio empede i salté dô ala roba de cösc monn y trascöré söes cöres. I un incé tla Val Badia en gröm de caji che le ploan ne viea nia te paisc, mo dalunc da söa cöra y piâ ma dô le diejo y le paiamont. Ara ea roada tan ennant che püç â fat valch denfora, can che al ea gnü copé a Badia le ploan. Na pert â la cöga desco fomena y ea peri de familia; al ne gnea pa bèn dio tignit ete le

En dessegn de stries tecades sö

zölibat. Spo s'â döt cant müdé:
al é gnü na reforma radicala.

I tribunai dla incuisiziun laorâ bort con i condanés: ai gnea taies en toç, an ti taiâ fora la lënga y i edli, i tirâ fora les iames y i brac, an i früzà i osc con na roda, i borjâ vis. Denant gnea

chise püri cosci martorjés te porjun. Trec gnea inçe tachés sö alaleria. De na sopoltöra ne baion ma gnanca. I éians y i variös podea ji porsora cösta jont éiamo mesa via.

Deache trec prêi ea tles mans dles ères, gnél dit che la èra ea

Sunsi y sunseles a La Val

döt le rio, che ara tirâ al mal i
 ëi. Con cösc orên che i ëi foss
 cotan mius y che ëi â da comané.

Al gnea tut tesé fora dla Bibla
 por desmostré che la ëra ea val
 de slet, de rio, da se stravardé,
 da tigni dalunc, da lascé en pêsc.
 I tesé fora dla Bibla gnea cheriç
 fora desche ai ôgâ; chi co baiâ
 bun dles ëres gnea ignorés.

Al gnea dit che les ëres ea na
 sceta dër debla, co tomâ tosc tla
 ria tentaziun y porchël ël cotan
 deplü ëres stries co ëi striuns.
 Parores de gran stüdiés y dla Bi-
 bla dea sotligné cösta minunga.
 La ëra gnea trata al mal da öna
 na gauja - dala engordia.

Le filosof Seneca dijea: la ëra
 ó bun o che ara á le sëm; na ëra

co bradla engiana; can che ara
 sta sora de sè, spo ponsera a fa
 demal.

La intelighenza dla ëra é dër
 cörta envers chëra dai ëi. La ëra
 é emprömadedöt cern, le ël é spi-
 rit. Deache na pert n'ea nia stes
 bogh da se tegnì ala proibida da
 n'avëi degün raport con la ëra,
 cherii vertores por la fa sleta y
 por motivé cösc comandamont.
 Al vën cïnamai dit che Eva é ma
 gnüda cheriada fora de en costëi
 döt stort de Adamo; la fomana
 da Sansone l'á embaní dô che al
 ti â dé söa crëta; Eva dubitâ dla
 parora de Dio y la parora femina
 vën spliada ensciö: fe = fede, mi-
 nus = manco, femina = manco fe-
 de. Ensciö vën la ëra aratada da

natōra enfora plütosc de püch ciorvel, co pisima dla fedè, çi co á porté tan de ères a gni stries. Inçe de gran rēgni é jüs enmalora por gauja dles ères: le Rēgn Roman por Cleopatra, le rēgn de Judea por Jezabel co á lascé copé sü mituns, Troia por la bela Elena. Le monn zonza ères foss na fortüna. De te baiés nes pö encö fora de cherianza y nia en punsé no da porsona no da chescian madü.

Mo laota bütä vigne argomont negativ por se laé les mans defrunt ai piçes che na pert n'è nia stés bogh da schivé.

Inçe encö cunton ciamó y po li trep dles stries. Na pert se tol a di che al ea eniade de dërtes stries por encërch. Stories de stries cunton pö inçe tla Val Badia valgünes.

Documoné desmostra che al é gnü tignit prozesc a ères che an aratâ stries; inçe te paisc ladin él gnü tignit prozesc a ères - stries. La acia dles stries él laota encër le 500. Al n'orea pa nia ester trep che na ëra gnea aratada na stria da pert dla autorité politiga y religioja. Sce zacai odea rodenn na ëra döt goba da en dër temporal fora por vila, l'aratâi na stria y ti dea la colpa de avëi fat gni le bor tomp.

Tles granüjeres dêl ester ciavies de stria çinamai. Nosta jont messâ laota vire de çi che al cherscea te sü ciamp; gnêl mazé adöm la blaa da granüjeres, spo cherín zacai da i dé la colpa por en té'temporal. Na ëra, co gnea aratada na stria, gnea piada, sciurada te porjun pa pan y ega; danlò la martorjân

tan dio çina che ara se lasciâ etc da ester na stria y da avëi comané le bor tomp. Cotantes de cöstes ères - stries é gnüdes condanades a mort y borjades vies sön le col dla furçia defora dal paisc.

Ares gnea liades pa na punta, motü stran encëria y fat fï. Na pert ea belo meses mortes dal tramont de porjun, mo empò sontîres döt le mé. Con scraius mac tomâres adöm borjades da les flames zonza pordonn.

Baldi che la dlijia cherdea laota inçe a stries y ne fajea nia por dejcolpé de te püres ères aratades strinades y vonüdes al diau. Al ti é gnü fat dassënn de tort a cöstes ères maledides co á mossü püzé con döt che ares ea zonza colpa.

Co éa pa na stria?

Deplü publicaziuns da encö nes dij co che i messun se enmaginé na stria. Inçe nosc gran ladin Tita Altón à scrit trep dles stries da Colfosch; jont vedla i â cunté les stories vedles y la gran pert les cherdea pö. A cösta moda é les stories gnüdes tramandades a nosta generaziun co ne crëi bel plan a nia.

Ara se trata de stries jones y vedles; dotes dess ester bindebòries, prigoroses, bortes, mo dla bona lõna por empizé da söa pert jont jona; inçe saurides y fines éseres da val sajuns; le müs ne fej nia bela parüda, i ciavëis é fosc, plëns de tloes, mo les tlines é lunges; sü edli checi lomina inçe de net desco chi dai iaç. Çinamai le malan les respetëia y n'ó nia avëi trep

da fa empara ora che al les á enciornides.

So guant dess ester bel; les jones tol le guant blanch da ji a balé, les vedles le fosch; les jones á cinamai na gherlanda de ciöf de munt söl cé. Degüna stria ne se lascia odëi bludra. Ma a sciür refla les stries fora por bosch can che al dá la löna; an po danlò les odëi pichenn sö les ciömes dai lëns.

Che gnea pa na stria?

Sce an damana empü dô che co se tëm da ji enzai a sciür, spo capescion tosc che chi co se tëm é la gran pert jont dla sciüsia lesiera, dër sensibla, pisimosa, de carater malfrëm, da püch coraje, malsogüda te sü prinzijs y plëna de crëtes.

Gonot se tratera inçe de jont co á sté fora trep y á ma albü delujiuns sön le ciamp religios, sozial y politich. Empede aiüt tan debojügn ára ürté coienarries y porcherades. Cösta jont mët spo man da tamposté, da protesté cuntra la autorité de dlijia y de comune. Con de tai gnël fat piüces stories: an i aratá mecmác y chi roâ tosc te büsc con la colpa da ester jont strinda al mal.

Inçe encö vëgnal tut ca la parora stria saurí y gonot por brunteré de na möta co ne olga nia massa o co ciara fora aladò: stria de möta che t'es!

Dai prozesc a ëres aratades stries sanse plü avisa co che na era roâ tles ciafes dal malan y garatâ na stria. Cöstes ëres cuntâ enstësses dërtan i prozesc: amez le ciamporé odëres te n sofl le malan döt fosch ti jenn pormez; al i pormetea scioldí por mantegni la familia; lassora messâ spo öna s'an desdí de Chël Beldio y ti empor-

mëter söa anima al diau. Le malan les amarsciâ

- dò les avëi convertides, abinades da söa pert - al jenëdl dërt; cinamai te let orël ji deboriada por ti abiné ia söa anima fajenn dassënn piécé.

Á le malan arjunt so fin, s'an spironâl demez a ciaval döt encuntont con söa plöma blančia sön le ciapel y le guant vërt.

Stria podea na ëra gni, sce ara emparâ cösc êrt da söa oma; inçe ëi gnea striuns le emparen dal pere: ensciö á fat Cristl da Ras, Pire dal Polber y le sloser d'Lamunt a La Pli. Da striné ensignâ inçe libri o les "scores fosces"! Le malan ürtán saurí olá che trusc se encrujâ - pa burçes - sce al n'ea nia en crist danlò o na ancona.

Çi fajea pa les stries pordërt?

Che ares fajea tomp ánse belo aldí, mo les stries á ciámó d'atri laurs.

Te nüsc paisc él cotan de posé co á le enom de stria, deache ares s'abinâ danlò: Col Maladët, Plan dles Stries, Sas da Stria, Plaies, Trinac, Inzija, Col Alt.

La jöbia sëra te chisc posé s'abináres o te chi prës da munt o te val lëde amez en bosch o sön val banch de crepac. Te ciasota fajëres en bel fû da se scialdë y da praté söa cëna. La jöbia s'abináres a balé: ëi y ëres, stries y striuns tolea pert y val coriusc inçe, mo guai sce ai gnea odüs!

Sön na granara reflâ les stries alerch jorenn, les jones con na plöma blančia sön le ciapel. Dërtan le bal gnël tignit le past:

ara se tratâ de rost da cern de mituns o de en bô; inçe val stria messâ se lascé praté. Sce al manciâ dedô val costêi por la mëter endô adôm, ti en ziplâ önn le malan fora de lën d'au-nic. La cern ne gnea mai sarada; mesa gnêra pratada y mesa cö-ta. Dërtan le bal sona iaç fosc, d'atri sorvìa y portâ sön mësa. Sce val corius gnea abiné, gnêl atira sgrafodé adôm dai iaç y condüt sön na piza de crëp, olâ che al romagnea cina che ai so-nâ l'Amaria. Dertan le bal sonâ inçe i malans val vidura.

Le bô gnea arobè dal cotal fora de stala, mo al ne ti ea nia bun, sce le peur â da sêra sciüré ega santa te stala o sce al ea sön üsc de stala na statua de en sant.

Sce al roâ sön chël post olâ che les stries balâ y paciâ na porsona co dijea ca en enom de n sant o sciürâ ega santa, spariâ les stries con en dër tof y lasciâ endô en gran fôm. Da chël capin che les stries ea stades danlò a fa sü ac.

Por fa gni temporal moscedâ les stries te val poza o vesti. So enteres ea, ti fa dann ala jont. Les vaçes gnea mutes fora tan dassëm che ares moria. Stries s'astelâ cetines y entortes por enciornî i jogn y i trà da sôa pert. La stria dal fën é inçe encö tomüda; ara abina adôm le fën y les sciüira to l aier colunc. Ares forâ inçe lersc y fajea fora dal larié de bun lat. Tles boandes strináres tosser con so barbotamont. I santus jéres dërtan che jont ea a dlijia te bosch a cherié tëmpesta. Ares striná la blaa da önn en ciamp demez te n ater.

Dërtan en prozes á na stria cunté, desche ares fajea da fa gni bort: sot les stracëies da têt coêres sö 6 peres, les portâ te n sach a cïasa con 4 erbes laprò che ares messâ cïaé fora en la sêra de S.Jenn; cuntra dlijia les portáres sot le ciaz ete; can che le preo â lit le vagnere, gnea cöstes erbes sciürades ia por funz dijenn - jide a ennom dal malan y fajede en bel gran dann. La stria jorâ spo sön en bachët demez cuntra cïasa a marëna.

Se paré da stries pa?

Na gran pôra áres dagnora da val de benedí: ega santa, statues de sanc.

Les cïampanes ne podêres al-dí: danlò messáres ester a cïasa, zonza se cïafâres na slöpa che ares jea sôa vita zotes. Can che ares tegniâ so bal, messáres ester te tana can che al gnea soné l'Anmaria le véndres da doman. Se signâ önn o tolêl l'ega santa o dijêl sö val oraziun o pronunziâl en enom de val sant, spo ea les stries pordüdes; danlò n'áres plü degüna forza da striné. Inçe erbes benedides, sciürades dal bor tmp te füsterverda dal temporal y porcöra les sties.

Nosta jont ti á dagnora albü na gran crëta ai ploagn: ai ea bogh da benedí le tomp - al é bun dala tempesta - al se para dales stries - al é bun da les stries. En ploan co ne valea nia da fa ji demez le bor tomp, gnea araté en püre coscio, en preo da nia.

Les crêtes ne n'ê pa encö nia mortes fora; dër trepa jont chir

sö striuns, stries co i diji danfora cí che söa vita i portará; sambèn che dotes proa da di le bun por se lascé paié endortóra. Vignönn alda ienn che ara i vai bun, che al ais fortüna tla vita.

Na pert mina inće che söes aodanzas mëssi gni ejauides da Chël Beldio.

Deache ai n'á nia la pazionza da speté, se chirai fora val sceta religioja co i empormët döt en n ater monn, sce ai se tèn a zertes regoles y crèi a söes empormetüdes. Tané vèn pa encö trapolés y tan de scioldi che al ti vèn beché fora!

La porsona é dagnora stada sön crètes y ara crèi saurí, cí co i sona bun.

Les ères gnüdes aratades stries da pert dla jont y dla autorité á mossü soporté en gran tort y é éinamai roades ala mort plü crödia. Ma por le fat che ares se comportâ empü atramonter y rodâ da zertes sajuns encërch, les aratân stries.

Tantes ne fossal pa spo encö encërch?

Les trèi stries da San Linert

En iade jea en paura de Badia fora por bosch cuntra éiasa y roâ tla net.

Dërtan che al jea bel stare dô so tru êl ten iade en iat fosch co ti reflâ adancuntra y se petâ jö bel amez la sëmna ti sarenn le tru al paura. Cösc mostrício de iat rosedâ ca dui edli da fü, petâ sö na goba, arniciâ le polan y ti soflâ ados al paura. Mo cösc â en gran bastalam y ne bazilâ nia bendio; al coea sö en ram da bôrgneres y ti al dramâ sceco jö por le spiné a cösc iat che al tirâ ma de dër mauruns.

Defata dô êl éiamó dui iac fosc da na grandöra spaontosa co spizorâ dô chi jeniers ca, fajea inće edli co somiâ borëis y ti saltâ ete con sü donz taioné y söes grifes spizades al paura. Le paura se defenea desco en mat y ti vaigâ chël drembl jö por i costëis a chi trèi mostri che döt stizâ ma.

Chisc s'an strüsciâ tosc döt splaiés y forlés adöm. Le paura jea dô so tru y roâ a pôrania a éiasa.

Val dis plü tert gnea cösc paura cherdé dan signoria. Le licare dijea: "T'es gnü plüiré dassenn. Dan da püch âste ciacogné a sanch trèi ères te chël bosch dan töa éiasa y sën n'en mësste sté. Di la lerité desche ara é stada".

Le paura éa döt spordü y respognea: "Çi dijëise pa atlö? Iu ne mo recordass nia da avëi dramé adöm trèi ères. I mëssëis se falé dassenn." Mo le licare sighitâ: "Di a boéia plëna che tö as ciaté ches ères te chël bosch".

Le paura se parâ dassenn y dijea che ma en gran munzená po-dea afermé val dete.

Al se lasciâ bèn ete da avëi encunté trèi iac fosc co i sarâ le tru; chi bèn essal forlé decá endortóra, messál pö se paré da söes grifes.

Le licare capia sën y dijea: "T'as fat en bun sorvisc. Chës ères co t'á dé dant sospetëi belo dio co sii stries. Sën le sai por na sogüda".

Le licare lasciâ ji a éiasa le paura, mo chës trèi ères gnea cherdades dan signoria y motüdes te porjun.

Dr. Vinzenz Frontull à 80 agn

Nosta sozieté da encö é feter ensuza encër valüté porsones co à laoré na vita por la comunité. Ares vën ienn desmunciades ia, sciöbën che ares se meritass da gni motüdes dant desco eejempl da i fa dô. Nostes aministrazziuns publiches é dër dla varizia encër le i fa festa a jont meritosa. Cîs le ciamp cultural -sozial vën desmunçé ia o bagatelisé, se tratera pö de maestries co ne fej nia gran stöp, co laora tal chît, te scora o con jont amarada, atopada.

An mina de avëi fat döt con cherié les infrastrotöres bojün-gnos: scores, ciases por jont vedla o püra. Doi problems dla jont co laora te cöstes ciases o co vir te chisc frabicaé ne se crüzia les aministrazziuns nia. Ares se comporta desco geniturs co ti dá a sü mituns scioldi, en auto, de bun da mangé y crëi che ai mëssi spo ester encuntoné y che al ne ti mançi plü nia. Por-mó can che al mançia cösc personal dal ciamp sozial - cultural s'anadán, tan de valüta che al è y ci laur preziûs che al fej. Laorè encö tal ciamp sozial ó di: ofrí döttes söes forzes por i atri, dé ca munts de pazionza, avëi dër na gran ligrèza con podëi daidé jont püra, amarada, vedla, la sochedí dé y net. Cösc è en laur co costa no ma fadies, mo dër na gran pazionza, ener-

gîes, coraji y idealism. Degügn ne fej cösc laur ma por le paia-mont; danlò ne la tignissai nia fora. Na pert dij: apo, chi doturs y chës infermieres davagna pö tan bun y ai á les mascins döttes. Les mascins ne varësc degügn; al ó ester jont esperta laprò, jont con le cör pal paziont, co i ó bun. Diüc sa che na porsona varësc plü saurí, sce ara vën tratada con amur, sce ara ciafa coraji. Avëi da fa con jont dla bona löna, co sa da trá sö le moral, á umor, ó di, varí cotan plü saurí y avëi plü bel.

Ideai ól ester por vigne laur. Le ciamp sozial ne damana trec y de gragn. Encö mançial cotan de personal sön le ciamp sozial; nosc monn baia scialdi ma de scioldi, de afarism. Al é cotan öt de ideai y porchël él trepa jont sora, tralasciada; cîs tles ciütés vëgnal baudié dassënn. Inçe te Südtirol mançial en gröm de personal sozial, cis tai spitoi, tles ciases dai vedli. Les mognans mör bel plan fora; te trepes ciases mançeres encö, olá che ares ea en iade les sores ères co laorâ (spitoi, ciases dai vedli). Inçe nosta valada á sü problems: tan de jont püra ai nerf, cîs dô les sajuns de turism; jont vedla gonot sora te val ciasa. Mo jont s'aüisa inçe a cösc mal sozial: ara vën frëida, perd le sentiment y lascia ma-

La familia de Jepele Frontfull:

- 1. ligna da man ciampa: Rosa, le pere Jepele, sign, Fonso, la oma Trincele, Lena y dr. Vinzenz;**
2. ligna: Otto, Heinrich, Pire, maester Carlo y Jepele, Jan y maestra Teia.

zê. Tanê mör pa dal bere? Y la droga? Ne vëgnal nia bagatelisé chisc problems, slüt i edli, ciaré de na pert ia y fat desche ai ne foss nia, desche al ne s'an jess nia dal destin dai atri, dai ijins?

Bojügn fossal pa bën da afronté deplü chisc problems. Sce an ponsa, éi bor ejëmpl che chi co á comané la Talia ti á dé ala jont, spo oressal ester na schira de porsones plënes de ideai a brancé ete la politiga y la faiüsta por le bën dla comunité che inè i jogn ài crëta tal dagní. Sce chisc vëiga i ideai embanis, tal paltan, ciapês sot, spo sontai en gran öt daete. I gragn mëssa dé le dër ejëmpl che i jogn ài crëta al da

gní y ciaf la forza da afronté i problems co capita alerch damproia.

VINZENZ FRONTULL, è bën dër conesciü te nosta valada, deache al á fat trec agn le medo de comun por mesa la valada: La Val, Badia y Corvara.

Chisc trëi comuns s'ál gorné por 25 agn alalungia. I sforc che al á fat can che al manciâ feter vigne strada por roé pro les ciases dai püri, cönescial ma ël.

Al messâ fa iadi luné por roé dles perts fora sön chës tomples, olá che al gnea cherdé a varonté val püre.

Vinzenz Frontull é nasciü ai 24 de má dal 1914 a La Pli de Mareo tla cíasa dal Mone. So pere ea le maester Jepele Frontull; al fajea inće le mone por se davagné val laprò, orghelist, dirighent dla musiga y cassier dla Càssa. Söa oma ea Trinele Frena da Čianoré, na só dal ploan Ojep Frena (+ 1930). Vinzenz ea le plü jonn dai 12 mituns de Jepele Frontull. Dan da êl êl belo nasciü: Carlo, Jan, Lena, Tela, Rosa, Fonjo, Pire, Heinrich, Otto y Jepele.

En viadú é mort da picio. Le paiamont da maester ea megher, por i atri laurs ciafâ Jepele Frontull bel püch; Valmogna i garantía da podèi tigni na vacía.

La oma Frontull ne sâ gonot nia éi mëter te fana por astagné tan de boćes.

Belo Jan dal Casun, le pere de Jepele, jea fora Dala con en gratun a tó le sé por La Pli. La meseria ea da cíasa pro i mëndri pauri co a inće na magna de mituns da trá sö.

Le pere de Vinzenz ea en bun musiconter y porchël messâ inće sü mituns mëter man adora da emparé da soné val stromont y da cíanté. Te stöa dal Mone êl en armonio y picio Vizenz â tosc motü man da sferié sön chës tastes; sü fredesc plü vedli le manajâ bello bun, cís Fonjo co é gnü organist dal dom da Porsenú.

La trumbeta mëssâ vignönn brancé ete y la vidura rondenía inće te porte dal Mone. La maestra de Vizenz ea Scolastiga Agreiter da Čiampi del (+1932), capolan êl a La Pli signor Pire Rubatscher, gnü plü tert degan.

Le pere de Vizenz y dui de sü fredesc (Carlo y Jan) â mossü ji te vera dal 14; sën gnea la stracocía cíamó maiù, mo de bona jont daidâ fora. I pauri à valch inće can che i atri ne n'â plü nia: éi che al crësc sön so cíamp y te urt. Pere y fredesc é gnüs sagns intun dala vera a cíasa. Mo d'atres niores se lascià odèi tal firmamont: jö Roma â i fascisc tut le mano tla man y söa politiga ne dörâ nia val d'ater co éi co tofâ da talian. I maestri ladins gnea spostés altró o che ai jea en pensium. Jepele Frontull ea belo empü vedl y s'an ji demez con en te tlap de mituns n'orél bën nia. Al ea massa taché a söa tera ladina y a söa jont. Porchël é jü en pensium y é roé ta Longiarü pa söa möta Lena co ea danlò maridada con Iaco Clara. Vinzenz é a cösta moda roé ta Longiarü a scora fascista. So berba Ojep Frena ea laota ia Eores ploan y les sorus de Vinzenz ti fajea le guern.

Dal 1924 é Vinzenz roé ia Eores a "emparé todësch" dala maestra Nese Clara de raise ladina. Picio Vinzenz mëssâ ester bun da emparé; bonamonter porchël l'â en bel dé so berba ploan tut y condüt jö tal Vinzentinum y l'á lascé danlò zonza ti di nia. Vinzenz aratâ che ai foss ma jüs jö Porsenú a ciafé zacai y che al roass endô ete Eores con so berba. Mo cösc s'an éa jü su ete Eores. Éi edli che picio Vinzenz ará fat can che al â odü che le berba s'an ea y l'á lascé mazé te chël cíasun amez chi stüdené foresc ete. Tal Vinzentinum êl gnü porhceré en te canaia de möt co

â arobé y le post de cösc â ciafê Vizenz.

Al ti ea belo gnü manacé a Vizenz: sce te ne stas nia tal Vinzentinum, messte ji a vardé les vaçes y les ciöres pro en gran peur. A cösc laur ti â Vizenz extra le spiso; messëi ti salté dô a de te cröces can che ares besa y a ciöres goloses y zebidres co refla da piz a ciântun döt engordies. Vardé foss sté por Vizenz en maiú strauf co romagne tal Vinzentinum. Dal 1925 á le fré Fonjo dit Mëssa Noela y é spo gnü organist dal dom da Porsenú. Dërtan che Vizenz stüdiâ tal Vinzentinum ti é l mort i geniturs; entrami éσαι gnüs sopelis ta Longiarü y na tofla söl müer de cortina recorda sü merié. Dal 1933 á Vizenz fat la Matura adöm con Heinrich Forer, co é spo gnü vëscó.

Chi agn dal 30 ea trec zónza laur; ensciö inçe valgügn dai fredesc de Vizenz. An ea gnüs a le sëi che le Istitut American jö Roma cheria personal. Deplü ladins é jüs jö Roma a laoré te cösc Istitut. Valgügn fredesc de Vizenz (Jepele, Heinrich, Pire) y d'atri badioé ea dër encuntoné con cösc post de laur. Vizenz é jü jö Roma a stüdié Medejina. Tal colegio american, olá che de sü fredesc laorâ y co gnea manajé da prêi, jêl vigne dé les 6 da doman a sorví a mëssa por ciafé le mangé debann. 6 agn ál fat cösc sorvij y d'isté le portier. Ensciö se davagnâl éi che al adorâ da

vire. Dal 1940 á Vizenz slüt jö i stüdi da mede con 110 puné y “summa cum laude”, le su de 176 stüdené.

Dërtan la Secunda Vera dal Monn

I dui mascênes co comaná laolta la Talia y la Germania ne n'â nia dessorora por les mendranzes. Te sü statesc dörâi ma chi co baiâ ta lian y todësch. Sce les mendranzes ne n'azetâ nia söa politiga, messâres spari. I fasciscé â proé da talianisé Südtirol con proibì le todësch y ladin.

Le 98% dai posé statai gnea tué ete da taliagn; laprò jea la economia dër mal, dër trec ea zónza laur. Hitler â motü en movimont en grömün de fabrics co fajea ermes. Al punsâ belo a na vera por sotmëter l'Europa. Inçe les autostrades dea sorví por na vera. Laur ciafâ düé y cösc i portâ en bun ennom a Hitler. La politiga fascista ne n'â nia stort i todësch y i ladins; gnanca i milesc de laurané taliagn menés alerch tles fabrics nees da Balsan ne joâ. Ensciö á Hitler y Mussolini slüt dal 1939 en contrat por ti lascé la lîta ala jont da tlò, sce ara orea s'an ji forapert o sce ara orea s'an mücé jöpert. Atlò fossal ma romagnü chi co orea gni taliagn y i taliagn da lajö sö. A cösta lîta ti dijon **opziun**. La gran pert dai todësch y gherdënes, mo ma le 34% dai atri ladins, â opté por Hitler.

Jones â lai la dlijia, porchël pôres sone l'Anmaria con la Grana d'La Plî

Lascé la tera orea di por i ladins, dé sö so lingaz, söa identitè ladina. I todësc ess empò podü baié todësch lafora, i ladins no ladin. An á motü man da fa ji fora i optanè. Püè sâ denant olá che ai roâ y döta cösta politiga é stada na gran engianada de nosta jont sonzièra. Dô la vera é püè endô gnüs alerch: trec jogn ea gnüs cherdés sot y tomés te vera sön la front. I messun di che la Secunda Vera á salvé Südtirol da na romenada etnica; ne foss cösta vera nia rota fora de setëmber dal 1939, spo foss Südtirol

spari desco tera ladina y todëscia y al foss gnü denfora na provincia blot taliana. I ladins foss sparis dala cherta orafica. An dij pô: **Vigne mal é bun por val!**

Vinzenz Frontull â laota opté por la Germania. Al â apëna roé de stüdié da dotur che al cïafâ la cherta da ji sot; can che le postin ea roé alerch con cösc envit, ea Vizenz Frontull sö por chës munts y ensciö ál enjömé ia le termo da ji pro i soldas. Fora Desproch él jü a laoré tla Clinica y dedô por 5 mënsch fora Bonn y a Rendsburg tal Schleswig - Hol-

stein, sönsom la Germania, desco assistent. Danlò l'á abiné la cherdada pro i soldas. Al é atira roé te Rußland tal Caucaso a medié soldás feris co gnea dala front adalerch. Apëna che ai tignia fora le trasport, messâl i acompagné a Dresden y a Darmstadt. Dal ordöm êl tosc sté varí. De merz dal 1943 ál maridé a Porsenú Elisabeth Goldiner. Na edema dô la noza ea Vizenz belo endô tal Schleswig - Holstein.

Dad aisciöda dal 1943 é Vizenz Frontull gnü mené jö Livorno a medié soldás co gnea condüic alerch con les barches; 500 amarés ál da ciaré sora. Da Livorno êl roé a Bagno di Casciano y a Firenze. Le dotur Frontull ea gnü mené tla Talia, deache al sâ todësch y talian. Val edemes é le dr. Frontull sté te n lazaret te Gherdëna.

Dal Garda demez messâl acompagné i feris fora Straßburg. Dedô ál laoré a Cairo Montenotte dlungia Alessandria tal repart sanitar.

D'aurí dal 45 á cösta borta vera albü na fin. 148 jogh y omi dla Val Badia ne gnea nia plü a ciasa; dala Pröma Vera n'êl tomé 308. Vizenz Frontull ea gnü pié dai americagn y condüt con en gröm d'atri a Verona. Danlò demez s'an éσαι sciampés con en general todësch cuntra le Bondone, mo partisans i á brinché y sorandés ai americagn co i á spo tocé te n logher a Cesenatico, olá che al ea belo 80.000 todësc tocés

adöm. Le dr. Frontull messâ sochedí i amarés. I americagn l'á spo condüt cina Balsan y de setëmber dal 1945 ea le dr. Frontull a Porsenú pro söa familia jona.

Medo de comun por 25 agn

D'otober dal 45 á le dr. Frontull motü man da laoré tal Sanatorio da Porsenú. En bel dé capitál alerch Walter Kostner da Corvara y ti dijea al Frontull: Ne n'oresste nia gni tla Val Badia a laoré, che le dr. Ravagni ne se gorna mino döta la valada. Cösc messâ se rodé jö döta la bacheta con la roda y se fajea de gran sföre por roé sora döta la valada.

Al á maridé na fia de Bastl da Longega y s'an ea spo jü jö tal Trentin.

Le dr. Frontull á atira pié dô cösta bona ocajiu y á sorantut i trëi comuns da Pederoa söpert. Tla çiasa dal secreter a Pedraces â söa familia cialé al berch y enciö ál motü man söa ativité da dotur te nosta valada. Dal 1954 ál podü se fa por la familia na çiasa a La Ila. - Le laur da dotur ea laota cröde, sfadius. Al mançiâ gonot les dër medejines, strades êl ma chëra tla valada; dles perts fora êl da ji apè sö por sëmenes y trusc malsogüsc.

Cïs d'invern ea le laur da mëde plü cröde. De mendres operaziuns gnea fates zonza na dërta endormia. Belo te vera â le dr. Frontull mossü afronté dötes les sletes condiziuns sanitaress y fa

Plan de Corones

le miù denfora. Le plü se debitâ le dr. Frontul can che al gnea cherdé, sce na ëra stea de pert. Dotur dles ëres ne n'âl pô mai emparé, mo al messâ daidé les püres omes can che les dories metea man da les tichené. Sochedí trëi comuns ea trep laur. Laota â nostes families cotan de mituns y degünes ëres ne jea te spitol a sté de pert. Le dr. Frontull á salpü da daidé te vigne situaziun y á ofrí sö dis y nets. Ester arjigné can che al gnea cherdé orea di - fora de let y sö por val munt dlun fladënn. Al messâ inçe trá donz, cuncé donz y fa de piceres sbritolades, cojí ferides. Con na bona porziun de humor ea le dr. Frontull bun da

tigní sü paziënc dla bona löna. Al fajea dagnora söes matades, deache al sâ pa bën che en pazient ligherzin varësc plu atira y plü saurí co önn co cíara tres scür da soz y underle.

Can che al é gnü moda inçe atlò da nos da ji con i schi y che na pert ne se rompìa nia tan êrt val osc, s'á le dr. Frontull inçe spazialisé cön le cuncé osc, cis iames y brac, sciabes, pîsc. Dër en gran aiüt ti é dagnora stada la fomena Elisabeth co laorâ inçe con na man sora desco en secundo dotur, sciömia che ara â præsc vigne ann en viadù te cöna. Sü mituns ái trat sö endortöra y i â lascé stüdié y emparé so êrt. Tla Val Badia él ma romagnü le möt Bili

co fej le opticher a La Ila. I atri mituns dla familia Frontull é: Ulrike, Roswitha, Gabi, Marlene, Cristof, Wolfi, Edeltraud, Susi, Hannelore, Martín y Sabine.

Susi é morta da picera y Ulrike desco ostira ta S.Ćiascian. Cristof é dotur a Balsan y deplü mitans laora sön le ċiamp sanitar.

Le dr. Fronfull á laoré 25 agn por i trëi comuns ladins: reflé da La Val sö ċina Colfosch da vigne tomp, apé o con la roda, d'invern inće a ċiaval, ea en laur plën de sacrificzi. Apena che le dr. Frontull á albü le mö s'ál arjigné en Topolino, spo él roé pro en Balila y ensciö s'ál arjigné en auto por podëi daidé plü atira y ċiamó laoré deplü. Por so laur damanál pa

bën püch dai paurs, mo val formula de smalz o tó de cioce y val üs saltál fora. La fomona odea plü ienn na tornedöra co val lires; na pert i condüjea inće na ċiaria de lëgna. Laota ne se stea degügn cis bën y ea encuntoné con le püch. I mituns da scora n'odea mefo cis ienn le dotur: ara se tratá da se lascé fa la variora.

Al dea ca na dërta fićiada sön le cü y spo tal brac; an cialfá po ma de dër puncerli sön le brac y a na pert i metéa la variora etc. Chës binzlates dla tēma te chi portesc de scora sona ċiamó rio. Na pert fajea pa bën inće aposta pöde por sprigoré chi plü pici. Mitans gnea inće da nescia y tomâ ia. Mo le dr. Frotull i sâ le

Tiroler Kaiserjäger 1917

förtl y ne fajea nia de gran moco-
les, messâl pô sbrighé vigne ann
cotan de desênes.

Le dr. Frontull messâ sêi da fa
empü dôt desco medo de comu-
ne; laota ne jea mino zacai tan
saurî te spitol. Porchël zercâ le
dr. Frontull da se perfezioné tres
y jea a cursc, can che al podea.
Dô da 25 agn de laur por i trêi
comuns ál dal 1971 dé sö le laur
da medo de comun. Al á laoré
ennant privat éina al 1984 te so
ambulatore a La Ila. Al cuncià
scialdi ma plü osc roc da ji con i
schi. Sên viral scialdi tres a Por-
senû y se god sü agn de pensiun
ben merités.

Le dr. Frontull é incé sté om
de comun de Badia, presidënt
dal consêi de cöra da La Ila y
mëmber dal cor de dlijia. Sides
a Badia co a La Ila ál ensigné jö

cotan de éiantadus jogn. Le tomp
lêde passâl ienn con le carté por
se desmuncé por val ora les me-
dejines. Mo gonot gnêl cherdé
dêrtan che al cartâ. Sce jont l'a-
dorâ lasciâl dôt l'ater y piâ ia a
daidé. No fadies, no iadi ne n'á
le dr. Frontull sconé por ti fa dal
bên ai atri. Al é sté en bun dotur,
co á salpü da medié, da varonté
jont. Mai ne i manciâl la bona Iö-
na, al sâ dagnora éi di y ne n'ea
mai gram con en paziënt.

Sên che al vir en pensiun des-
sal avêi éiamó trec de bi agn tla
plëna sanité dlungia söa fomena
y amez sü mituns con familia. Al
se merita en bel gran iolan adöm
a söa fomena por le gran laur pre-
zius y de valiüta che a or á fat te
tan de agn pro la sanité de nosta
jont dla valada.

Lois de Bolser

U'ISTE.

Regules dl tēmp

Regules dl tēmp pur l'isté.

Iuli mēss scialdé, sce döt ô garaté.

•••

In santa Maria Madalena plöiel surices.

•••

Les prömes edemes d'agost çialdes - les edemes da nēi sarà tröpes.

•••

Flurēsc les röses dî,
l'altonn é bel y döra dî.

•••

Bele i imparadùs dla vedla Roma dijò: "Divide et impera".

Chël ô di: "Madër destaché, spo pôste regné".

NB:: Metede pö averda, ch'i ne tumëis nia te celura.

Döes patrunes d'La Pli col ciüf
Foto Hans Pescoller

Iorz de Catrin

(La storia de Iorz y Catrin é suzedüda dan la pröma gran vera y ô laprò inçe cunté val' dles usanzas y dla mentalité da laota y dla situaziun dla vita da laota. I uress n pü cunté a nosta jënt d'aldédaincö, sciöche an viô plü dadî inçe te nostes valades, olà ch'al n'è nia chiamó rodes da raité o auti o radio o televijium, mo olà che jënt savô chiamó da i dé saü ala vita, aprijé çì che ê dërt y cumdané çì che ê stort, cum düè chi fai ch'ai â inçe laota).

Al é n mistêr la vita d'jënt;
datrai tan bela y spo n tramënt.

La colpa i dån a chësc o a chël;
a nos instësc, sc'al é dër bel:

Sc'al é spo burt a tröc o a püè,
de gauja suns' gonót nos düè.

Tla gran morona dl'umanité
él vigni anel che dess taché,

spo éra buna da tignì
l'bel dla vita y inçe l'rî.

Insciö i liöra dant la mëda Ulrica a na schira de mituns, che s'abinâ incër chë picia mësa ia, dan porta de chë picia çiasa de mëda Ulrica.

Plü de cincant'agn âra fat scora mëda Ulrica tl païsc de San Stefo.

“Na té maestra”, dijô düè,
“ne cïafarunse mine no plü tan saurì chilò a San Stefo”, can che ara ê jüda in punsiun.

Nasciüda éra a San Jan, â imparé maestra de scora, ê spu

ruvada a San Stefo a tignì scora, olà che ara â dô valgügn agn maridé Tone dla posta, che portâ les lëteres da na çiasa a l'atra. Tone â na té picia çiasa dlungia chëra dl mone.

Ulrica é bel tröp ite pur i agn, mo i edli âra chiamó bugn. Falé falâra plülere cun les iames y l'spiné se storjô inçe tres de plü. Col flé éra inçe chiamó cuntënta. Mader les mans ne i stô datrai nia tan chites co che ara ess urü, mo purchël se fajôra impò chiamó düè i laurs te süa picia çiasa. Naota ch'ara pudô lascé sura les mans invalgó, spo jôra inçe chiamó bun assà col scri, dea che ara â la usanza de scri sö dotes les novitês y les notizies che ara aldî.

Ailò te süa picia çiasa éra mâ sora, dea che so om ê bele mort dër dadî dales puntès, chë maratia ch'ai n'è nia chiamó dër bugn da varì laota. Trat ados s'âl chë maratia d'isté n iade da n dër çialt y al â messé ji cun posta da n paur sön na munt y

ê ruvé te na dërta plöia zënza podëi ji invalgó adasosta. Da in chël iade n'âl plü la dërta y dô püè mëisc êl jö dô çiampanin.

Ulrica ê spo restada sora y se n'â sinti dër dassënn dla mort de so om, çina ch'al ê gnü l'al-tonn y la scora.

De sü mituns n'âra nia albü, mo purchël n'âra na dërta schira te scora, ch'ara pudô se dé jö vigni dé cun insigné y educé.

Indô êl la jënt che dijô: “Ara ê gonót dami co les umes”.

Ai mituns i urôra dër bun y purchël s'infidâra da ti l'di can che ai falâ.

Val'uma â pa bëgn inçe da raugné datrai, mo i peri ê bel diüc cuntënë, spo êra fora.

Mëda Ulrica savô chël y purchël fajôra inant so dovëi cun consciënza y ligrëza.

Sëgn che ara ê in punsium y ch'al ê gnü d'atri maestri, gnôra impormó respeteda y venerada.

Sön insom êra dagnora stada luminosa sciöche da jona y ara se recordâ çiamó n gröm de avenimënë da cincant'agn incà, tan êra stada tacada ala scora.

Dô che ara â pordü l'om, se dôra çiamó jö de plü pur la scora y insciö ê inçe chë gran crusc, che ara â pordü so om, plü lisiera da porté.

La scora n'âra nia plü sëgn, mo impô âra gonót çiamó na schira de mituns y mitans incëria, scolari y inçe plü de pici.

Dan porta de çiasa âra na mësa y banç incëria y da döes perts na bela sì cun n balcun suraia, olà ch'ara metô d'isté de bi ciüf. Sanbëgn che l'tët de çiasa arjunjô suracà a i fa asosta ala mësa, a chi che ê sëntà incëria y ai ciüf.

Ailò la udôn der gonót sëntada chë buna maestra Ulrica, che ara liô fora de val' liber, o scriô o çiarâ al movimënt dla jënt, che passâ laia dô strada sö y jö. Cun chël se sintira çiamó liada ala jënt dl paisc y inçe a l'ater gran monn.

Mo in chël dé êra indó amesa na schira de mituns ite, ch'ara i cuntâ stories. Ara n'en savô mefö tantes y de vigni curù y tan de beles y de nöies, ch'ai ne se stufâ mai da i scuté pro.

Datrai suzedôl, che chi mituns ê n dé indô l'ater ailò, spo stëntâra inçe vëra da gni cun stories nöies. Mo ara savô tan da oje y storje les stories vedles, che chi mituns minâ, ch'al foss de nöies, spo riôi diüc sciöche maç y saltâ demez y indô zruch, sciöche les vidunderes da santa Maria de setëmber, olà che ares s'abina sön chi fertraç y s'unjora demez dôtes t'un iade, sciöche an comando y jôra indô zruch y fesc insciö valgügn iadi, çina ch'an ne les vëiga nia plü.

Mëda Ulrica s'la riô imparà cun chi mituns, i dô inçe datrai val'amonimënë, a dër chi pici magari inçe na papa y i lasciâ ji. Ara savô pö, ch'ai gnô pa bëgn indô.

Ara ê bele tan dî tl paîsc, ch'ara cunesciô dër bëgn la storia dl paîsc, dles vijinanzes, dles families y inçe dla maiù pert dles pursones.

Döt ci che ara aldî dla storia dl paîsc, scriôra sö, ch'al ne jiss nia purdü y restass insciö inçe a chi che vëgn dô.

Mâ te chi cincant'agn de scora n'âra udü tan tröc gnon y jon, viön y murin. Ara cunesciô l'character de vigni familia, sciöche chël vedl dotur, che ê bele tröc agn tl paîsc y ê ruvé te vigni familia n iade o l'ater a porté cunsulaziun o a tó pert ales legremes de jënt, olà che la forza umana ê massa debla y ara ne jô nia plü da varì.

La maestra Ulrica dijô gonót: "L'pom ne toma nia dalunc dal lëgn".

Sanbëgn che chël é vëi, mo nia dagnora. "Dagnora no", dijôra inant, "dagnora no, dagnora n'ëra nia insciö. Al depënd tan tröp dal tëmp y dai lëgns che é incëria".

Cun chësc urôra di l'ambiënt de na pursona, jënt de çiasa, vijins, patruns, compagns, scora, laur, stampa y insciö inant.

De chësc baiâra gonót cun umes, che jô bindicé a la ciafé y a damané cunsëi, çitudi che ares ti â plü crëta ala vedla maestra in punsiun, co ai maestri nüs, che se porvâ dessigü inçe, mo che n'â dî ne nia chiamó les esperiënzes dla vedla Ulrica.

Dî alalungia i âra cunté dant stories a chi mituns, mo can che ara se n'anadô, che ai metô man da se stuffè, spo i fajôra ji a çiasa o a fa la blëita.

"L'ater iade s'én cunti n n'atra. Èis aldî n iade de chël Iorz, che ê inçe n iade ste n scolare sciöche os? Dër dadî n'él nia suzedü, mo os sëis chiamó massa jogn."

"Noo", scraiâi diüc adöm, i ne l'un nia aldida chë storia. Cuntessela".

Incö no, mo n n'ater iade, sc'i sëis bi prosc. Pur incö bastel!

Jide mâ sëgn!"

Diüc la saludâ y s'un scriçiâ demez. Y spo aldiunse la storia de Iorz de Catrin fora dla cronich dla maestra Ulrica. Insciö stôl scrit, che ara â noté sö in chël domisdé, che ara s'â deverti cun chi mituns.

Tan vedla êra gnüda la buna Ulrica, che ara â chiamó pudü i cunté y vire inçe chël aveniënt tl paîsc de San Stefo, che vëgn chiamó cunté aldédaincö. L'ultimo toch ti arâra pa bëgn mâ plü deté a zacai, dea ch'al ê n n'atra scritôra.

* * *

Al ê bele codî ch'an aldî, che l'imparadü orô scri fora de gran manöfres tles tles valades dl Tirol. La gauja ê i garibaldins, che sburlâ lajô sö y urô fa vera cuntra l'Tirol pur urëi tó ite döt cant, çì che baiâ talian. L'deji-

Mituns d'Al Plan 1926-27-28

dêr de Garibaldi ê de fa n gran rêgn talian cun l'zenter a Roma.

Döes compagnies ne dôl gni adalerch y stazionades a San Stefo pur plü de trêi edemes. An aldî spo che la plaza dl marcê dô survî pur quartîr general y i soldàs dô gni metüis tles cïases, olà ch'al ê lerch, spo tles majuns y te chi tablâ fora pur chi præ. I ofeziers dô abité tles ustaries dl païsc.

Sce la jënt aldî stlopetàn cun stlop y canuns, ne dôl s'en fa nia dinfora, che al gnô pa bëgn çiaré de ne fa dann, no ala jënt, no al païsc.

Tratan les manöfres dôl gni n iade l'imparadù instëss y jënt ess podü l'udëi y baié imparà y i porté dant çì che i stô a cör.

Al messâ gni tut sö cotan de personal tles ustaries y inçe altró y chi che â interesse dô n té laur, pudô s'anunzié te Comun.

Insciö â scrit la maestra Ulrica te so liber dla cronich dl païsc da San Stefo.

* * *

La cunteja de chëstes manöfres jô inant da na boçia a l'atra, çina ch'al ê gnü tlamé, che les manöfres gnô veramënter fates y che jënt che urô daidé tles ustaries y insciö inant, dô s'anunzié te Comun.

Te vigni ustaria gnôl tut sö cater o cin ëres a daidé y ares gnô paiades bun.

Defata n'ël jü valgünes a s'anunzié. Öna de chëstes jones ê

Soldâs te vera - 1917

Catrin, che abitâ sö dal paur de Surariü, che ê so berba y olà che ara daidâ te çiasa, can che ara ne jô nia invalgó a daidé fora jënt, çiuðì che ara n'urô sanbëgn nia dagnora i ester de pëis a chi de çiasa.

Catrin ê dër na bela jona y inçe da valüta de vigni vers y insciö cïafâra laur ailò dal ustì pur valgünes edemes y pudô indô se davagné val'.

L'pröm vijin dla maestra Ulrica ê l'mone, mo al ê pa bëgn de valgügn agn plü vedl. Al daidâ ma plü fa l'mone, can ch'al ê gran bujëgn, l' laur fajô pa bëgn so fi, che â inçe bele cotan de familia.

Nanter la çiasa dl mone y chëra dla Ulrica êl na sì cun süa punturina, l'urt dla maestra, spo indó na si y l'urt dl mone y indó na sì cun na punturina.

L'mone laurâ ion t'urt. Val'd'ater n'êl nia plü dër bun de fa. Mo al ruvâ sanbëgn inçe ca t'urt la vedla maestra a ragagné pro val' cola, spo stôì a s'la cunté codì y se tignì pro l'mane dl sêrtl.

Mo plü gonót jô l'mone vedl ia dan porta dla çiasa dla Ulrica y s'la çiaculé cun la vedla maestra, can che i mituns n'ê nia danman y scenó s'un stôì pa bëgn demez.

N dé ruvâ inçe l'discurs sön Catrin. Ulrica damanâ: “Scé mo, che ê pa purdêrt l'pere y la uma de Catrin? Sâste, iö ne sun gnanca nasciüda a San Stefo, sciöche te sàs, mo sun impormó ruvada chilò da maestra y à spo maridé mi om, che â chësta picia çiasa, ch'i m'â spo lascé durturé sö. Mo i geniturs de Catrin n'âi nia plü dër inmënt. N,êl nia chi dui, ch'an udô dainré n iade a San Stefo y can ch'ai ê chilò, abitâi ia dal Fumêre. I ne me recordi nia plü, sciöche ai çiarâ fora. Jënt, ch'i à albü dër püch o nia da fa impara, chi n'âi defata nia plü inmënt y ne m'i recordi nia plü. Mo cun chi ch'i à albü da fa, chi ne me desmëntiarâi mai plü”.

L'mone se moçiâ y dijó spo: “L'pere y la uma de Catrin ài pa bëgn çiamó cunesciü bun. Vël ê dër n gran y jënt dijô, ch'al â n spiné sciöche n üsc d'ara. Vëra ê na picera, mo dagnora bel puzenada sö. Cun la jënt dl païsc ne fajô i nia gran stories. Ai ê mâ d'invêr a çiasa ia San Pire y ailò laurâi, vël cun cuji fora cun ascaè de paom”.

Ulrica ti rumpî l'baié y damanâ: “Çi cujîl pa fora?”

L'Mone: “Çi ch'al cujîl fora? Comoc y ciói dla braia, spo comoc da çiaval y laprò n gröm d'ater patüc, che ê laota moda, y ai dijó ch'al davagnâ mâ bel assà. Sïa fomena udôn dainré n iade baiân. Ara stô a çiasa a daidé so om.

D'isté afitâi na té ütia de munt jö tla Carëntia y davagnâ bel assà ailò. De mâ s'un jô i y ruvâ indô adalerch amez otober y sce l'tëmp ê bun, inçe plü tert. Insciö jôra valgügn agn bun assà.

Mëda Ulrica ê çiamó curiosa y damanâ inant: “Y Catrin é la fia de chi dui: Éra nasciüda sön munt?”

L'mone sön chëra: “Ah pu no, no, ar'ê pa bëgn nasciüda a çiasa ia San Pire, olà ch'ai abitâ. Çi ch'i sà, è Catrin nasciüda defata dô ch'ai ê gnüs de munt jö, l'ultima edema d'otober y pur can ch'ai jô indô sö da d'aisciöda sön chë ütia de munt, se l'âi sanbëgn tuta cun ëi”.

Ulrica damanâ mâ inant: “Êsi trami dui da San Pire i geniturs de Catrin?”

Inçe ailò savô l'mone da dé resposta: “L'pere de Catrin, çì ch'i sà, è da San Pire. Dea ch'al chirî ascaè pur so laur, ruvâl datrai colunc y chilò s'âl mefo ciarfê la fomena, che ê purdêrt purtignüda col paur de Surarü, l'vedl paur de Surarü, che ê bonamënter so berba... cun chësta parentela ne m'un capëscin ia fora. Iö arati che la laa de Catrin ê na só dl vedl Surarü. Val' de té arati mefo iö, ch'al side. I sà mefo, che l'Surarü i â fat l'tot da Bato ala Catrin”.

La mëda maestra ciügnâ l'cè y minâ: “Çiara, de chësc patüc ne savô i döt nia iö. Me l'âi mo desmentié o ne l'âi mo mai aldi”.

La spligaziun dl mone ê atira stada arjignada: “Ah pu, no pu mâ no t’en fa de mrovëia, Ulrica, i gnun vedli, iö chiamó plü co tö, spo él i logri dl cè che dà dô y vëgn löcri y se mëna jö.

Al foss mefo da unje y mené dô, mo al ne paia nia plü la mëia; ai sta pa impò defata chiè.

Y spo l’pere y la uma de Catrin n’à nia albü na vita lungia. Ai ê morè dër jogn, trami dui dal miserere (Blinddarmentzündung) y laota ne gnôl mine chiamó fat opereziuns, spo messâ jënt murì.

Catrin ne jô laota mine gnanca chiamó a scora y ar’è spo ruvada a San Stefo y sö dal Surarü, che messâ incè fa da ghirau.

Insciö n’él pa plü de morvëia, sc’an ne se recorda nia plü döt tan avisa. Al é impò bele codîca y tö arâs albü püch da fa impara. Ulrica, lascia passé l’ega, zënza vëgnera paza.”

Spo s’la riöi trami dui cun na dërta saù y l’mone tulô fora la tabachira, batò n pü cun la man laite y s’un tulô na bela preja; mez l’tabach tomâ pa bëgn jö pur l’samare y ia pur tera. Chël ne fajô altamo nia plü mal, ël.

* * *

L’dé de San Iorz, ai “3. d’aurì, ê laota n té mez santù y partruns, fanè y fanceles jô da duman a mëssa. Les ères s’un scufinâ spo dô mëssa a çiasa,

mo i ëi jô ia dala Posta a mangé la jopa ajia. Chël messá pa ester, ël.

Les dumënies dô la gran mëssa ël la usanza, ch’al gnô cujiné jopa ajia ia dala Posta y an la tofâ bele defora, denant co ji ite. Jënt l’â ion y pur la fa chiamó plü ajia, n’ël de chi che jutâ ajëi laite, mo ara messâ pa ester buna çialda, zënza fajôra mal, gnôl dit.

In San Iorz gnôl cujiné l’ultimo iade jopa ajia. D’isté n’ël dainré un che damanâ dô.

Al n’è pa bëgn chiamó de chi che cunta, co che ara é jüda pro in chël iade, che l’Sotrù s’â comané la jopa ajia na domënia dô la gran mëssa, d’invêr ch’al ê n té frëit.

Sciöche valgügn d’atri s’â l’Sotrù comané na jopa ajia ia dala Posta. Co che ara ê stada, ne sà nia, la jopa ajia ne ti ê mefo nia stada jö, spo l’âl mefo indô lasciada gni sö te taì.

“I ne sà nia, çì ch’al é”, dijel, “incö ne me stàra madër nia jö”.

Te chël vëgnel da üsc ite l’Tulper y disc: “Çi bun tof da jopa ajia. I m’un comani pa incè iö üna.”

“Ah pu”, mina l’Sotrù, “i te lasci mâ chesta. A me ne me vâra nia incö”.

“Öh pu, iö te präi bëgn, iö”, disc l’Tulper y s’la mangia fora.

Can che l’Tulper s’â albü mangé fora chë jopa ajia, disc l’Sutrù: “Çiara, çiara, a te te stàra bëgn jö, a me no”.

Spo i êra inçe gnüda sö al Tulper.

Chësta storia n'ê nia suzedüda laota a San Stefo, mo cotan plü tert; chi che la cunta, é chiamó in vita.

I fanè y les fanceles y i ojoradüs messá pa bëgn ji a cïasa da misdé in San Iorz, cïudì ch'al ê mâ n té mez santù, mo un o l'ater di patrums o de artejagn, che laurâ da susc, chi stô pa bëgn datrai inçe dôt l'dé ailò t'ustaria a cïaculé o carté y laprò gnòl sanbëgn juté cotan de patüic da tosser dô la cravata jö. Da sëra n'êl pa bëgn inçe de chi che â fat cotan de plü co mâ n santù y stëntâ da ji rudunè a cïasa, zënza arënté pro les sis.

Atira dô mëssa ê pa bëgn la stüa dla Posta bela plëna y düè â da s'la cunté, ch'al parô n sant d'ës, can ch'an jô da üsc ite.

I paurs â imprüma de dôt da baiè dl tëmp, dea che San Iorz é pô n "Lostog". Al gnô dit, che da chë sajun dôn cïamó udëi i corf tla siara, sc'an urô avëi n bun ann.

Erba y blaa massa adora, les brojes che vëgn i fesc pôra.

Insciö gnòl mefo cunté pro üna na mësa de chësc y pro d'atres val' d'ater. Jënt â tan tröp da se dì, sciöche ai ne s'ess bele agn alalungia nia plü urté. Y ar'ê pa bëgn inçe insciö, Laota s'urtân mâ i santüs y i atri dis ruvàn mâ tl païsc, sc'an adorâ val' in prescia.

In chël San Iorz êl inçe pro na mësa chi che ne falâ mai da de té ocajiuns. Ai se baiâ bele ciarâ da ji te dlïia.

Al ê Iergl Cargà, spo Tomêsc dai mandli y Tita Batalana. Chisc êle, trëi snuferi, che messâ feter dagnora ester adöm. Can che an n'udô un, pudôn mëtte pëinch, che i atri dui n'ê nia dalunc.

Acrat, ch'ai ê inçe in chël dé ia dô chë pïcia mësa dô fur y ai baiâ di soldàs y dles manöfres, ch'ai aspetâ a San Stefo. Un les â ion, a l'ater ti n'êl anfat y l'terzo brunturâ pursura, sciöche ara é mefo la maiù pert sön chësc monn... düè â so cè.

Iergl ê cargà. Al ê n té berba dër da ri, nia cis gran, scialdi gobe, cun de bi cïavëis fosc, che süa ciüria da sigat n'ê gnanca buna da stopé mec. Ch'al ê scialdi gobe, ê so laur da cargà de gauja, olà ch'al messâ ste scialdi danjô da cuji col fi da tré y bate ite les broçes de lëgn. Cun l'udëi falára inçe na frizia, purchël metòl bëgn sö de té odlà tacà adöm cun fertrat, mo n'ê pa gnanca tan pur udëi damì, mo sciöche vël dijò: "pur gni fora plü scicà y plü da scior". Spo s'la riól sciöche n mat.

Na té pïcia goba n'âl nia mâ ia dedô, mo inçe dant y co che chëra ti ê gnüda, ne dijòl nia, mo dessigü ne nia da mangé massa püch y gnanca da bëire massa püch. Can che al riô insciö dassënn, spo cunesciôn cïamó fora

deplü süa “pancetta” y la morona dl’ora, che al â pro l’corpet, bandurâ ia y ca, sciöche la piza de çiampanin, can ch’ai sonâ la grana.

Zënza êl jënt che ti urô bun y al ê extra de cumpagnia. Can che al cialfâ les purdiches da süa fomena, ti dôl çiamó plü dassënn sön chi çialzâ y çiantâ l’Radezky-Marsch laprò, çina che al gnô l’Amen.

Dô n n’ora ê dôtes les néores indô passades y la Tresl gnô a damané, çì ch’al urô da marëna.

Chësc ê l’Iergl Cargâ y sc’al â çiamó val’ virtù laprò, s’la cunti n n’aterr iade.

L’secundo de chisc trëi “Dorfheiligen”, che ê tan gonót adöm, ê Tomêsc dai mandli. Insciö i dijô jënt, çiuđi ch’al ziplâ mandli Mo purdërt êl n famëi de munt.

Trëi mëisc al ann n’ël nia da udëi tl païsc, çiuđi ch’al ê sön munt, olâ ch’an pudô l’aldì baiàn cun les vaçes y i vidì, cun les çioures y les bisces y datrai l’aldìn inçe scraian sô ai variöi da sas y cherdàn les muntagnoles. Insciö âl laur y da se tripé bel assà.

Can ch’al gnô la nôt, l’essun aldì rosslan tan dassënn, che les brëies dla litiria graciâ.

Inçe sön munt ziplâl vaçes y bisces y çioures y variöi y inçe cristè, datrai da bel tëm̄p, can ch’al â plü dlaurela.

I cristè ne i garatâ pa propi cis. N iade ti âl inçe ziplé n té cirst a na té mëda y chësta ê jüda dal curat a l’lascé benedì.

“Prëi tan bel, siur curat, sc’i me benedisses chësc crist, che Tomêsc dai mandli m’â ziplé”.

L’curat respognô: “Lascia mo udëi, tan n bel che te n’às”.

La mëda despochenâ fora l’crist fora de n fazurel da incër l’cè y l’metô sön mësa dl curat.

L’curat i çiarâ y i çiarâ y l’ojô y i çiarâ tres çiamó, spo ciügnâl l’cè y dijô: “Mëda Lisele, chësc crist ne sài, sc’i sun bun da benedì; al somëia n arosch taché sô. I me tëm̄i mâ, che la benedisciun ne tachi nia pro val’ de té.”

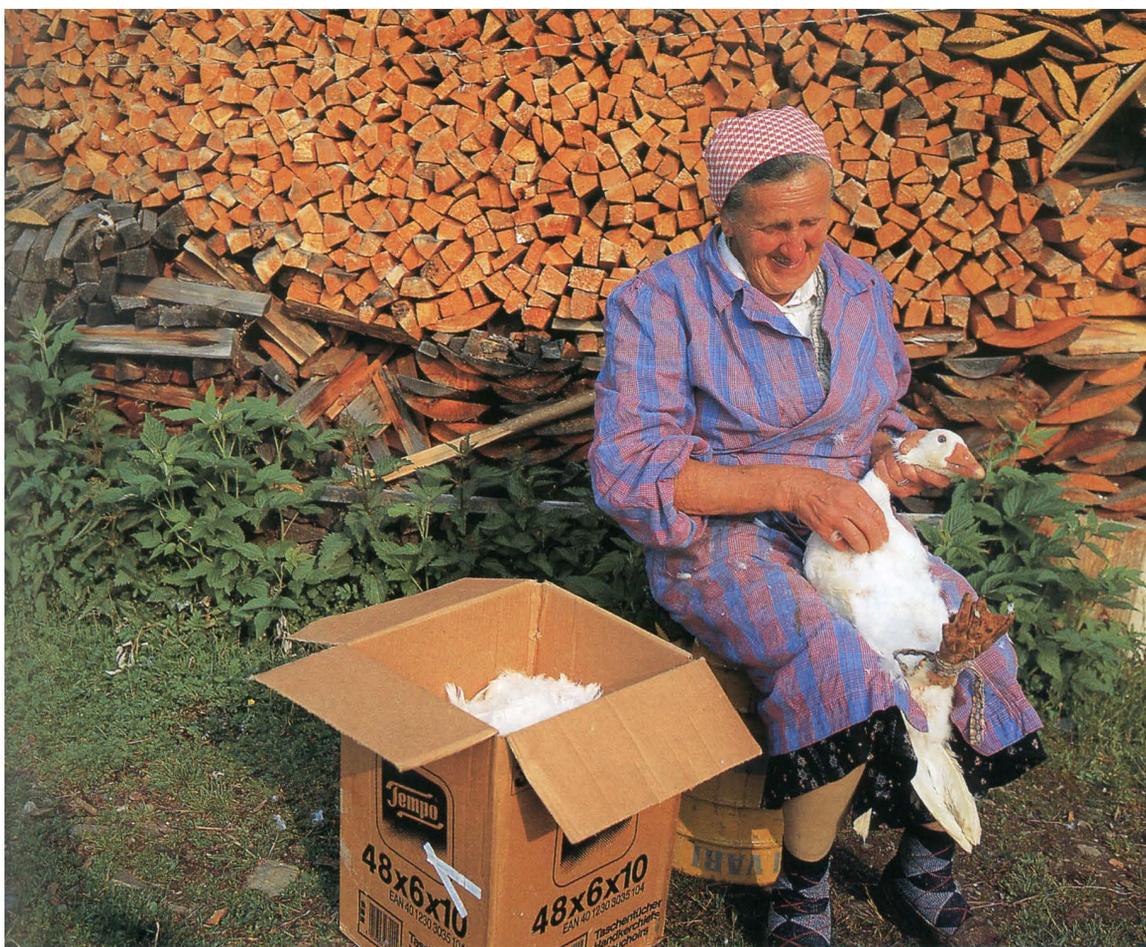
Lisele stô madër ailò dôt grama, spo dijôl impò l’curat dô da n strüf: “Ah pu, i vëighi la buna orenté de Tomêsc y inçe la tïa, purchël ti dâi pa bëgn na benedisciun che taca.”

Ara ê jüda bun assà y düèc ê sta cuntënc.

Parores dl scrivàn: Sce chël curat da laota, dan dër tröc agn, ess udü de té cristè, che vëgn datrai facè aldédaincö, spo n’essel nia dit insciö a mëda Lisele, mo al ess mâ bel atira benedì l’crist y l’ess çiamó laldé.

Tomêsc ê na gran pursona cun de bì snauzeri intorcurâ sô cun ega da soni, ch’ai stess bëgn dî, y na bela berba da imparadù, laota i dijôn “Kaiserbart”, çiuđi che l’imparadù dl’Austria l’â inçe insciö.

Sciabes âl de leries, mo zënza êl plülere megher y extra bun da salté, scebëgn ch’al n’è nia plü un di plü jogn sôla tera. Fora pur chëres sëmenes strëntes de

Milia de Pedantermēia splōma les alčes
Foto Hans Pescoller

munt, pestades fora dai ciamure y dales bisces, saltâl sciöche n té rehl y al parô datrai ch'al ne dess apëna sura ia pur tera.

Çi che Tomêsc n'â nia ion, ch'an i dijô, ê mezstudié. Chël n'âl nia ion, çiudî ch'al n'ê nia süia colpa, ch'al â messé lascé de studié dô dui agn. Dea ch'al â talent y orenté, êl so tot che i paiâ l'studié, mo indere, l'tot ê mort dô da dui agn, spo n'âl nia plü l'môt da studié inant y al â messé lascé y daidé fa l'fant a çiasa, çina ch'al ê gnü pro da fa l'famëi de munt y da inlaota inant abitàtl te çiasa dl mone basite.

Tomêsc ê l'fré dl paura de Surarü y insciö pudô Iorz de Catrin, can ch'al ê da tant, ji trëi mëisc d'isté cun l'fré de so tot sön munt a vardé y chisc dui se gnó dër.

Un adorâ l'ater, cis sön munt, olà che de té famëis é dalunc da l'atra jënt, sce ara à da falé y chël ne sà mai nia.

Tomêsc é cuntënt cun süia vita y an l'aldî gonót çiantan intratan ch'al zioplâ y sö pur munt sanbëgn.

Çina ch'al n'ê Iorz cun vël, messâl d'isté ester tres su y purchël l'udô d'invêr tröp in compagnia, la maiù pert cun Iergl y Tita.

L'terzo tl trafëi ê Tita Batalana. Laota êl vigni paura che tignî bisces y an pudô di, che döt l'guant gnô fat te çiasa, plü co

ater chël di ëi, mo scialdi inçe chël dles ëres. An messá pa ji vistís sciöch'al toca, scenó êl jënt che mostrâ lassura y an l'aldî dal pergo jö. Un dijô n iade: "Da fa l'capaze él cun l'guant; la pel él bëgn düc che à". Al â tröp rajun.

Dea che l'guant gnô fat te çiasa, â l'batalana laur bel assà, oramai döt l'ann.

Tita âl inom nosc batalana y al ê oramai plü lerch co lunch. Al ess præsc somié na tornedòra, mo no de smalz. So müs ê plü lerch co lunch y can ch'al riô, udôn de so müs mâ plü na té gran cogora cöcena, sciöche la lüna colma o n té gran paradais y i edli parô mâ plü na té sanîsc.

Tla boèia âl dagnora n té munche de zigare, ch'al fumâ la maiù pert a frëit. L'samare i ê tan strënt, ch'al messâ se l'ciolé cun dôes vëtes, che süia fomena i â cuji fora cun de bi curusc. Cun döt ch'al ti ê tan strënt, mo n samare messâl avëi. Sc'al l'â inçe da ji a durmì, essun messé damané süia fomena Sefl.

Tita êl düc che â ion. Al savô tan da cunté, che jënt messâ stlopé da ri. Dô vigni matada ch'al cuntâ, dijôle: "Döt ne messëis pa nia crëi, no". Mo al n'en gnô defata çiamó plü na toèia lassura.

Chisc ê chi trëi Dorfheiligen, ch'ai i dijô inçe "chi dl trafëi", y ai ê in chël dé de san Iorz indô

adòm y l'discurs se rodâ incër les manöfres, che ê gnüdes tlamades in domënia dô la gran mëssa sön plaza de dlìjia.

Vignun urô sanbëgn la savëi plü bela y plü lungia. Ierogl Cargà â tres la tabachira tles mans, ch'al batô laite y tulô fora de beles gran prejes de chël polberos, ch'an i disc tabach da snufé y l'straihâ sot l'nês ia y ca, mo bun mez i tomâl jö söla punza, çiudì che plü inant ne sciafiâl nia dër da tumé y deperpo âl bindicè chël viz da dî: Impò bel”.

Tomêsc brodorâ te chi snauzeri, ch'al somiâ sibles da cargà, y Tita sburlâ so zigare da un n'çantun a l'ater y adorâ na scatura de fulminanti pur urëi se l'impie y n'ê impò ne bun, çiudì ch'al ê tan sbavé sö, che degun fïch ne vardò.

Impò jô l'discurs inant y les manöfres che â da gni, ê l'tema dl discurs. Degun general n'ess albü tan interesse co chi trëi dl trafëi.

L'cargà â ion i soldàs, çiudì ch'al ciafâ vigni dé indò cialzà da cuncé. Al Batalana ti n'êl feter anfat, mo impò s'aspetâl val'sach d'avëna o d'orde pur sües iarines, ch'al tignì t'en bel gran vilin. I üs ê spëisa preferida.

Tomêsc ê dassënn cuntra les manöfres. Al dijò: “Cun so stlopeté vëgni madër adalerch a spriguré i tiers de munt y de bosch. Y spo, çi che döt ne costa

y paié pô l'püre taifl. Implü el döt mâ n teater y n'ê pur nia... pur nèt nia”.

“Ah tö”, se mosceda îte l'Batalana, “chël n'ê nia vëi, ch'al n'ê pur nia. N'aste nia aldì, ch'al vëgn lajô sö l'Carabanco, o Garibaldi, o co ch'al â inom, a urëi tó ite nüsc bì païsc. Al pê, ch'al pòis döt. Ai disc, ch'al â l'diau sön süa pert”.

Inçe l'Carga urô dî la süa: “Aé, Tomêsc. Lasci mà fa chisc gragn. Chi gran generai sà pa bëgn, çi ch'al ô ester. Y spo él inçe de nosta jënt che ciafa laur laprò. N'aste nia aldì, ch'al é bele l'Posta che adora cin ères de plü pur sucudì chi ofeziars.

Vigni mal é bun pur val.”

Tomêsc brodorâ indò te sü snauzeri y minâ: “Oh, mandli, chi ofeziars é pa inçe bugn pur val' d'ater y i soldàs ri'ê nia damì.”

Insciö jôra mefo baiada ia y ca, çina ch'al se n'ê çiamó fat purmez un pro chë mësa y spo âl dé ca na cartada.

* * *

L'lönesc dô san Iorz da duman adora, denant ch'ai sonass l'Aimaria, êl dōta la jënt dl païsc da San Stefo che messà se descedé.

Söles munts plü altes incëria êl l'pröm luminüs debl dl dé da udëi, mo ara dōrà pa bëgn impò n pez çiamó, çina che i pröms rais dl sorëdl sluminass les prömes pizes plü altes.

Feter da dotes les finestres dles cïases êl jënt che cucâ fora.

Çi êl pa che descedâ dōta la jënt da chères ores? Lignores de soldàs, üna indô l'atra, gnól sö pur l'paisc; düc canè cun n gran ruchsoch pesoch söl spiné y l'stlop suraia; düc canè zënza di na parora y stanè dal gran iade ch'ai â bele fat in chë nôt, mo a San Stefo se ruvâ pa, pur furtüna, l'gran marsc.

Tres cïamó gnól dô lignores de soldàs, üna indó l'atra y al parô, ch'al ne foss la fin. Can che i soldàs che jô apè, ê ruvâ, spo metôl impormó man l'gran train, cïavai cun cïars y canuns y de vigni sort d'atres ermes, düc acompagnâ indô da soldàs y ofeziers a cïaval. Al n'ê na dërta schira, ch'al parô, ch'ai ne se ruvass gnanca ne.

Can che chi ê ruvâ, spo gnól impormó l'train cun stran, fëgn y d'ater patiic. Pur i cïavai y pur i soldàs adorân pö n gröm y de vigni sort de patiic.

Inultima êl impormó na gran lignora de cïavai, che tirâ i cïars cun la cujina, l'manaj, tendes y cïamó de vigni sort de cosses, che gnô adorades pur de té gran manöfres.

Can ch'an minâ, che döt foss passé, ruvâl cïamó dô na compagnia de soldàs apè.

Dōta la tribù che parô l'popol d'Israele che ti sciampâ al Ègïto, s'ojô ia sön plaza dl marcè.

San Stefo â na gran plaza dl marcè. Al ê n gran pré daplan, olâ ch'al gnô tignì cater iadi al'ann marcè. Dui ê dër de grangn marcïà, un de jügn incër sant Antone y l'Ater la jöbia dô la segra de düc da d'altonn. A chisc dui gran marcïà ruvâl pa bëgn adalersch jënt y tiers assà dales vals vijines.

Chi dui atri ê dui de pici marcïà, inçe un da d'aisciöda y l'ater dô Gnissant.

La plaza dl marcè ê purdërt n bel gran pré y d'isté, can ch'al â la pêsc, chersciöl erba assà lassura y l'mone pudô s'la sié pur söes döes vaçes, sciöche paiamënt dl mone. Chësc ê bele insciö da vedlamënter incà. Mo in chël ann dô les manöfres ne sarâl pa plü corsciü cis tröp.

Ailò te chë gran plaza dl marcè s'ê abiné döt cant, çì che aldi pro les manöfres.

Atira êl gnü metü sö guardies incëria, che degügn de furesti ne pudess ite.

Chël ê ste n bel spetachel pur la jënt da San Stefo in chël dé da duman, chël pòn s'imaginé. Val' de té n'ân ailò cïamó mai udü. Gragn y pici saltâ adöm pur cïaré y curiosé.

L'ombolt â messé chirì adöm na desëna de ëi, che daidâ valgügn ofeziers a chirì alberch pur n gröm de soldàs y stales y d'atri postè pur i cïavai.

Nanter chisc ëi che messá daidé chi ofeziers, êl inçe Tomêsc dai mandli y Tita Batala-

na. Insciö âl lascé da brunturé sura les manöfres Tomêsc. Tita â da chë sajum feter ruvé da bate lana y â insciö dlaurela pur d'atri laurs. Tomêsc n'ê sanbëgn gnanca chiamó sö pur munt y pudô inçe daidé, çì ch'al fajô mâ ion. Sciöche i snauzeri ê pa spo bì ôc söpert y spizà sciöche na sibla. Laprò âl ciafé na bela ciüria plata, óta dansö, olà ch'al ê scrit dancà: "Dienstmann". Al i fajô parüda a vigni general. Cun gran scerieté jôl incërch y s'ojô chiamó plü da strüf co i ofeziers instêsc.

Saludé saludâl mâ plü da soldà, cun la man a frunt, çiarâ ca sciöche al udess bele gnon adalcherch Garibaldi y messass comané döta l'armada.

Chisc ëi de survîsc pudô mangé ia dala Posta da misdé y da sëra. Gusté messâi a çiasa y la picia marëna pudô se punsé, sc'ai urô y scenó ji invalgó a s'la cumpré.

Can che döt ê n pü ste organisé ia sön plaza dl marcé, spo êl gnü chit, sciöche al ne foss degügn. Soldàs y çiavai palsâ; ai ê stanè dal gran iade, ch'ai â bele fat döta la nôt.

Da misdé udón spo fuman les cujines y aldì i comandi di ofeziers. Sc'an foss sta plü alalt, essun udü n gran movimënt de soldàs che jô a tó l'manaj sön plaza dl marcé y i çiavai che ê tacà adöm cun na gran corda anenrode, ciafâ sanbëgn inçe so

fëgn y avëna. In chël dé da misdé êl inçe chiamó ofeziers che mangiâ coi soldàs. L' tëmp ê bun y al ê da ste saurì ailò te chël plan d'erba. Domisdé ia spo bëgn âl pa metü man n büsiamënt y movimënt de soldàs inçe tl païsc.

Al ê gnü cherdé adöm chi dodêsc dl païsc, che messâ daidé fa survîsc, laprò sanbëgn inçe Tomêsc y Tita Batalana.

Esses messé udëi Tomêsc, cun çì potesté y potënza ch'al jô incërch cun chi ofeziers, sciöche al ess n palfir amesa jô jôl bel rudunt incërch y da fa parüda ti la sticâl a chi gran ofeziers.

Feter te vigni çiasa ciafâi lerch da pone ofeziers y soldàs, mo inçe stales ötes o tablà öc da mëte i çiavai.

Pur i soldàs che n'â nia plü lerch tles çiases, êl gnü metü sö tendes sön plaza dl marcé y i çiavai messâ mefo ste tacà alalerialia, mo al n'è pö plü degun frëit.

I gragn ofeziers â so quartîn ia dala Posta y i atri sö dal Çival Blanch y jô dal Cerf. Olà ch'ai â l'alberch, ciafâi inçe da mangé.

Dlunch, çinamai dai païsc vijins ài messé chirì adöm personal pur sucudì i ofeziers y inçe i soldàs.

Catrin ê Kellenrin ia dala Posta cun cater d'atres jones. Ara

ê cuntënta de pudëi indô ji a se davagné val'. Can che ara n'â nia laur invalgó tl furesto, abitâra sö da so tot, l'paur de Surarü y ailò daidâra çì che ara sciafiâ te çiasa y alaleria y ai pudó pa bëgn ester cuntënë impara.

L'tot, paur da Surarü, chël bëgn, chël la udô ion, mo süa fomena ne ti impudô dî alalungia nia cis ala Catrin. Çì che ê la gauja, ne sâ nia. Al ê na pursona dër stlûta ite y baiâ püch, dôt atramënter co Catrin, che â tres la buna löna y baiâ y çiaculâ.

Ara é pa bëgn gonót insciö, che döes ëres tla medema çiasa, ne s'impô nia. Datrai él gelojia o invidia o dôt adöm la gauja, mo datrai ne sâres pa instësses nia l'purçiudî.

I pinsiers dles ëres é dër gonót dër rî da capî; un n iade insciö, l'ater iade atramënter; oramai sciöche l'tëmp d'aurî; pur furtüna nia pro dötes.

Fora de chël messâ inçe la patrana indô udëi ite, tan che ara gnô daidada da Catrin y spo jôra indô bun assà n pez. Al ê mâ bun che Catrin ciafâ gonót da ji a daidé fora pro val'ustis da San Stefo y inçe tles valades vijines y insciö pudôra se davagné val'y n'ê nia plü de pëis a chi da Sorarü.

Insciö âra albü l'ocajium da ji jö dla Posta y fa la Kellnerin a chi ofeziers.

L'paur da Sorarü â mâ n möt su, che ê tan vedl co la Catrin. Purchël messâ avëi na fancela y can che Catrin ê a çiasa, daidâra te çiasa y inçe ala campagna. Ara savô dlunch da fa so dovëi y degun laur ne ti ê massa stlet. Cis d'isté, can ch'al ê l'gran laur alaleria, l'adorâi mâ bel assâ.

Sëgn ch'al ê chi soldàs, êl bëgn dër n gran laur jö dala Posta y te vigni ustaria dl païsc, plü co ater da sëra, can che düc chi ofeziers y soldàs ruvâ zruch dales manöfres ia pur l'dé.

Pur l'païsc da San Stefo êl ruvé adalerch les set vaçes grasses y oramai düc â da fa, da daidé y da davagné.

Chël constatâ inçe chi trëi dl trafëi, Ierogl Cargâ, Tita Batalana y çinamai Tomêsc dai mandli, na sëra ch'ai ê indô ruvâ adöm ia dala Posta.

N fôm êl te chë gran stüa, ch'an ne s'udô apëna plü, mo aldî i aldîn çiamó chi trëi. Ierogl minâ: "Iö n'à mai çiamó albü n té laur te mia vita da cuncé çialzâ. I n'à mefo vigni dé n dër gröm y paié pài atira y bel assâ".

Tita i dô dl'edl a Tomêsc y dijò: "Catö, Tomêsc, nos dui un na vita da scior: n pü acompagné chisc ofeziers chilò y ailò, olà ch'ai é pur ji y porté dô val'poch, i porté dô la posta, daidé n pü lavé jö te çiasadafüch de chi ustis y insciö mefo inant de té bisineles da nia. Fadia n'ân bëgn nët degüna y vigni sëra la paga söla man... tan bel n'unse çiamó mai albü".

Tiroler Kaiserjäger Rgt - 12 Comp. - a Trënt

Insciö â metü man les manö-fres, y co che ares jô fora, ne savôn nia chiamó.

* * *

Cater dis dô che chi soldàs ê a San Stefo, udôn gnon siur Matî, curat da San Stefo, dô tru de vila sö. Al ê bele tröc agn curat a San Stefo y cunesciô bun dōta la jënt, dal plü pice al plü gran y dal plü jonn al plü vedl. Düc i cunesciôl bun.

Siur Matî â l'viz de baié su can che al jô dô n tru y deperpo menâl i brac y les mans, y plü dassenn ch'al i menâ y plü val' d'important âl da se di a se in-stëss.

Ch'al â problems te so laur, chël ê bëgn da capi y ch'al n'â datrai de gragn inçe. Al pudô n

pü ciarê ite datrai tla storia plü ascognüda dles families. Pur-chël savôl inçe, olâ che l'cialzâ i drücâ de plü a chësta o a l'atra familia. Sanbëgn ch'al ê inçe ausé da udêi l'ambria de jënt, no mâ l'luminüs.

In chël dé gnôl dlun menan i brac dlungia les çiasas dl païsc sö. Datrai stôl çinamai chit, spo jôra impormó pro sciöche al messass se paré dan öspà. Çinamai cun les iames ti döl de té strüf sciöche da se defëne da n çian che mord.

Da finestra de stüia dl Cerf fora ciarâl Tomësc y Tita.

Tomësc cüfâ Tita y dijò: "Çia-ra mo, Tita, sciöche l'curat mëna i brac, sciöche al ess cargares tla braia".

Tita udô sanbëgn inçe y dijò: "Ah, sàste, al à pa indô val' söl stome, che ne i büta nia".

Tomêsc la savô plü avisa: “Sâste, Tita, l’curat n’â pa nia cis ion chisc soldàs. Al i vëiga ingert. Dêr dadî, laota ch’al ê jonn, êl instëss ste soldà, purchël dijel plü gonót: soldàs é soldàs. Incö ési chilò, induman ailò y feter dagnora lasci inçe val’ scich indò y n’ò plü n’en savëi nia y sëgn êl tan de soldàs chilò, ch’al é da udëi danfora, ch’ai lascia inçe cotan de scich zruçh.”

M’âste capî, Tita, çì ch’al mina siur curat? Magari àl inçe scialdi rajun. Al vëiga pa bëgn les cosses, chël arati iò.”

Tita: “A nos dui naota vâra bun cun chisc soldàs y dêr tröc d’atri inçi. Scioldi naota porti tl païsc. Çiara mà, tan tröc che davagna dainciarâ, plü co mez l’païsc.”

Tomêsc: “Scioldi bëgn, mo söi scioldi êl gonót l’malan che raita adalerch y chël n’ò pa zede l’post denant ch’al n’âis fat na berta. I scioldi é pac, mo ai ne tofa nia. Aah, Tita, döt l’tort n’âl nia l’curat. Al vëiga plü lunc co nos, sâste!”

Spo êl ruvé sö l’curat apêr l’Cerf ia y ê t’en iade ste chit y çiarâ ia dala çiasa dl Pinter, che ê oramai defrunt ala ustaria dl Cerf.

Tomêsc y Tita â daurî sö dl döt la finestra. Al i gnô inmënt de aldi bel la discuscium dl Pinter Florian cun süa Fomena Iutta.

Inçe l’curat ê ste chit pur aldi chël teater y al s’ê çinamai sënté jö ailò dan l’Cerf sön n té banch y spizurâ les orëdles.

Iutta aldî scraiàn dassënn: “La Tresl, chë möta, ne lasci nia ji ia dala Posta a socudî chi ofeziars. Ara é impröma tan maturina di ëi y spo nanter de té soldàs... chëra pudess gni bela. I ne la lasci nia ji, gnanca pur idea ne... spo scee.”

Stada éra insciö, ch’al gnô çiamó damané dô personal te chëres ustaries, spezialmënter jones dl païsc, a daidé tles çiamenes y te çiasadafüch. Al ê çiamó ruvé de gran ofeziars adalerch y al personal i gnôl impurmetü de beles gran paghes, che fajô la gola a düc. Inçe Tresl, la fia dl Pinter, ê gnüda damanada. Purchël se metô l’Pinter Florian y dijô: “Çiudî pa no la lascé ji? Ara davagna pö n gröm y val’scioldi pôra dagnora adoré. Çi sarâl pa tan pur n pèr de edemes”.

Iutta ne lasciâ nia löcher y baiâ inant y scraiâ: “Ah chël! Pur n pèr de dis! Al basta na mes’ora pur fa na berta, che n’è nia plü da varî y spo, Florian, n’unse nia da vire assâ, ch’i messassun ji a se trà ados i piedli di soldàs y laprò çiamó val’d’ater?”

L’Pinter se lasciâ spo inçe sö: “La Tresl n’è nia tan damat, sciöche tö la uress fa fora...y scenò n’âra inçe na vëta da te! Ara é sura i set agn y ara sâ çì che ara se fesc. Ara pô pô gni vigni sëra a çiasa. Çi sarâl pa tan?”

Iutta s’ê inçe scialdada y savô inçe çì di: “Sâste che siur curat é inçe decuntra, che chëstes

mitans é tres dant y dò a chi soldàs. Al sà pa bëgn purciudì. Y spo pôn aldì che chi ofeziers é chiamó peso co i atri soldàs. Ai mina ch' ai pòis fa döt... Nia! La Tresl sta chilò y ne va nia ia dala Posta.”

Florian n'ê gnanca tomé söla lëinga y dijò: “Curat é curat y pere dla Tresl sunsi iö. Iö la lasci ji ia dala Posta pur döes edemes.

“Ci”, scraiâ spo dër dadalt Iutta, “ci mineste, ch'i lasci ji la Tresl ia da chi soldàs a lascé ruviné. Te sàs pa avisa, che dles mitans comani iö y di mituns tö”. Mo mituns n' ài nia. Ai â mâ chë möta sora.

Bel avisa àn podü aldì chëstes parores inçe defora. Inçe siur Matí les â aldides y chi dui ëi sön finestra dl Hotel dl Cerf sanbëgn inçe. Spo àl dé ca na bela riüda, ch'an aldì çina ia te stüa dl Pinter.

Iutta â spo stlüt la finestra, mo la Tresl n'ê nia jüda ia dala Posta. La baibele â inultima comané y no l'mandl.

Siur curat lovâ sö y tl ji inant dijòl dadalt: “Altamo valgügn che la capësc. Ah, chisc soldàs lascia sigü sü früc indô”.

Tomêsc stlÿjò inçe la finestra d'ustaria y dijò a Tita: “De chë minunga sunsi inçe iö.”

* * *

Insciö jò les manöfres bun assà inant y la jënt dl païsc se gnò pa bel assà cun i soldàs y i ofeziers.

Vigni dé da duman gnòl abiné adöm düc i soldàs sön plaza dl marcé y ailò èl vigni dé n té ofezier che racomanâ ai soldàs de ester dër valènè cun la jënt dl païsc y la daidé, olà ch' ai sciafià. Al dijò: “La jënt mëss udëi y sintì, ch'al è ordine te nostes compagnies”

Trëi dis al'edema ài palsa, l'mercui, la sabeda y la dumënia. L'mercui y la sabeda gnòl fat bel da sëra cun musiga, soné, çianté y balè. Sanbëgn ch'al è inçe jënt jona o manco jona dl païsc, che tulò pert y laprò l'personal, chël sanbëgn. Pro i ofeziers se moscedâ inçe ite les autoritês dl païsc y chi che urò ester n pü deplü.

Defata n'èl un o l'ater che se n'à anadé, che la bela Catrin è dër chirida da dui o trëi ofeziers, mo plü co ater da un, che dô ester n barôn y inçe parenté cun la dinastia dl' imparadù da Viena. Al è na gran pursona y n bel ofezier. Degüna morvëia, che la bela Catrin y inçe d'atres jones i çiarâ dassënn.

Chël ofezier y la Catrin udôn plü gonót susc, tan deplü che les atres ailò dala Posta s'un jò la maiù pert a çiasa da sëra tert, can che l'laur è ruvé, mo Catrin stò ailò suranöt, che da ji sön Surarü àra bëgn massa lunc.

Na sëra, ch'al gnò indô fat festa ia dala Posta, è inçe chi trëi compagns adöm dô na mësa che çiarà pro. Inurchëltan dijò Iergl adascusc ai atri dui: “Ah tö, la Catrin y chël gran ofezier, çiaréi mâ pro, chi se vëgn ma bel assà.”

Tita minâ spo: “An vëiga, an vëiga. Sci'ai ne se vëgn mâ no de massa”. Plü dadalt dijôl spo: “Catrin, chiamó na holbe:”

* * *

L'imparadù n'ê nia ruvé adalcherch, mo l'Kronprinz y chël â proibì vigni manifestaziun. Mâ l'autoritê dl paîsc âl inviê te cîasa de Comun y ailò â l'autoritê podû baié impara y dô da dôes ores se n'êl indô ste y la jënt dl paîsc ne se n'â pa gnanca anadé.

Al n'ê bëgn de chi che damanâ: “Ne vëgnel nia l'imparadù a se cîafé?”

La resposta di ofeziars ê mâ: “Sëgn n'aldun plü nia. Ai disc, ch'al é püre”.

Insciö passâ inçe les manöfres. Jënt s'â defata ausé ite y dôt jô anfat inant. An ne se n'â pa apëna anadé, ch'ares ê ruvades.

Chitamënter sciöche ê gnüs de nôt chi soldàs, se n'êsi indò jüs de nôt. Al n'ê de chi tl paîsc che â davagné, d'atri che n'â albü nia dainciarâ y chiamó d'atri che â albü dann.

Mo al n'ê impò inçe de chi che tirâ l'flé plü lisier. Jënt vedla â ion, che chël crabal se nê. Ai mituns i savôl indò bel.

Dôt passa sön chësc mon, l'bel y l'burt. Insciö stôl scrit tla cronich dl paîsc dla vedla maestra Ulrica.

Y tla cronich de colonia â scrit siur Matî inultima: “I früè vëigun pa da d'altomn”.

* * *

Trëi jones jôl dô chël tru de munt sö. An cunesciô, che ares â bele fat cotan de iade. Inçe sce l'iade n'ê nia dër sfadiüs, sintîres pa bëgn impò n pù l'stanch. Ares ê bele trëi, cater ores söl iade. Implü n'ières chiamó bun trëi ores da fa, sc'ares urô ruvé sö dal santuar de s.Maria de Munt.

Canta chël, mo i cunè ê pa da ruvé chiamó in chël dé zruca a cîasa. L'tru n'ê nia sfadiüs y tröp da cortesc, olâ ch'an se va plü saurì y se stančia manco.

Bindicé se dijôres na corona o l'atra, sciöch' al alda da ji pur Sanè. Mo spo stôres indò chites na migula a s'la cunté. Can che ares ê ruvades söl pröm ju, âres fat na palsa plü lungia y s'â mangé val', che ares â te na tascia.

Chëstes trëi jones ê Catrin, spo Afra dl Mornâ y Tresl dl Pinter.

Catrin y fra ê stades ia dala Posta a daidé laota ch'al ê i soldàs mo Tresl nia, dea che süa uma ne l' â nia lasciada.

Sëgn êra cuntënta che ara ê jüda insciö, mangora laota, ch'ara foss jüda tan ion a lauré ia dala Posta, inçe purchël ch'al ê ailò les dôes compagnes Catrin y Afra. Mo sëgn ê Tresl cuntënta.

Sanbëgn ch'al rodâ bele dô da n pèr de mëisc l'baié, che cater o cinch de chëres jones, che ê stades a socudì i soldàs, se l'â sdravada impara. Val' de té ê laota cis ion söla lëinga dles ères, che savó dôt cant avisa,

sciöche ares ess tignì la çiandëra. Spo s'la cuntâres pa çiamó, ìna al'atra, te curta dâ mëssa adora. "Àste aldi? Al é pa bëgn vèi. Chëra é inçe...catò! Te me capësces bëgn..de chëra bëgn él de morvëia...mo çi ch'an mës aldi...çi ch'al suzed aldë-daincö....mo no, no...y chë atra inçe! Ai disc...mo no pa ti l'di a valgügn... al é pa tan adascusc...iö n'â pa dit nia..."

Y insciö vâra inant y plü ch'al vëgn dit: "No pa ti l' di a valgügn" ...y plü debota che la çiacula va inant, sciöche l'sonn dl tonn da n crëp a l'ater y da na munt a l'atra.

Tratan ch'ares mangiâ ailò sëntades söla cortesc de n pré da munt, s'âres cunté n gröm de cosses. Tresl savô bele sciöche ara stô cun Catrin y Afra, mo purchël n'â l'lian dla cum-pagnia nia dé dô. Tresl dl Pinter é de n n'ann plü vedla dles atres dôes, mo al é na jona dër sceria y tacada a sü geniturs y sciöche fia sora savôra, çi che i aspetâ.

Can ch'an va pur Sanç, àn la maiù pert val'de pesoch che drüca söla coscienza o altró y an va a se perié decà aiüt y cun-solaziun o inçe a di dilan d'en bëgn ciafé.

Catrin y Afra jô a perié purdenanza a Chëlbeldi y a s.Maria de çi che ares â fat y a se perié decà aiüt pur vëres y pur les creatüres, ch'ares aspetâ.

Tresl jô a di dilan, ch'ara â albü la grazia de ne ji nia te chëres ocajiuns. Sta da udëi, sc'ara ess albü la forza da tignì fora.

Inçe Catrin y Afra ê dôes de dërtes jones y ara ê impò jüda mal. An ne sâ mai nia. Degügn ne se cunësc bel avisa se instësc y degügn ne n'è dl döt patruns de se instësc.

Tratan ch'ares se mangiâ va-l'ailò, çiarâ Catrin tres ia y fora cuntra l'païsc de San Pire, olâ ch'al é ste la çiasa de sü geniturs y çiamó plü inant, olâ ch'al é l'santuar de Santa Maria dles Munts y olâ ch'ares urô ruvé çiamó in chël dé sanbëgn.

Fora de nia lâscera de mangé y mët man de pité dadalt. Afra i va ia purmez pur urëi la cunsolé, mo ara mët inçe man de pité.

Tresl é propi gnüda n pü grama, se fajò ia dlungia a cunsolé sües compagnes: "Ci eis pa sëgn t'en iade? Ne stede mâ no a perde l'coraje. I sun pö söl iade da ji fora da santa Maria dles munts a tó aiüt y cunfort. Ara va pa bëgn. A Chëlbeldi ti eis bele dadî perié purdenanza y cun osta jënt, çi ch'i sâ, sëise inçe bele dadî a ìna. No mâ no s'la udede. Che él pa che ne fala nia? Chi che ô sciüré peres ai ari, se mitirass gonót instësc la maiù. No mâ plü pitede!"

Tresl é propi stada buna de cunsolé tan, che Catrin y Afra â lascé de pité.

Al n'é, pôl ester, püè che pô s'imaginé la situaziun spiritua-la de na jona da laota, che s'â lascé tradi y aspetâ na creatöra, laota dan da cënt agn, olâ ch'al é çiamó döt n n'atra mentalité co sëgn dlungia l'duimile. Pur na té jona él laota la desdrüt, scebëgn ch'al n'en ê pa nia de

manco, o magari chiamó de plü co aldédaincò; pur deplü pur jones che ê zënza veramënter prosses y â dōta la buna orenté de fa l'dërt y l'iüst.

Mo sanbëgn, tomé pô düc y al sta inçe scrit: l'piciadù che è tomé, dess porvé de lové sö y l'iüst dess çiaré de ne tomé. Y l'Signur à inçe dit: Chël che é zënza picé, dess sciüré la pröma pera.

Cun döt chësc êl n gran pëis che i drücâ a Catrin y a Afra y ê sanbëgn inçe la gauja dles legremes, che i sarà rogorüdes nia mâ in chël dé, mo tan gonót.

Mo impò, l'tëmp varësc la maiù pert dles ferides.

Can che les legremes â lascé dô, disc Tresl ales atres dôes compagnes: "Sëgn se sëntunse adöm y spo s'la cuntunse y se dijun döt cant. Can ch'an à podü juté fora l'pëis, ésun plü li siers y an se sta dagnora damì."

Y inciö fajòres. Ares se sentâ plü adöm söla cortesc ailò te chël bel pré da munt, olà che tan de ciüf da munt y de medejina flurî chiamó.

Da mëte man êle indô Tresl. Te na té ocajiun se sintîra n pü suracé ales atres, cun düit che daite se punsâra pa bëgn:

"Sce iö foss stada te chë ocajiun, fossi pa bëgn inçe stada dër debla, mo pur furtüna ne m'â la uma nia lascé ji y sëgn sunsi cuntënta".

Ara dijô ala Catrin y deperpo la tignîra pur na man: "Ësi sta dër rî cun te chi de Surariü, can che ai ê gnüs al savëi,co che ara stò?"

Catrin tignî plü toch la man de Tresl, messâ se tignî das-sënn les legremes, mo dijò: "Sàste, Tresl, ara ê stada insciö; purnant ch'i à cunesciü, ch'i n'è nia sora, ti l'ài atira dit al tot de Surariü, n iade ch'al ê mâ su te stüa."

Tresl: "Spo pa, çì àl pa fat?"

Catrin: Al à fat sciöche tö sëgn. Al m'â tut pur na man y à dit: Chël m'ài pa bëgn punsé plü gonót, dea ch'an aldî da jënt, che te jôs ion cun n té ofezier. Mo spo ài pa atira indô iö porté inant l'baié. I m'â tut dant de i di döt cant avisa, sciöche ara ê stada.

L'pröm iade ch'i l'â udü y baié imparà, m'âl mefò tan plajü, ch'i punsâ mâ plü a chël ofezier y i cunesciö inçe, che vël chirî l'plü ion inçe chi postè, olà ch'i â da laur y me tignî sö.

Çina che na sëra dô cëna me cherdâl sora pro na mësa y me dijò ch'i ê la plü bela jona, ch'al cunesciö y ch'al ess fat döt cant pur me maridé, naota che l'tëmp da soldà ê passé. Al me dijò inçe, ch'al ê parenté cun l'imparadù."

Dô na picia pausa dijôra inant: "Spo ài dit: Oh, tot, sc'i savesses, tan ch'i â punsé dô a chères parores de chël bel y gran ofezier. Çiudi pa no, me dijòi, iö sun na püra jona zënza pere y zënza uma. I à mâ l'parenté che me dëida y che çiarà de me y a chël i podarâi defata i ester dessorora. Sc'i ciafi chësta ocajiun...çiudì pa no pié dó?"

Armentara d'isté (Foto Hans Pescoller)

Dis y nòts punsâi dô a chësc y deperpo chersciô l'amur a chël ofezier tan dassënn, ch'i n'udô plü degügn d'atri.

Vigni sëra, can che i laurs ê ruvâ, messâi ji te süa çiamena y ailò s'urônse dër bun, çina ch'i n'udô nia plü sön chësc monn, ater co chël ofezier y spo éra suzedüda...y i ne m'â pa gnança fat tan d'infora imprüma. Çiamó la sëra denant ch'al s'un vais, m'âl impurmetü l'maridé y iö i â sanbëgn cherdü. Al messâ pô ester na pursona d'onur, dea che chi atri ofeziers s'inchinâ tan dan da chësc.

L'tot dijô mâ bindicé.: Ah, insciö..i capësci. Spo me sunsi inslenada jö dan l'tot y cun les mans tignides sö i ài damané purdenanza.

Savëise spo, çì che l'tot de Surarü â fat? I ne s'imaginëis pa gnanca ne...al m'â tut pur les mans, m'â alzé sö y â dit: Catrin, chilò saràste dagnora da çiasa. Sce t'às fat a üna cun Chëlbeldi, cun me éste bele dadî a üna. Iö â impurmetü a to pere y a tüa uma, che te aràs chilò da nos dagnora na çiasa. Al pô gni çì ch'al óis. Chësc i ài impurmetü y çì ch'i impurmëti, chël mentëgni.

Insciö ài cialfé coraje y ala mëda de Surarü ti ài inçe damané purdenanza. Dër bun ne m'âra mai urü la mëda, mo ara m'adora pa bëgn y chël sàra pa bëgn."

Catrin urô juté fora döt cant, çì che ara â da di, purchël cun-târa inant: "Chël ofezier m'â

impurmetü da me maridé, can che al ê indó lëde dai soldàs y chësc âl fat no mâ n iade, mo gonót y çiamó la sëra denant ch'al s'un vais.

Spo n'aldî plü nia. Al passâ dis y edemes. Can ch'i me n'â intenü, ch'i diventâ uma, ti ài scrit a chël ofezier, mo i à impormó cialfé resposta dan da trëi edemes. Ailò me menâl n liber, dla cassa a mi inom y laprò n gran gröm de scioldi, in çe a mi inom y na lëtera lungia, olà ch'al scriô, ch'al me peria purdenanza, mo ch'al ne pudô nia me maridé, dea che süa jënt ti l'proibî. Do la lege pudôl mâ maridé na jona fora de na çiasa nobla, sc'al n'urô nia perde l'inom y l'erpejun. Insciö sunsi sëgn sora cun döt çì che à da gni. Çì jô pa inçe tan n gröm de scioldi".

Catrin n'ê nia plü buna de baié inant y â metü indô man da pité tan dassënn, che Tresl y Afra gnô bel grames.

Çì êl pa da fa? Al ne i tomâ ite nia y stô madër ailò döt spurdüdes a çiaré.

Canta chël, mo Catrin â lascé de pité y ê gnüda bela biancia tl müs y ne dô plü patimënt.

"Mo çì spavënt", dijô Tresl y çiarâ ia da Afra, "çì êl pa sëgn da fa?"

Afra s'inslenâ jö dlungia Catrin, se lasciâ suraite y la cherdâ: "Catrin, Catrin". Mo Catrin ne fajô degun movimënt. Ara sintí l'puls de Catrin y chël batô bëgn, mo dër snel.

Tresl çiarâ intoronn pur udëi sc'al foss çiamó ste valgügn purincërch a daidé.

Catrin ailò bela blančia, ia pur tera, ne dô plü patimënt, mo tirâ n pü l'flé. Tresl y Afra ê dôt spurdüdes. Çi urôres pa fa? Ares s'la udô. Val' de té n'âres mai çiamó udü.

Mo pur furtüna êl impò çiamó zacai purincërch. Al ê Iachin, l'famëi de munt, che â la ütia de munt ia dô chë picia costa.

Iachin â aldi baiian y baudian y gnô a udëi, çì ch'al falâ.

Tresl i saltâ adincuntra y i cuntâ la storia.

Iachin, che ê d'isté tres su y messâ inventé y fa val', can che ara falâ a vël o ai tiers, â atira cialé n mitl. Al dijò:

“Olâ l'ëis pa chësta Catrin?”

“Coraiia te chël prè”, respognô Tresl, “al é la Afra laprò”.

Iachin: “Ah, spo vâra bun assâ. Va mâ ia dales atres tō. Iō vai ia da ütia a me dô val'. Val'fejun pa. Ara n'é da s'la udëi no”.

Tresl ê bele cuntënta, ch'ara â cialé aiüt y jô ia da Catrin, che ê tres çiamó anfat. Afra ê dlungia inslenada y pitâ.

“No mâ t'la udëi. I à udü l'vedl famëi de munt. Al à la ütia ia dô chë costa. Al à dit, ch'al jô a se dô valch, spo gnôle. Al é dagnora çiamó n mitl, minâle”. Insciö i dijô la Tresl a Afra y aspetâ, ch'al gniss l'famëi.

Mo Iachin gnô defata coraia ca cun na condl y na botsa. Ruvé ca dlungia, s'inslenâl jô dlungia Catrin y i sintî l'puls.

Spo dijiole: “Öh pu, chësta metunse pa bëgn indó impè, çiarede pa”.

Çi fajól pa? Al tolô ca la condl, olâ ch'al ê de buna ega frësca laite y dijò: “N'ëis nia n fazurel?”

“Sanbëgn”, minâ Tresl, che tulô fora de tascia n fazurel bel blanch. Iachin intenjô l'fazurel te chë ega frëida y tocenâ bel lisiermënter la frunt de Catrin y spo i brac. Sis o set iadi âl fat insciö, spo â Catrin t'en iade metü man da daurì i edli y çiarâ intoron, sciöche ara se foss descedada dan sonn.

Ara udô dailò l'famëi, che ara ne cunesciö nia, spo la Tresl y Afra.

Iachin fajô la grigna da rî y minâ: “Sëgn sunse bele franchi. Ara ê mâ gnüda da nescia. Ara s'arâ fat massa fadia”. Les prömes parores de Catrin ê: “Scé mo, olâ sunsi pa purdërt?”

Tresl s'la riô sëgn inçe y dijò: “I sun sön ju de munt, olâ ch'i un metü man de marné, mo t'es gnüda da nescia y purchël ne sâste plü dl dôt nia. Un cherdé chësc berba famëi, che t'à indô metü apost.”

Catrin s'ê spo sentada sö y dijô bel dilan a düc, spo minâra: “Val' de té n'ai mai çiamó porvé.”

Spo âres mangé inant, çì che ares s'â tut dô te tascia y â inçe inviè l'famëi de munt a mangé. Iachin ne se lasciâ nia inviè dui iadi. De té famëis de munt à dagnora fan, çitudi che instësce ne se cujini massa gonót.

Can ch'ai â albü mangé assâ, dijô Iachin: “Sëgn, Catrin, mës-sunse çiamó tó la medejina, spo

sunse indô apost”. Al tulô ca la botsa y dijô: “Chilò, Catrin, tètun mâ na buna boèia. Al é ega de de vita d’anziانا. Ara é pa sterscia, mo ara te tira indô sò, che te pôs indô ji dô tû trus.”

Iachin i dô ia la botsa, mo Afra dijô: “Ah, pu, i un pa bëgn inè n té pice gote pro nos, ch’i s’un tut dô da bëire ega”.

L’famèi Iachin ne zedô nia. Al daurî la botsa, tulô ca l’gote che Afra â tut fora de süia tascia, jutâ sò mez l’gote cun ega de vita d’anziانا y ti n fajô bëire a Catrin.

Mâ na picia boèia n’âra tut Catrin y fajô na müsa, sciöche ar’ess buiü l’ajèi plü sterch y dijô: “Ai, tan val’de sterch; al basta, al basta”.

“No, no”, minâ Iachin, “chëse sarà n mote. Tètun mâ çiamó na buna boèia, spo fejera la dërta fazium. Ara é bëgn n pü sterscia, mo al é na medejina che te mët indô apost. Na dërta medejina dess ester n pü àntia, se’ara dess vari.”

Al ne jovâ döt nia, Catrin mesâ mâ çiamó n’en dlutî itejö, spo âra pa bëgn metü man de tussî tan dassënn, che Iachin ti l’â tuta fora dla man y se l’â instëss buiüda fora.

“Aah”, dijôle, “chësta ressu-rësc inè n mort, ha, chël bëgn.”

Spo se metôl ia la botsa te tascia dl samare y dijô: “Bëgn, bëgn, nia purmal y döt l’bun”. Zënza di val’ d’ater, s’un jôle.

Catrin y les atres dôes compagnes scraîâ bëgn dò: “Bel dilan, bel dilan, berba famèi, Di se l’päies.”

Iachin s’ujô çiamó n iade y dijô: “Nia çì di, nia çì di, y bun iade”. Spo ne l’àn pa plü udü.

Mo l’iade pur Sanè ê ruvé ailò. Al ê gnü tert y ares ne la fajô nia plü da ji çina fora da Santa Maria dles Munts y indô zruch a çiasa, olà che ares foss ruvades a scuranta nôt. Implü êl da çiaré de Catrin, che n’â nia plü la forza da fa döt chël iade.

Insciö s’âres punsé de dé óta y de ji n n’ater iade. Impò ères ruvades a çiasa ch’al ê scür.

* * *

La vedla maestra Ulrica ê çiamó tres in vita y gnô fora dan porta, se sëntâ jö pro chë picia mësa y i çiarâ pro al movimënt de jënt che passâ dô strada sò y jö. Datrai la udôn spo lion fora de val’liber o inè scrion te n té pice liber çiaré ite cun peza de lin. Süa ligrëza ê de scri la cronich dl päise y cun chël i gnól indô in-mënt tan de recorè de jënt, de çiases y de avnimënc.

Insciö ê süa vita in punsiun implida fora da duman çina da sëra.

Inè l’vedl mone ê çiamó in vita y al gnô tres çiamó ca dala Ulrica a passé l’tëmp cun çiaculé. Al â tan mé dales lisöres, ch’al adorâ datrai dôes mazes da ji, mo da dé tria n’ël impò ne bun y çì che ê pro so corp stare, çiamó l’plü busiënt, chël ê la lënga. Gonót se tirâl çiamó ca dala Ulrica. Jënt vedla adora compagnia, zënza se stüfi. Gonót êl les orëdles che se stopa sò y ai n’alda nia plü bun.

Can che zacai disc, ch'ai alda n pü mal, spo àldi tröp mal y insciö éra inçe cun l'udëi.

Chi da çiasa n'à bëgn nia dagnora dlaurela da ste pro i vedli a fa cunteja, spo va mefo i vedli a chirì d'atri vedli y al dà ca datrai n dër scraiamënt, ch'an alda lunc y lerch, çi ch'ai se disc, gonót vint iadi l'medemo, mo al é mâ anfat; intant éle l'tèmp che passa.

Insciö éra inçe col vedl mone da San Stefo y la vedla maestra Ulrica: da bel tèmp i udôn bin-diçé dan porta dla Ulrica.

In chël dé domisdé inçe. De chësc y de chël se l'ài cunteda, spo êl gnü na pausa. L'mone stô danjö y çiarâ ia pur tera.

T'en iade alzâl l'cè, che Ulrica s'ess præsc tomü: "Àste aldì, Ulrica, al vëgn a löm i früic dles gran manöfres."

"I à aldì", respognô debota la maestra," i à pa bëgn aldì. Al é bele düic che l'sà. Tan rajun che siur Matì â laota, ch'al udô tan ingert chël gröm de soldàs purincèrch. Al dijô bëgn tan gonót a jënt: "I soldàs à dagnora lascé scich indô! Soldàs é soldàs, incö chilò, induman ailò y spo in àn udü."

"An alda ch'al n'é cinch de té mitans, che s'à lascé ajié dai soldàs y sëgn pôres i çiaré dò."

"Chël ài inçe iö aldì", cuntâ Ulrica inant, "y üna de chères é inçe la bela Çatrin. Püra co-scera che n'à degügn y ne sà, olà ester.

A me me sàres da mené piçé chères mitans".

"Sanbëgn", minâ l'mone, "ares é da mené piçé. L'ocajium fesc l'lere y n té gröm de té bi soldàs jogn é l'ocajium dopla. Fa ne pôn nia. An messass mefo mëte averda deplü al curat. Al la mina mâ buna cun la jënt, mo ar'é dagnora stada insciö, che i scioldi y l'bel dl monn tira dant".

Spo gnôl coraia ca na schira de mituns y mitans, che urô pa storje pro ailò dala Ulrica, mo can ch'ai â udü l'mone, che i mostrâ la maza, êsi saltâ dlungia ia dlun cigan y scraian.

* * *

Gonót pënsi dô: Çi sunsi pa iö? damani spo a d'atri: Çi estepa tö?

An ciügna l'cè y ne sà nia çi di. Gonót él domandes, ch'an n'ô nia aldì.

Sc'an pënsa spo dô, spo él pa bëgn vëi:

l'tèmp é bëgn cört, chël é da savëi.

Tratan él passé les ores y l'dé. Al vëgn dô l'invêr dessigü inc' l'isté.

Spo vâl tan debota - al n'é nia plü chël - n mëis indô l'ater, plü burt o plü bel.

L'temp va inant - al é n iade ste! Al é da punsé, sce te l'às adoré.

Al é inçe vëi y chël mëssun di: dër tröpes ferides él bun da varri.

La tera che stopa les plaies de jënt,
varësc les ferides, fesc crësce
l'cuntënt.

La roda se roda can sö y can jö,
cun chëra te rodeste mefo inçe tö.

Can êste sönsom, spo indô jö
dapé.

Da fa çi ch'ê dërt, chël mësste
ciaré.

Insciö disc la çiantia y chisc
pinsiers â inçe siur Matî porté
ala jënt in domënia, dô ch'al ê
ste l'bato de cinch de té pici
mituns, olâ ch'al ne pudô nia
gni porté ite tl liber dl bato l'i-
nom dl pere, che n'ê pro la maiù
pert gnanca cunesciü.

Te süa perdica dijôl inçe siur
Matî: "Mo al n'ê nia da i sciurê
peres a chëres jones, che à albü
la desgrazia da tomé. L' plü de
düc àres vëres da sufrì laprò.
Cun Chëlbeldî àres fat a üna y
nos n'orun nia fa atramënter co
Chëlbeldî, ch'ai ti à porté che
ëra dla strada pur la cundané.
Y l'Signur i â respognü a chi
Iüdes: "L'pröm de os, che é
zënza picé, dess i trà la pröma
pera". Spo se n'ësi traè un indô
l'ater y chë pera é çiamó coraia
ia pur tera. Y l'Signur à dit chë-
res beles parores:

"Spo ne te cundanëi gnanca iö!"

Inant âl dit siur Matî: "Insciö
orunse inçe nos fa, nia cundané,
mo daidé. Mo laprò oressi di:
tan gonót àl mefo impò rajun
l'curat."

Chë purdica ti ê jüda a cör
ala jënt y chëres cin jones, che

ê devëntades umes, savô inçe
çi che ares â da fa.

Personalmenter les àl siur
Matî cherdades n iade y ailò èl
gnü baié de düc i problems tla
vita de na uma.

Catrin â cialé n stagno möt y
l'vedl patrun de Surarü l'à tignì
a Bato y â impurmetü de ciaré
dl müt çina ch'al ê instëss bun
da manajé la vita.

La furtüina laprò ê çiamó chë-
ra, ch'al ê inçe la patruna y les
atres ëres te çiasa che ti urô n
bun mat a chël pice pope de Ca-
trin. Chël àra bëgn ion la Catrin
y insciö pudôra gonót ji a daidé
fora d'atri, inçe datrai jö dala
Posta y se davagné val'scioldo
ch'ara adorâ bel assà. Chi sciol-
di ch'ara â cialé da chël ofezier,
n'urôra nia desfâ mâ bel atira.

Can che l'pope dla Catrin ê
gnü batié y l'prou damanâ al
tot: "Spo pa, co i metunse pa
inom?"

Respognô l'paur de Surarü
propi solenementer: "Iorz des-
sel avëi inom, çitudi che s.Iorz
ti ê inçe ste bun al dragun y in-
sciö dess inçe chësc pice Iorz
ti ester bun al dragun dl mal."

Siur Mattî i ciará y dijô: "Ber-
ba tot, chësc é n bun pinsier,
che me plësc. Da sëgn inant i
dijunse spo "Iorz de Catrin".

Iorz chersciô y gnô tres plü
da urëi bun. Çinamai la patru-
na, che ne l'â dî alalungia nia
albüda massa buna cun la Ca-
trin, dijô n iade: "Catrin, sce
t'ôs pa ji datrai a te davagné
val', va mâ tö, dl pice Iorz çia-
runse pa bëgn nos. Te n'às bria
da ste cun festide no. Al é tan
pros y da urëi bun."

Tëmp de vera 1916 - tles baraches

Chëstes parores fajô bëgn bun a Catrin y ara daidâ chiamó cun plü ligrëza a çiasa. Da du-man êra la pröma da lové y can che i atri ê danman, ê inçe l'gusté arjigné.

Al ê veramënter ruvé ite te çiasa de Surariü la ligrëza, la pêsc y la cuntentëza cun chël pice Iorz, che chersciô dassëmn y gnò tres plü da urëi bun.

Mâ de üna na cossa che i displajô, se n'âi anadé, can ch'al ê da tant da mëte man da beié y chël ê, ch'al cocognà. Ai ê bëgn defata inçe jüs dal dotur,

mo chël dijô mâ: "Ah, chësc crësc pa bëgn fora vël". Mo al n'ê nia ste vëi. Can ch'al ê gnü i agn dla scora, spo êl chiamó gnü peso. Al ciarfâ dër na buna usc da çianté y can ch'al çiantâ, ne cunesciôn nia, döt jô saurì, mo can ch'al messâ di val; te scora o zënza a de gran jënt, spo n'êl bun da gni cun nia datrai.

Chësc defet al baié s'â spo inçe lascé fora sön döt l'caracter de Iorz. Al ê gnü spau y gram, sciampâ da jënt, plü co ater dai gragn, mo inçe datrai dai mituns, ê gonót su incërch

y can ch'al ruvâ a cîasa, cunesciôï chi de Surariü, ch'al â pitê.

L'tot de Surariü ê inçe plü gonót jü dal dotur, mo al parô ch'al jovass püch. Val'medejines pur i nerf i dôl bëgn l'dotur y i acunsciâ valgünes sorts de tee, mo al ê mâ feter tres anfat.

Zënza êl dër intelighënt l'möt, chël cunesciôn bele denant co ch'al jiss a scora, se recordâ döt çì ch'al i gnô dit y olgâ dlunch y dagnora. L'tot l'tulô datrai da sëra dô cëna söi jennëdliy l'laldâ. Chësc i fajô tan bun al möt y sü edli sluminâ. De té iadi jôra inçe plü sauri da baié y Iorz adorâ l'ocajiu pur i cunté dant al tot döt cant, çì che i stô a cör y çì ch'al â udü y aldî.

Inçe la patruna y i atri se l'menâ piéc y l'daidâ.

* * *

Denant che Iorz jiss a scora, ê Catrin jüda a survi t'en hotel dla cité y ailô êra restada valgügn mëisc. Insciö gnôra a cunësce n grôm de jënt y düc chi che storjô pro, side pa dl païsc co de furesti, düc la udô ion y la laldâ, çiuð che ara ê tan valënta y fajô cum düc anfat.

Vigni iade, can che ara â n dé de lëde, gnôra a Surariü a udëi co che ara jô a so Iorz. Mo Iorz ê dër cuntënt.

Mâ üna na cossa êl tröc che osservâ a chël möt y chël ê, ch'al â dër gonót i edli da legre-

mes. Fora de chël s'la riôl pa bëgn indô, mo chë zerta tristëza ti edli ê mefö impò da cunëscce fora.

Can ch'al gnô la uma a l'ciafé, âl bëgn na gran ligrëza y al stô laprò çina ch'ara messâ indô l'lascé.

Catrin ê ion te chël hotel, ai la tratâ bëgn y vëra se porvâ inçe çì ch'ara ê buna a i fa ascüsa a düc, spezialmënter ai patruns.

Bele n pez se n'âra anadé, ch'al ruvâ adalerch bindicé n té ël y chël la osservâ y baiâ dër da valënt impara. Chël pudô inçe osservé d'atri y spezialmënter l'patrun, che dijô na sëra a Catrin: "Catrin, i osservëi, ch'al rüva adalerch vigni tant n té ël, che te fesc dër les beles. Te n'âste anadé?"

Catrin respognô cum usc sigüda: "Öh pu, chël sarunse pa bëgn iö stada la pröma da me n'anadé? Mo iö ò fa cum düc anfat y sëgn sunsi pa bëgn tan madiüda, ch'i sâ çì ch'i à da fa. Al é inçe l'müsc che va ma un n iade söla dlacia. Mo che é pa purdërt chël ël?"

"Chël ël", dijô l'patrun, e n gran paura caite dla val dla Ahr y à n bel lüch y abitëia coraite sot la munt de Perafoscia. Laprò àl inçe ustaria y ai disc, ch'al se sta dër bëgn, mo l'n'â inçe vël assa. Sàste, al à la fomena tan püra te spitol.

"Purchël vëgnel vigni tant a la ciafé y storsc pro chilò.

Al pê, ch'al ne side nia plü trôpa speranza cun süia fomena. Tan dî che ara tēgn mefo. Zēnza él pa bëgn na porsona sciöch'al alda y bëgnudü da jënt."

Catrin minâ spo: "Pu bëgn, bëgn, iö l'laschi ester che ch'al é y i ô fa mi dovëi cun düc anfat."

L'patrun recunesciô chël y minâ: "Ah pu, Catrin, chël vëighi bëgn, i urô madër .. te sàs bëgn...datrai..."

Catrin: "I à bëgn ion, ch'i m'ëis avèrti y i se diji bel dilan."

L'patrun ê gnü cherdé da ji invalgó y Catrin fajô inant so laur y degügn n'ess podü dî, ch'ara fajô preferēnzēs cun un o cun l'ater, sciöche al é datrai fora pur chēs ustaries de té jones che sochedēsc mâ i jogn y lascia söna pert la jënt vedla. Cêr chël n'essun podü i trà dant nia a Catrin.

N dé ch'al ê indô stort pro ailò chël ël, ti âra impò baié ados y â dit: "I à aldî ch'i ëis la fomena püra te spitol. Éra ciámó ailò?"

Al respognô: "No, no, sēgn l'ài pa bëgn a çiasa, mo ara n'è mefo nēt nia sana. Lauré ne pudessera mefo bëgn nēt nia y da ste a ne fa nia, n'éra mine buna ne y insciö adorera mefo tres indò medejines y l'dotur. Ar' ê pa tan sana dan l'maridé. Sàste, a çiasa ite a San Jan ài impò cotan de lüch y laprò ustiria. Ara laurâ pa bëgn tröp t'ustaria y inçe

alaleria. Y sēgn disc i doturs, che ara ne pudess fa oramei nia plü. I pô ester plü co cuntēt sc'ara se dà jö y çiarā n pü de chël pice, che à impormó dui agn. Purchël, sàste, adorassi n n'éra de çiasa, da fa chël laur n'è la fomena nia plü buna."

Sēgn s'à inçe Catrin dé na té picia pausa y s'ê sēntada sön scagn.

"A di la virité", dijôl inant chël ël zēnza se lascé rumpe l'fi dl discurs, "t'ài plü gonót çiaré pro y i à cunesciü, che t'às dlunch l'dër förtl y dlunch la man da fa vigni laur. Na tara n'adorassi iö. Les fanceles ch'i à, à zēnza plü co laur assà alaleria y a çiasa y ares ne purdüj apëna."

Catrin scutâ bel pro a chël ël y al i gnô inmēt, ch'al ciefass i edli da ega. Ara se l'menâ picé. Ara se dijô: "N ël che pita, mēss avëi dër val'de pesoch da porté."

Inurchëltan lovâra sö y dijô: "I capësci, che t'às tröp da sufrî."

Fàte, mà coraje, datrai vëgnel pa l'aiüt plü atira co ch'an mina."

"Catrin", dijôl spo chël ël, "n'esste nia la orenté da gni a me daidé? i paiass pa bëgn bun, che l'möt ài pa bel assà. I aratass che tö foss la dërta da me daidé fora. Mia fomena é pa sanbëgn na dërta ëra, mo sc'ara n'è nia sana...."

Chël ël â fat na pausa y tulô fora l'taquin pur paié y tratan damanâle: "Tan dî staste pa chilò te hotel?"

Sëgn i çiarâ Catrin y dijô: "Chilò ai bëgn mâ sciacaré pur trëi mëisc y spo odarân."

"Pudessi mo spo çiamó n ia-de storje pro a te damané. Sâste, val'sunsi sforzé da fa defata."

Catrin: "I mëss çiamó punsé sura, mo l'edema che vëgn te l'dijô."

I edli de chël ël se stlarî n pü. Al paiâ y da ji da üsc fora dijól: "A s'udëi".

Co che ara â inom, savôl bëgn, che jënt la cherdâ y co che ara s'astilâ, l'âl bele osservada plü iadi.

In chë nôt pudôra durmî püch y niala catrin. Tres messâra punsé a chël ël y a süa püra situaziun. Col pinsier de damané dô, olâ che chël ël stô da çiasa, co che la jënt dl paîsc l'aratâ y çì inom ch'al â, s'ëra pa impò indurmedita söla duman.

Çiamó tl mez sonn se dijôra: Bujëgn d'aiüt àl dessigü."

* * *

Sciöche ara jô söl lüch de Surarün, êsi cuntënc y dër dessigü inçe cun chël pice Iorz, che jô a scora y chersciô dassënn.

Mo Iorz instëss â tröp da sufri pur gauja de so defet al baié.

An minâ ch'al cherscess fora col tëmp, mo al n'ê nia vëi. Al

â talënt, ê pros y olgâ de vigni vers, mo i mituns da scora l'cui-nâ, dea ch'al stëntâ tan da baié. Purniant ch'al messâ di sö val'te scora o i di val'an superior o an n'atra gran porsona, spo n'ël plü bun da gni feter cun nia. Çinamai de gran jënt, che n'â instësc nia tröp tl cê, l'cui-nâ y dijô: "Chël pice cococó".

Chësc i fajô tan mé a Iorz, che sü nerv s'un sinti dassënn y l'cocogné gnô tres plü sterch. Al ê çinamai suzedü, che Iorz ne s'infidâ gnanca plü a scora, mo sciampâ fora pur chi bosc a s'ascogne çina da sëra. Sanbëgn che chësta gnô præsc sö.

Sön chëra â l' tot de Surarü tut ca na sëra chël pice Iorz, se l'â alzé söl gremo, i straihâ i çiaivëis y damanâ:

"Iorz, dîme, él vëi che te ne vàs datrai nia a scora? Sâste, al é gnü la maestra a me l'di. No mâ te tumëi, i çiarî pa bëgn de te."

Iorz se lasciâ spo ia col müs purmes al piet dl tot y metô man da pité dassënn.

L'tot dijô spo: "No mâ te tumëi, iö sarun dagnora sön tia pert."

Can che Iorz ê ste n pü consolé y bun de baié val', dijôle:

"Düè chi mituns me cuiona tres y inçe de gragn, can ch'i n'encunti valgügn sön tru".

L'Surarü â spo lascé jô chël pice Iorz y dijô: "Stâte mâ cun pësc, Iorz, induman vai atira a ti l'di al prou y ai maestri. Chilò òi pa bëgn fa n mitl."

Insciö êra stada. L'ater dé ê jü l'paur de Surarü jö dal prou y ti cunté döt cant. "Chël püre môt, al n'â bëgn zënza assà cun so defet col baié y sc'al vëgn chiamó cuiné da diüc, spo se më-tel bëgn ala mücia. Püre môt, che n'â degun pere y la uma mëss rodé pur l'monn a se davagné l'vire. Nos çiarun pa bëgn dassënn dl môt."

L'prou dijô, ch'al ê dër cuntënt cun l'môt, ch'al savô plü co i atri y ê l'plü pros; An mëss mefo l'mëte a scri çì ch'an ô l'damané, spo sâl dagnora döt cant y al é dër pros.

Spo êsi jüs deburiada ia dai maestri y chi dijô l'medemo co l'prou.

La maestra che l'â te scora dijô: "Nos i orun dër bun a Iorz. Iudëis pö, ch'al röia a çiasa cun la plü buna nota y al s'la mirita. An mëss madër l'fa scri, çì ch'al é pur di, spo sâl döt."

L'prou minâ spo: "Mo ehee, ch'al vëgn cuiné y tichiné y ch'ai ti scraia dô, chël n'aldel nia da ester y chël messünse a vigni cost çiaré de impedi: Berba Surarü, çiarede pa ch'i fajun döt che Iorz àis la pësc. Al é tan n pros môt."

L'paur de Surarü ê jü a çiasa cunsolé y ti â inçe porté la buna notizia a Iorz.

La domënia dô che l'curat â lit l'vangele dl'amur dl proscimo, âl inçe porté dant chël problem, mo zënza fa inoms. Jënt â pa bëgn impò capì, çì che ch'al minâ.

I maestri â dit ai mituns te scora, ch'ai dô respeté sü compagns y mai cuiné chi che à n defet.

"Chi che cuiona, resta cuinal, dijô la maestra cun gran scerieté, y al ê n chit te scora, ch' an ess aldì joran na moscia.

Inçe l'maester tla gran scora i tignî na purdica a dôta la classe y tröc s'un sintî in colpa. Mâ trëi de té mituns de families dl païsc â metü adöm i çës, s'la vispernâ y baiâ adascusc. Ai â la maiù colpa y ai ti â l'anvidia a Iorz, che ê miù co vëi. Purchël studiâi bele inçe la vendëta. A chël Iorz urôi pa chiamó ti n fa üna. Sanbëgn ch'al ti savô trö massa stlet, che Iorz gnô plü laldé co vëi.

Chisc trëi compagns ê dui dl Piterle y un dl Snufer. Chi dui dl Piterle foss sta bugn da ji a scora, mo ai n'â nia la orenté de fa val'y chël dl Snufer ne valô pa bëgn nia tröp, mo da i tignî la stangia a chi atri dui êl bun.

Piterle i dijôi al maiù paur da San Stefo, che savô inçe çì ch'al ê y purchël minâl, che sü mituns foss plü co i atri y i dô döt dô y ne lasciâ gni nia sura de vëi.

Ara é pa bëgn dër gonót insciö, che la superbia di geniturs é la ruvina di mituns.

L'Snufer ê plülere n surainom, ch'al à bele cialé da pice, mo al ti n'ê anfat. L'vire se tirâl cun fa l'manscet y purchël èl

Dapunt Serafin da Sotsas
da La Ila y Sigmund da
Corvara tla prîma vera

sön vigni marcé lunc y lerch da
na valada a l'atra, mo inçè
dlunch olà ch'al gnô sciacaré
de tiers, de lignan y d'ater pa-
tüc. Cun chël se tirâl l'vire y da
mintî êl tan ausé, ch'al cherdò
instëss, òi ch'al dijô, inçe sc'al
n'ess gnanca sciafié da ester.

Süa fomena udôn mefo la
maiù pert dan chères portes o
dlungia fisti a stlafé y insciö pu-
dô l'möt ester tres imbanun. A
cîasa n'êl feter mai degügn y cî
urôl pa spo fa, co ester tres de-
mez y ne lauré nia sciöche so
pere, che dijô n iade: "Iö da lau-

ré me stüfi tan y n n'ater laur n'él nia.”

Sanbëgn che l'möt dl Snufer â defata cialé compagnia cun chi dui dl Piterle. Ai passenâ adôm de vigni vers.

A Iorz ti âi n sëm mat y purchël chirì vigni ocasiun pur ti n fa üna, ch'al s'ess recordé pur dagnora.

Fora te chël bel pré ia dô la costa sura l'bosch â l'Piterle n tablè, olà ch'al metô basite fëgn o artigöi, ch'al n'â nia atira lerch te ma y un, o ch'al messâ mète ite te chël tablè can ch'al manaciâ la plöia y ch'al ne purdejô nia plü da mené a çiasa.

Mez l'tablè â spo n funz desura y sö altaite gnöl metü de té massaries da cuncé, sciöche gramores, resti, drâs, cestuns y cëstes y val'scodada.

Ia in chël tablè udôn jon dër gonót chi dui mituns dl Piterle y chël dl Snufer. Düè trëi jôi i ultimi agn a scora.

Çi jôi pa a fa corafora? L'buteghier dal tabach ess bëgn salël, mo al ne dijô a degügn nia. Vël è buteghier y uró vëne tabach y chi crauç de mituns dla pröma braia jô a cumpré y çì fajôi pa impara ater co l'fumé y pur fa adascusc jôi fora te chël tablè. Ailò ài la pësc y l'Piterle y süa fomena è cuntënë, sc'ai è indò n iade fora di pìsc; l'Snufer y la Snufera çiamó de plü.

N dé domisdè â periê Iorz l'tot da Surarü: “Tot, präi tan bel, sc'i pô ji adincuntra ala

uma. Ara à scrit ch'ara foss magari ruvada adalerch incö domisdé cun la gucia dla Posta”.

“Chël pòste pa sanbëgn fa, Iorz. I à bëgn ion,” sc'ara vëgn indò n iade a se cialé.”

Savëise, Catrin è stada valgügn mëisc a survi te chël hotel dla cité, spo èra jüda a daidé fora chël paour ite a San Jan.

Ara se l'menâ picé cun süa püra fomena. Ailò ti butâra pa dër a Catrin y ar' è tres çiamó ailò da chël paour, che â inom Paul.

Dlun saltàn y cun gran ligrëza i è salté Iorz çina jö da strada adincuntra ala uma. La gucia dla Posta è bele jö da strada dan chë picia ustaria y gnü fora èl mâ la Troghera da San Stefo y degügn atri.

Iorz se punsâ: “Ara n'arâ nia albü dlaurela incö. Ara vëgn pa bëgn induman”, y se n'è indò dé óta.

Can ch'al ruvâ sö da chi prâ, udòl n gran fûch sö da chë costa y les gran flames s'intorcurâ sö cuntra l'cil. Al se dijô: “Al verd chë majun dl Piterle, çì spavënt.”

L'spavënt l'â tut ca a na té moda, ch'al ne punsâ nia plü a val'd'ater co da ji dlun saltàn a çiasa. Can ch'al è ruvé sö dan çiasa, èl bele ailò chi de Surarü, che çiarâ jö cuntra la val y l'païsc y ai udò jon sö n té gran fòm grisc, cöce y vërd. Ai sonâ inçe bele çiampana a martel.

Dala spurdüda y stanchëza dal salté n'êl bun da di nia imprüma, mo forza de tantes êl ste bun de di: "Sanbëgn ch'i à udü. Al verd chël tablê dl Piterle corajö dô chë costa. Aih, çi gran fûch".

Un o l'ater da Surarü jô n pêr de cënt metri fora pur chi prà, çina ch'ai udô jö. Sanbëgn ch'al ê chël tablê dl Piterle che vardó y n gröm de jënt incëria te chi prà, mo oramai êl vardü jö y al n'ê plü nia da n'en fa. Can ch'ai gnò zruch, dijôi ai atri: "Al n'ê plü nia da n'en fa, oramai êl vardü jö deplëgn chël tablê."

In chël domisdé y in chë sëra baiân tröp de chël mé de fûch y an se damanâ sanbëgn, co ch'al â podü gni sö, coraia jö, amesa chël pré y da na sajun, olà che degügn n'â tröp da chirì laite. L'fëgn nü n'ê nia çiamó y an ne savô da se splighé la gauja.

L'ater dé, bele scialdi adora gnò la Catrin adalerch y Iorz n'ê nia a çiasa, mo a scora. Da misdê l'udóra pa bëgn y dô marëna defata messâra indô s'un ji. A Iorz i âra porté n bel quant y t'impurmetô, ch'ara gnò defata indô, can che ara â plü bëgn dlaurela.

Chël dé dô devënté de aveni-mënc de vigni curù pur la familia de Surarü. Danmisdê êl ruvé dalerch la Catrin, che i fajô gran ligrëza a Iorz.

Catrin se n'ê jüda y ne sicafiâ da ester dalunc, ch'al ruvâ ada-

lerch l'Piterle döt dessené y scraiâ: "Iorz mëss atira gni cun me jö tl paîsc a dé cunt de so malfat".

"Çi àl pa tan fat de mal?" damanâ l'berba de Surarü.

"Al ti vëgn dé la colpa che vël ti ess dé fûch a mi tablê.

Chësta ôi udëi fora. Bun êl a düit chël craut."

L'Sorarü â mâ cialfé n n'atra cira da aldî de té parores y sü edli sluminâ. Al dijô scialdi dessené: "Chësc ne te creï nia, Piterle.

Ara pudess ester, che t'aldiss da scoé imprüma dan tüa porta. De té crauc àste tö de plü".

Iorz â metü man de pité dassënn y tromurâ dal spavënt. Mo l'Sorarü dijô inant cun la usc sterseia: "Chilò mëssi inçe iö ji impara.

Chësta ôi inçe iö udëi fora".

L'Piterle ê tan dessené, ch'al ê mâ plü bun de scraié: "Gnide mâ sëgn, l'vicare s'aspeta bele n pez."

L'Sorarü y Iorz jô a se vistì n pü atramënter, spo jôi jö tl paîsc. L'tribunal ê te scora. Can ch'ai jô ite, êl düc che scutâ bi chiè.

Che êl pa düc laite? al ê l'vicare, n jendarm, l'curat, l'maester y la maestra, l'Piterle y la Piterla, l'Snufer y la Sunfera, la Troghera y spo çiamó dui zingaindri, vël y vëra. Chisc êle, mo al n'en n'ê nia assà; al falâ i dërè.

Can ch'ai metô man la discu-
sciun, disc l'vicare a chë jënt
ailò: "Sunsì diüc, chi che alda
da ester chilò o dessun ciamó
n'en cherdé valgügn?"

Sön chëra se fesc inant chël
zingainder y disc: "Trëi mituns
âldel ciamó da cherdé. Sc'ai
foss chilò, i cunessessi, zënza
ne pòi mine savëi, co ch'ai à
inom y che ch'ai è."

Ailò êl spo l'maester y la mae-
stra che se dijô valch adascuse,
mo l maester se fajô inant y dijô
dadalt: "Al aldiss ciamó da
cherdè chi dui mituns dl Piter-
le y chël dl Snufer.

Chi alda da ester chilò!"

L'vicare comanâ spo al Piter-
le y al Snufer: "Jide a i dò!"

Ai ê pa defata sta danman.
Döt ê bele baié jö, ch'ai dô aspe-
té fora in plaza y can ch'ai gnô
cherdà, gni ite a lughené jö döt
cant. Mo ai se falâ; ai n'â nia fat
i cunè cun l'ustî, chël ô di cun
chi dui zingaindri.

L'vicare â spo damané fora un
indó l'ater, che pudô di valch
che regardâ l'mé de fiich al
tablé dl Piterle.

La pröma a respogne é stada
la troghera y chëra â udü Iorz,
che jô döt debota dlungia chël
tablé che vardô, dlungia sö.

"Ëis ciamó udü valgügn ailò
incërch te chël tēmp?" damanà
l'vicare.

"Chël bëgn", respognô la
Troghera, "chisc dui zingaindri
y ai jô inçe dër debota ia cuntra
l'païsc."

Spo se lasciâ sö l'Piterle:
"Che sarâl pa ste, ater co chësc
craut de Iorz, che les fesc sö
dötes y vëgn dagnora liché jö
inultima dai maestri y dal cu-
rat. Chël êl ste, che i à de fiich
a mi tablé y degügn atri."

Spo êl inçe l'curat che uró se
lascé aldi: "Oh, mâ plan, Piter-
le, pro te êl l'anvidia che baia,
zënza ne gnissel nia fora de tüa
boèia de té calunies y parores
che fesc mé. Mo i präi siur vica-
re, ch'al lasce ciamó baié d'atri
testemoni."

Iorz se tignî toch pro la man
dl tot de Surarü y tromurâ dal
blot gram ch'al ê. Sc'al foss in-
sciö ste bun de baié sciöche i
atri, spo essel scraié fora la viri-
té, che diüc ess aldi y chi che â
la colpa, foss gnüs a löm.

L'vicare dijô spo: "Lasciun
mo baié chi dui furesti caia de-
dò.

Dijede mo os, èi ch'i èis udü".

Chi dui furesti se fajô inant,
spo êl vëra che cüfâ so om, che
vël dess baié.

Chël êl tussî n pü, spo baiâl
nia mal tudësch y dijô: "Siur vi-
care, i se diji sëgn döt avisa, èi
ch'i un udü. Nos dui sun de püri
zingaindri zënza cïasa y mës-
sun rodé fora pur l'monn a pe-
tlé. I l'un bele insciö tl sanch y
nüsc antenàc l'fajô bele y nos
mëssun l'fa inant. I savun, che
jënt ne s'â nia ion, mo i porvun
pa bëgn de ne i mëte nia te tru.

Nos sun bele valgügn dis chi-
lò te chësc païsc. Dan trëi dis,

ch'i sun ruvâ adalerch, plovôle y purchël sunsi jüs adasosta ia da chël tablê, che ê davert. Un udü, ch'al ê na stiga che jô sö alt, sun jüs sö y corassö t'en piz s'unse lascia jö. Un tut fora no-stes cûtres pur ste ailò suranöt, dea ch'al ê bele tert.

I savôn bëgn, ch'i n'essun nia podü, mo iö ê döt püre y da bur-jü y â debuäjgn de palsé. Spo se punsân: Sc'ai vëgn a se paré fora, spo junse mefo; i sun bëgn ausà a de té cosses. Iö m'un stê bel chit sön mia cutra y vëra jô döt l'dé chilò incërch a petlé; mâ inier nia, ch'ara ê stančia.

Vigni dé, söl domisdé ia, udôi gnon ite te chël tablê trêi mituns."

Al i çiarâ a chi trêi mituns, dui dl Piterle y un dl Snufer y dijô iannt: "Ehee, bel avisa chisc trêi êle. I çiarâ inanter les sfüzüres dles brëies jö y udô ch'ai s'impîâ i zigarëc y fumâ dassënn. I fulminanti sciurâi mâ ia pur funz, ch'i me punsà: a udëi, can ch'ai fesc mé de fûch.

Inier ti êra garatada. Can ch'ai se n'â anadé che l'fëgn vardô, sunsi debota lové sö, m'â tut mi patüic y sun salté jö pur stiga y vëra jö dô, tan debota ch'i ên bugn. Chi mituns porvâ bëgn impröma da destudé col samare, mo can ch'ai m'à udü me, se n'êsi sciampà.

I udôn ch'al n'ê plü nia da n'en fa, spo sunsi trami dui saltà ite tl paîsc a cherdé jënt. Mo nia n'â plü jové."

L'zingainder fajô pausa, spo dijôle inant: "Siur vicare, bel avisa insciö éra stada y nia atramënter y i pô dé juramënt, ch'i à dit la virité. Chël ater möt ia dlungia chël paur n'ê nia laprò". Al mostrâ deperpo sön Iorz.

Spo êl indô gnü chit n pez. L'Piterle çiarâ ca cun edli da fûch y chi trêi mituns urô sciampé, mo al ê l'jendarm che i tignî sö.

Spo dijô l'curat: "Iö mini, ch'al foss da i damané fora chi mituns, mo un pur un y destacà un da l'ater."

Chël êl gnü fat y ai â düc trêi messé cunfessé ite l'malfat, avisa sciöche ara ê stada.

Can che la virité ê gnüda a löm, tulô l'Surarü Iorz pur la man y dijô: "Vi mà, Iorz, i jun a çiasa y i sperun che t'âis la pèsc da sëgn inant da chisc cosci. Can che la pazêda é plëna, spo vâra pursura".

L'curat metô laprò, mo al dijô a düc: "Les colpes i dëis dagnora a chësc pice Iorz, che n'ê nia bun da se defëne; mo al é n pros möt. Plan, plan, vegnära sö olà ch'al foss gran ora da dauri i edli. L'plü stlet survîsc fesc i geniturs ai mituns, can che ai i defënn, sc'ai fala. Chëra é la plü stleta educaziun."

I edli de Iorz â metü man da sluminé y al jô plü cuntënt cun so tot a çiasa.

L'berba de Surarü ê bele sön porta da s'un ji cun Iorz, mo al

s'ujô chiamó y dijô: "Siur curat, de chësc ëis tan rajun, ch'al foss da ti l'perdiché a dôt l'païsc."

* * *

L'tëmp passa y se müda y nos imparà. A Catrin i plajôra assà coraite tla Val dla Ahr pro chël paur y ustì, che â albü na té desfutüna cun süa fomèna. Valgügn agn ësi sta bugn i doturs de la medié tan, che ara pudô vire, mo spo ne jovâ dôt nia plü y ara â messé murì jona.

Dô da n pez cunesciôra bëgn Catrin, che l'paur i fajô tres plü les beles, çina ch'al s'â fat coraje y n dé l'â damanada sc'ara n'ess urü l'maridé.

Catrin s'â bele n pez punsé, ch'al gniss cun chësta domanda, mo vëra â inçe bele fat i cunc danperfora y se dijô: "Çina che Iorz adora aiüt da me, ne me maridi nia. Can ch'al à so post sigü tla vita, spo odarân bëgn" Pro chëta süa intenziun stôra y chësc ti dijôra inçe al patrùn.

Can che Iorz â albü ruvé la scora, êra indô n iade jüda ite a Surarü a l'ciafé y chël iade êra stada ailò dôes edemes. Gonót jôi deburiada, Catrin y Iorz, dô chël tru fora a s'la cunté.

N dé dijô Catrin: "Iorz, n'oresste nia ji a studié? L'curat y i maestri disc, che t'es l'miù te scora".

Iorz stô madër n pez sura pinsier, spo i çiarâl ala uma y di-

jò: "A studié jissi bëgn ion, mo i stënti tan col baié y spo, uma, al costa tan tröp. Spo mësste tö lauré tan dassënn pur me paié l'studié."

Mo Catrin respognô: "canta chël, dijô l'curat, al é dagnora profesciuns, olà ch'al n'é nia tan da baié, mo al a inçe dit, che te foss tan bun da studié. Y pur l'paié ne ste mâ no a te rumpe l'cè. Chël gran scior da Viena, che é to pere, sciöche i t'à bele n iade cunté, purçuidi ch'al ne pudô nia me me maridé, chël m'â dé dër na gran somma de scioldi y chi é pur te. Chël m'âi dagnora punsé, chi scioldi é de Iorz da studié. Iö m'un davagni zënza assà....Iorz n'oresste nia ji a studié?"

Iorz i çiarâ sëgn a süa uma cun i edli che sluminâ y dijô: "Prëi bel, uma, sc'i pô ji a studié y devënté na pursona, che fesc tröp de bëgn ai atri. Chël uressi mefo n iade ester."

Catrin â inçe ligrëza cun Iorz; al ê n pros. Insciö êra spo jüda inant. La cossa ê spo sanbëgn gnüda baiada fora col tot de Surarü, che ê inçe cuntënt insciö y che dijô spo: "Sanbëgn ch'i l'lasciun studié y vigni iade, ch'al à vacanzas ia pur l'ann o d'isté, àldel pro nos a Surarü. Insciö dessera ester."

Catrin ê indô jüda cuntënta a survì. Insciö pudôra inant fistiédié pur so Iorz y l'tot la daidâ, olà ch'al gnô pro.

A survì jôra inçe ion y l'laur i savô bel. Al patrun i butâra inçe y bindicê la damanâl, sc'ara ne l'ess nia maridéy vigni iade di-jôra: "Çina che mi môt ne n'â n post sigü, mëssi ester dôta süa y çiaré de vël."

* * *

Prësc s'i essun desmëntié chi trêi cumpagns, che tacâ adôm sciöche na cola; al ê pô Ierogl l'Cargâ, spo Tomêsc l'famëi y zipladû, y inultima l'plü toronn, l'Batalana. Chisc êle indô ia dala Posta pro chë mësa de parëi. Ierogl cum süa tabachira, ch'al rosedâ da na man a l'atra, spo Tomêsc bel rudunt y Tita bel cöce col gote tla man y n zigare tla boçia, ch'al sbürlâ da n çiantun dla boçia a l'ater.

Cotan de tëmp êl passé ailò tl bel paîsc da San Stefo. Les gran manöfres n'êl bëgn mâ plü püè che recordâ, o di plü avisa, che i punsâ dô. Inçe i friüc dles manöfres se recordâ mâ plü chi che se n'â sinti dassënn.

Tan de ferides éle l'tëmp che varësc pro y pur furtüna ne restel datrai gnanca plü la sanîsc.

Tröp s'êl mudé da laota incâ a San Stefo. San Stefo ê corsciü y modernisé. Tröc n'un n'êl nia plü de chi che ê laota. Inçe siur Mattî ê bele n pez ia dal patrun dl cil y dla tera y chël prou che ê gnü dô, jô tles pedies de siur Mattî y jënt â ion y fajô dêrt in-sciö.

Chi trêi cumpagns ailò dô chë mësa ê pô inçe çiamó in vita y ai ê cunesciüs lunc y lerch. Sanbëgn ch'ai n'ê nia plü dôt i medemi da laota.

A Ierogl ti êl corsciü la goba nia püch, sanbëgn n cargâ, che mëss tres ste danjö, ne vëgn ti-gnì sö da n palfier.

Tomêsc, l'fré dl vedl patrun de Surariü, ê çiamó gnü plü megher, mo la piza di snauzeri ê gnüda plü taiënta y al fajô tres çiamó l'famëi de munt, mo laprò fajôl inçe mandli, bisces y de vigni sort d'atri tiers y ai ti garatâ de plü co dan 20 agn. Inçe i crisè, ch'al ziplâ, gnô plü ion benedîs dal prou.

L'Batalana ne fajô pa plü cis tröp; al â süa punsiun y savô da s'la gode y l'laur da batalana ê inçe jü dêr tröp indò. Dl lerch êl çiamó corsciü, mo dl lunch no plü. Can ch'al jô dò n tru, jôl dagnora ite insom tru, che fora insom se tumôl da tomé y spo fossel broduré inmalora, tan bel toronn êle.

Un y l'ater â pa bëgn inçe da baudié, ch'al fajô mé can chilò, can ailò. Mo çì che jô çiamó plü bun co laota, ê la lëinga. Chëra jô çiamó feter bun pro düè trêi.

Al ê la vëia dla segra, ch'ai ê indô ailò dô chë mësa dl parëi dla Posta. A çiasa gnôl romené sö in chël dé y purchël se tumôi dala granara y dal bordun dles ères.

Tita Batalana s'la riô y dijò: "zënza n'âres pa nia ingert,

Söla front 1918

sc'an va n pü a i crazé la sela, les ëres, mo can che ares romëna sò,n'óres avëi degügn incëria....n'él nia vëi?"

Iergl i dô sanbëgn dërt y dijò: "Chël é vëi, ël, y purchël sunsi chilò sëgn".

Düè trëi se comanâ val'da bëire, spo êl Tita batalana che metô man: "Spo pa, âra buté sòn munt chësta óta? L' tëmpe é ste dër bun, chël mëssun dì. Al é ste tröp sorëdl y chël fesc bun pur la munt y pur i tiers y impò gnòl bindicè na dërta plöia a bagné ite."

"T'às rajun, Tita", dijò Tomësc inant, "l'tëmpe è ste dër dërt y l'tonn y la tëmpesta n'é nia sta da tumëi. Mo sàste, çì che me bëita l'plü? Che Iorz

vëgn a me daidé. Dô da chël che al é jü a studié, vëgnel vigni isté sò munt a me daidé y al sà tan da çiaré y ji dô ai tiers, che iö pô ste pazificamënter te ütia a fa col smalz y col çiajó y a cujiné.

Spo ai plü co dlaurela da ji a romené fora les stales ia pur l'dé, da sié te çiapëi, ch,an àis n pü de fëgn in cajo de na nezescité.

Iorz é n pros müit y al laora cun ligrëza. Düt l'dé l'aldun çiantan y cigan fora pur chi côi, ch'al ringhenësc da n crëp a l'ater. Da sëra y da duman dëidel çinamai muje; al sà inçè chël laur y insciò me bëitel dër."

Iergl minâ spo: "Mo al é vëi; can ch'al é chilò, vâl cun chi mituns te dlïja y dëida l'curat.

Mo al é gran; al mëss prësc avëi ruvé de studié.”

Tomêsc dijô spo cun gran scerieté: “Sanbëgn, ch’al é bele gran. N n’atra aisciöda fejel la matura y spo vâl a studié da prou.

Çina che Iorz vëgn a me daidé sön munt, feji çiamó l’famëi, mo spo lasci y vâi in punsiun. Cotan de val’m’ ài inçe sparagné sö”.

Iergl s’la riô n pü y müfâ val’che n’è nia dër da intëne, purchël damanâ Tomêsc: “Çi àste dit, ch’i ne pô nia cis intëne?”

Iergl plü dadalt: “Oh, Tomêsc, te n’às pa bëgn inçe tö bele cotan de desënes söla goba. Tan stare co chësta óta ne t’ài çiamó mai udü. Sàste, plü veldi ch’an vëgn y plü ch’an sta jö.

Mâ i snauzeri te sta çiamó sö, chi bëgn.”

Tomêsc s’la riô inçe sotman y dijô: “L’anvidia n’è çiamó mai morta, catö. Mo chël te diji: chël Iorz é n pros jonn y bun da studié. Sc’ara va insciö inant, vëgnel n prou. Mo ailò scé lasci salté üna da mile.”

Tita tirâ te chël zigare y fajô n füm sciöche la ferata de Puster can che ara sofla da Valdaura sö, spo dijôle: “Sce Iorz vëgn n prou, spo fajunse na festa tan grana, che San Stefo n’â mai çiamó udü y n’odarâ mai plü çina ala consumaziun di seculi.”

Tomêsc porvâ pa spo de ste sö, brodurâ te sü snauzeri y minâ: A me me plejel mader tan chël Iorz, ch’al uress tres mâ fa dl bëgn ai atri. Purchël dijel bindicé indô: I oress madër gni un che sciafiass tres da fa dl bëgn ai atri. Chël è n bun sëgn”.

Çiamó n pez baiâi de chësc, spo se comanâi les chertes y ara jô cartada.

* * *

L’ann dô fajô Iorz la matura y al è inçe ailò ste l’miù.

Can che al â albü ruvé i ejams dla matura, êl gnü a çiasa, è ste chinesc dis a çiasa y spo êl jü sön munt a daidé Tomêsc, so berba.

Trëi agn denant è inçe mari-dé l’fi dl Surarü y insciö êl ruvé na patruna nöia te çiasa y al è bele dui agn, ch’al scraia y cigâ incërch n té pice prinz, che i fajô laurela cörta a döta la familia. Çinamai i vijins â na dërta ligrëza imparâ y can che Iorz ruvâ indô a çiasa, se l’cocolâl çina ch’al s’indurmedî.

Na té picia porsona te çiasa é n lian sterch, che tëgn gonót inçe, can ch’al manacia da se rumpe l’lian nanter pere y uma y nanter vedli y jogn.

La patruna jona, che gnô dal paîsc vijin, è pa propi n pù capazia da ester patruna söl lüch de Surarü, che â n bun inom.

Tla vijinanza de Surarü êl dui paurs, Surarü dessura, nia tan

gran, mo bel metü plülere söla costa cun la çiasa y la majun y sura l'çiampopré metôl spo man l'bosch.

Surarü dessot ê l'gran lüch, de chël ch'i un tres aldî, olà che Iorz ê corsciü sö y â mefodër fat la matura. Al ti â inçe bele cunfidé a süa uma, la Catrin, y a chi de Surarü y inçe al curat, olà ch'al urô studié inant dô la matura.

Al curat y al tot de Surarü dijôl, ch'al uress madër diventé val'olà ch'al pudess daidé tröp i atri y chël minâle, foss tles mi-sciuns.

Chël isté â metü man bel y bun, mo da mez iuli inant êl gnü da tumëi. Ia pur l'dé êl bun çialt, spo söl misdé ia s'ascürâl ite l'cil cun de té gran neores fosces da tumëi y can ch'al metô man da gni scür söla sëra, spo metôl man da toné y gracé y tranié, ch'al slinzinâ da na munt a l'atra, ch'al ê çinamai la tera che tromurâ y defata gnôl dal cil jô dramaes tan ster-sces y groies, che dörâ inçe ores alalungia. Insciö jôra inant dè pur dè y edemes alalungia. Vigni sëra messâi soné al tēmp o inçe a martel, dea ch'al dô mâ bindicé jô sön chi lēgns y manaciâ inçe da impié çiases y majuns.

Te valgügn posè êl inçe l'terēgn che se destacâ y al gnô jô rôes. Dé y nôt êl la jënt che me sâ vardé çiases y campagnes.

Al ê sciöche düè i spiriti maligni se lasciass fora cuntra l'païsc de San Stefo. L'curat benedî vigni sëra l'tēmp y les domēnies solenemēter. Da vigni mēssa çiantâl: a fulgure et tempestade y düè, inçe i plü frëiè, respognô dadalt: Libera nos, Domine Jesu Christe.

Iorz ê sön munt a daidé so berba Tomêsc. Mai n'âi albü n té laur sön munt co in chël isté.

Ai pröms d'agost dijô Tomêsc a Iorz: "L'edema de Santa Maria dal Ciüf pôste ji a çiasa, al vëgn sö l'maurigo a me daidé. I à bele baié impara".

Santa Maria dal Ciüf ê de mertesc y in chël dé gnôl fat gran festa cun prozesciun y musiga y cunfaruns. Danfora messâ ji Iorz coi scolari y perié y çianté dant. Chësc ên bele ausâ da agn incâ.

Santa Maria â perié decâ in chël dé dër bel tēmp y la festa ê garatada. Can che chi de Surarü ê ruvâ a çiasa dô i öspi, â l'patrun la usanza de fa na té picia roda da majun ia y iaefora dala capela, che ê süa, olà ch'al udô feter dōta la campagna.

Te capela storjôl pro n momēnt a perié, spo s'un gnôl indô ite a çiasa y al â albü ora, che l'cil s'è bele indô securé ite y les neores gnô tres plü scöres.

Al dijô a chi de çiasa: "Insnôt pôn indô s'aspeté na dërta drama, sciöche i sun bele ausâ n pez incâ."

Iorz ê dô mēsa ch'al liô n liber, spo çiarâl sö y dijô: "Tot,

incö èl Santa Maria pro nos. I sun tles mans de Dì, spo vègnes mo òi ch'al óis."

L'berba de Surarü minâ spo: "T'às rajun, Iorz, sc'i sun arjignâ, pòl gni òi ch'al ô."

Ai s'â mangé n pü de val' de picia marëna, spo êsi jüs a oJORÉ chi èi y les ères â bëgn da fa te cïasa, plü co ater te cïasadafüch a arjigné ca la cëna.

Dô cëna èl rové adalerch l'vijn n pü a vila y al gnô mà feter tres baié dl tëm্প.

L'vijn dijô: "sce l'tëm্প fesc insciö inant, vëgnel da tumëi; al manacia inçe les rôes. Daite da mia majun tla val èl bele na rota te chël pré plülere da parü y sc'al à da pluvëi tan dassëm inant, spo pôra rumpe fora."

Al è gnü feter scür dl düit y ai â impié la lüm da zilinder.

Tratan ch'ai s'la cïaculâ, èl ste t'en iade na stizada spaventosa y tl medemo mumënt n graciun y na traniada, che düc s'â dé na dërta spurdüda. Ai saltâ ia da finestra, mo atira n'èl nia da udëi co d'atres traniades, üna indô l'atra.

L'patrun jonn jô fora dan porta, spo udôl bëgn l'spavënt. Debota èl salté ite te stüia y scraiâ: "Al verd chë picia majun; al à dé jö l'tonn."

Chë picia majun è bel ia tla val. Decà è la gran majun y bel söla costa la cïasa. La gran majun è pa impò cotan dainciarà dala picera, mo dagnora cïamó al prigo. Te stala dla picia ma-

jun gnól metü les bisces d'invêr y te tablé l'pramì pur les bisces y l'trafëi y spo de vigni sort de mascinns y massaries da paur, sciöche liöses, gramores, scodades y insciö inant.

Can ch'ai se n'â anadé, òi ch'al è suzedü, è chi èi atira saltâ sö y da üsc fora a chiri condles y sëdles y d'atres massaries pur ji a tó ega y pur destudé.

Inçe la jënt de Surarü dessura è stada defata danman.

L'fisti n'è nia dalunc y al rogorô inçe cotan d'ega, mo òi è pa döt chël pur chël füch, che è bele sön tët de chë picia majun.

Chi dl païsc lajô â inçe udü, olà ch'al à dé jö l'tonn; ai è atira jüs a soné cïampana a martel y òi che â de bunes iames y forza, saltâ adalerch a daidé destudé.

Iorz se porvâ sciöche n mat y ne sconâ no füch, no d'atri prighi. Cïamai ères daidâ porté purmez ega y pro chëres èl inçe la patruna jona. L'pice i âra lascé ala mëda, che l'â metü te cöna.

I tiers âi paré fora de stala y ia te n té pré defora dla cïasa. Les iarines y i purci âi metü sö dal vijn t'en vilin y te na stala öta.

La mëda stô pro chël pice, cïna ch'al sê indurmedi spo se punsâra: "Sëgn ch'al dorm, vai pa a cïaré dô i tiers, ch'ai ne s'un sciampe no. Defora èle n sciüsciüre da fa pôra, i tiers che

bradlâ, la plöia che gnô dal cil jö sciöche ai la jutass jö cun pazuns, n tonn indô l'ater, l'scraiamënt de jënt y insciö inant.

Düc se porvâ bëgn tan da daidê olâ ch'ai sciafiâ y chël che se porvâ l'plü de düc, ê Iorz; can êle chilò y spo indô ailò, sciöche al ne se stançiass gnanca.

Tla finada â la plöia dé dô y al â lascé da toné y tranié, mo che picia majun n'ê nia plü da salvé. Ara ê vardüda jö completamënter, mo ai ê sta bugn da salvé la grana.

Chël pice möt te cöna s'ê descedé inurchëltan, ê gnü su fora de cöna y saltâ dlun cherdân la mama ia pur plaza y incuntâ bel Iorz che gnô ca te çiasa a se mudé n pü, ch'al ê bagné çina söla pel. Iorz tulò chël pice sot n brac y l'portâ ia te stüa, olâ ch'al ê ruvé adalerch pur cajo na fia dl vijn, che çiarâ spo dl pice.

Iorz è spo jü a se mudé y indô ia a daidê l'atra jënt, che pudô n pü palsé dea che cun chë picia majun n'êl plü nia da n'en fa, ara ê completamënter vardüda jö y ala grana ne i falâl nia.

Sciür êl sciöche t'en sach y an udô mâ de té linternes y de té chentli che vardô y aldî la jënt, che s'la cuntâ. N gran gröm n'êl gnü da vigni pert adalerch a daidê y l'berba de Surarü jô da un a l'ater a i toché la man y i di dilan.

Chël mëssun di, che te de té caji de desgrazies él nosta jënt che desmostra so amur cristian zënza ti çiaré tl müs a valgügn y gonót él inçe suzedü, che na té ocajiun é stada la gauja che dui nemisc é devëntâ amisc pur la vita intiera.

An minâ bele, che l'gran spavënt foss passé, can ch'an aldî na zerta vera, che gnô jö pur la val, rudunta jö cuntra chë picia majun vardüda jö y defata inçe l'scrai de jënt: "La rô, la rô, al vëgn la rô."

Chësc scrai â metü da busié jënt, che minâ de pudëi n pü palsé. Mo ara gnô atramënter. Chi ëi udô defata, olâ ch'al ê l'prigo. La rô ê rota fora corassö insom la val y sëgn brodurâra jö cuntra chë majun, olâ ch'al ê mâ plü val'pice fûch, che porvâ çiamó da se fa lerch y n bel gran fôm che la curí.

Atira capî chi ëi, ch'al ê gran ora da paré, che la rô ne gniss nia plü incà söla gran majun. Te chi momënc, olâ che la jënt ê çiamó plü sprigurada co dal fûch, dea che l'ega se tol inçe l'terëgn, te chi momënc saltâl adalerch l'patrun jonn y scrai-à: "Olâ é pa mia fomena. Ara n'ê nia ia a çiasa pro l'pice. Prëi tan bel, daidede."

Chësc scrai d'aiüt aldî Iorz, che jô spo dlun saltân a chirí incër la majun vardüda jö. Ia da l'atra pert, bel tla val aldîl jëmi y al la cïafâ defata. Iorz damanâ atira: "T'àste fat mé?"

Dlun pitan dijô spo la patruna jona: "Iorz, êste tō chilò? I ne sun nia buna da lové sō. I ne sà nia, sc'i m'â fat n mé a na iama. I ne sun nia buna da lové sō...au, çi mé ch'al fesc".

Iorz damanâ indò: "Zenze", in-scio â inom la patruna jona, "Zenze", çiudî êste pa chilò?"

Zenze: "I jô a chirî chël pice. Tl scür dla nôt âi aldî, che n té ël dijò: "Chël pice é inçe fora pur plaza. Spo sunsi saltada a l'chirî. I ne sà nia, tan de iadi ch'i sarun rodada incër chësta majun che vardô ia...i ne sà nia...tl scür sunsi tomada y i ne sun nia plü buna da lové sō. I à bëgn inçe cherdé aiüt, mo degügn ne me aldî.. au, au, çi spa-vënt!"

Iorz l'alzâ sō y deperpo dijòl: "Zenze, l'pice é pa bëgn a çiasa; i l'â iö porté ite te stüa y sëgn él la fia dl vijin, che çiaara laprò."

Iorz tulô la patruna jona söi brac y la portâ a çiasa. Söl iade incuntâi l'patrun jonn, che s'ê fermé ailò y dijò: "Iorz, tō às salvé mia Zenze. Iorz, Iorz, tō es n bun cosce...tō às salvé mi môt y mia fomena".

Cun chëstes parores jôi debu-riada ite te çiasa y te stüa y la punô i sön ban da fur. Atira êl ste d'atres ëres ailò danman, che l'â portada te stangode, l'â mudada y â çiaré dô, olâ che ara falâ. De rot, i gnól inmënt, ch'al ne foss nia, mo na çiaidla intorta, che s'inflâ sō dassënn.

Iorz jô indó fora da chi atri ëi a udëi, olâ ch'al pudô çiamó ester da daidé.

L'berba de Surarü ê feter tres ste a vardé i tiers, che ê alaleria y ne savó purchël çiamó ia, çi che Iorz á fat.

Can che Iorz ê ruvé ia da chi atri ëi, n'aldîn scraiàn: "Ara vëgn sëgn tres plü debota."

Iorz dijò spo: "Olâ é pa la mëda de Surarü? È mo inçe chëra çiamó purincërch?"

L'fi dl vijin, che ê inçe ailò daimprò y â aldî la domanda de Iorz, dijò: "Al é bele n pez, ch'i l'â udüda rodan incërch y spo nia plü."

Iorz sön chëra: "Spo mëssi ji a la chirî." An l'udò çiamó saltàn dailò ia y spo nia plü. Al é tan scür.

Bel atira dô brodurâ la rô dlungia al gran majun jö y se tulô cun vëra döt çi che l'füch â lascé y l'portâ demez cun n dër romû tla scurité dla nôt.

Çi urô pa çiamó fa jënt sëgn? L'füch â desdrüt na majun y la rô ê inçe çiamó jüda demez cun la tera.

Canta chël, sc'al ess indere basté..!

* * *

An jô a tó i tiers y i menâ te stala dla gran majun. L'berba de Surarü inviâ spo jënt ia te çiasa y te stüa a tó val'de çialt. Al é la stüa plëna de ëi y les ëres jô a i cujiné val'de çialt a chi ëi plac moi.

**La munt de Fosses cun lago grande y Sas dla Porta.
Foto Hans Pescoller**

La mëda de Surarü ê inçe ruvada adalerch y l'berba la damanâ: "Olâ este pa tö stada?"

La mëda, chiamó döt sprigurada, dijô spo: "Tö sun jüda fora in capela a perié.. L'pice chilò te cõna durmî tan bel, spo m'âi punsé: al ô bëgn inçe ester zacai che præia te na té gran desgrazia, olâ ch'al ô ester l'aiüt de Chëlbeldî."

Tratan çiarâ l'berba de Surarü intoronn ailò te stüa y damanâ: "Olâ é pa spo Iorz, i ne l'vëighi ingnó."

L'fi dl vijin savô spo da di: "Al é salté a chirî la mëda de Surarü, ch'al minâ, ch'ara foss chiamó purinchërch. I l'â chiamó udü saltan ia delâ dala majun vardüda jö."

L'berba de Surarü ciügnâ madër l'cé y dijô cun la usc rota: "Ah, mo sàste, chël Iorz, pur daidé d'atri jissel tl plü gran prigo...al saltass te fïch. Prëi tan bel, jide valgügn a l'chirî y fajele gni a çiasa, oramai éra pa sciöche ara é."

L'fi dl vijin y dui d'atri jogn s'â tut n pêr de linternes y ê jüs a chirî Iorz.

Al gnô dô mesanöt, che tröc de chi ëi ê chiamó ailò te stüa dl Surarü. Ai â cialé n bun tee çialt cun ega de vita laite y laprò cioce y pan.

Mo al ê gnü chit te stüa. An stô madër a se çiaré y ne dijò nia.

Sön badafur êle l'berba de Surarü, che stô col cé danjö y dijô: "Sc'al n'é madër no chiamó suzedü val' a chël Iorz". L'jonn de Surarü ê senté dlungia l'pere y cun la usc da pité dijòl: "Iorz â salvè mia fomena y inçe

chël pice. Sëgn sperun bëgn, ch'al ne sides nia suzedü val' de mal a vël."

Valgügn de chi ëi s'un jô a çiasa. Al ê bele söla doman. D'atri urò aspeté çina ch'ai gnô cun Iorz.

Al passâ na mesóra y chiamó na mesóra. L'berba de Surarü dijô inurchëltan: "Ai sta fora tan dí, a Iorz ti él suzedü val' deplü.

I periun pur vël. Spo â chë jënt ailò te stüa metü man de di Paternostri, ëi y ëres, çina ch'al gnó dauri la porta.

Düc lovâ sö aspetâ cun tëma, cun çì notizia che chi trëi jogn gnô. Mo ai n'â degüna notizia, ai â Iorz instëss, ch'ai portâ y lasciâ jö sön bandafur. Degügn ne damanâ, sc'al ê vi o mort; düc cunesciô, che Iorz n'ê nia plü de chësc monn.

Al ê gnü n gran chit te stüa, spo â les ëres metü man da pité dessënn. Al berba de Surarü i gnôl inçe jö les legremes, mo al â la forza da di, cun la usc rota: "I periun pur la pësc eterna de nosc bun Iorz, che foss tan ion gnü n miscionar prou. Al â salvé la vita a Zenze, ala patruna jona, y a so fi y pur urëi salvé la vita a mia buna fomena, ál messé muri. Al â dagnora urü fa dl bëgn a jënt y pur Chëlbeldî él ste assâ. Al se l'â tut ia da ël: Chëlbeldî se l'â dé, al se l'â indò tut. Side benedî l'inom de Dî."

Inçe a chi ëi i gnôl jö les legremes. Ai s'inslenâ jö ailò te stüa y periâ. Dô l'ultima Requem aeternam lovâi sö. Chi ëi ti vistî a Iorz süa plü bela iesta y l'metò sön n gran banch amesa stüa, ia sot l'Crist.

Spo cuntâi, olâ ch'ai l'â ciafê. Lajô sura l'bosch s'ê fermada la rô y l'püre Iorz ê mez tla rô y mez sura la rô ia. L'cê âl ponü söla rô, sciöche al durmiss. Ai l'â spo fat lêde, i â dit n Paternoster y l'â portê a çiasa.

* * *

L'ater dé aldîn bele adora sonan l'agonia. Al ê bëgn bele düè che savô, pur che che ai dô pe-rié.

Trêi dis dô êle na gran proze-sciun che jô bel plan, dlun pe-rian, da Surarü jô cuntra l'païsc de San Stefo.

Dan l'païsc de San Stefo gnô l'püre Iorz metü söna bara y catter jogn l'portâ y nanter chisc cater êle chi trêi, che l'â laota acúsê dl mé de fûch a chël tablê dl Piterle, mo a düè trêi i gnôl jô les legremes.

Dô che l'mort ê gnü signé ite dal prou, jô la gran prozesiun te curta a l'supulî.

Atira dô la bara êl Catrin, la uma de Iorz, che pitâ bëgn dër dassënn, y spo l'tot de Iorz y düè i atri de Surarü.

Dô l'Magnificat â dit l'prou: "Un sëgn sopulî n jonn, che pô ester de ejëmpl a düè i jogn dl païsc. Al urô fa dl bëgn

ala jënt y al à fat dl bëgn ala jënt y à dé la vita pur chësc so ideal. Al urô gni n prou pur avëi dër ocajiun da fa dl bëgn, mo Chëlbeldî se l'â tut sö a çiasa dl cil, çitudi ch'al è n sant y sciöche sant pôl çiamó n'en daidê de plü."

Dô mëssa s'abinâ çiamó l'parenté cun Catrin. Catrin stô çiamó döes edemes sön Surarü y ara dijó denant co s'un ji demez:

"Tot, os sëis ste l'plü gran benefatur de Iorz y de me. Bel dilan y Chëlbeldî se l'pâis mile iadi. Çina sëgn ti ài dé döt mi amur a mi bun Iorz. Da sëgn inant ti l'dài a chël patrun coraite sot a chi bi gran crëp da dlacia, che fesc da gherlanda a nostes belles vals.

Chilò da os da Surarü gnarâi çiamó dër gonót. Os sëis mi plü gragn amisc y benefaturs."

L'tot de Surarü i tocâ la man a la Catrin, la tignî toch y dijô: "Iorz n'é nia ste debann sön chësta tera; al é ste n gran benefatur y i sun cuntënt, ch'i à podü l'avëi te mia çiasa Catrin, can che te m'adores, vi, chilò da nos saràste dagnora da çiasa."

A.M.

Canonicus Gamper, un de chi che à fat l'plü pur Südtirol dan la vera, tratân la vera y dô la vera, dijò: "Çi che t'às erpé da tü antenaç (no mâ materialmënter y sozialmënter), çiarâ de l'ciafê y de l'tignî".

NB.: Çi fajunse pa nos? Ai, ai...!

L'ALTÖN.

Regules dl tēmp

Regules dl tēmp pur l'altonn.

San Michiel disc, sciöche l'invêr à da gni.

N bel otober fesc mé ai chefri y ales iates majires.

L'invêr che vëgn adora,
s'un va inèc adora.

Al ê trëi polizisè, che i saltà dô
an lêre. Savëisa, co che l' lêre
à fat da ti ester bun a chi trëi pol-
lizisè?

Mâ a un pur un ti êl bun, mo a
düc trëi adüm no. Insciö sciam-
pâl danfora èi ch'al ê bun y

chi polizisè n'ê nia bugn de sal-
té anfat. Insciö s'ài defata de-
staché un da l'ater y mâ a un
pur un ti êl ste bun y se n'ê spo
sciampè.

NB.: Metede madër averda,
ch.i ne tumëis nia te celura!

*Tunzené - Antermëia - un di plü bì postè.
Foto Hans Pescoller*

PROI DL COMUN DA SAN MARTIN

Söla tera vîle plü de 5 miliard di de porsones: oramai 2 miliard è cristiagn: ó d'dles religiuns di batiá. Proi catolizi ele zirca 420.000.

Dô le II Conzil dal Vatican (1962-1965) sen ele jü plü de 50.000, sce ai resta inçe proidant a Chelbedlí.

Dô ca en vëgnel sura dôt le monn plü co ater püç: l'ann 1991 n'ele ste nia dl dôt 900: la maiú pert tl "Terzo monn". Te nosta diozeja y te nostes valades ladines falera. Perium mo de plü dô y por i proi y i ciafarun....de sigü! Pere dal Ci: al vëgni to rëgn!" Periede y ciafareis!

Parores ascortades:

N (=nasciü), Co (=jü ten convënt), P (=gnü prou), Ca (=caplan), Cu (=curat), Es (=espojito), Pl (=ploan), De (=degan), Can (=canonico), M (=mort).

PROI DA SAN MARTIN DE TORR

1. Verginer Giovanni

M encer l 1841.

2. De Piazza Giovanni-Tomej

dla familia nobla a Picolin; stüdi tl Germanicum a Roma, P 20.02.1655; M 1685 (?).

3. Frener Bostian

N 1652; stüdi a Desproch; P

07.06.1686; encer l 1687 Ca a Redant P.Sebastian CR da Neustift.

4. Tasser Franzësch

N 03.01.1713; Co 1733; P 1737; Ca Welschnofen y Völs. M a Völs 14.11.1741.

5. Pescoller Jan Matia

N. 22.08.1733; P 1759; Ca Lungiarü, Badia, San Martin, proviser a San Ciascian, Ca a Wattens, te Fassa y a S.Cristina; dal 1781 ala M. 27.12.1810 Cu a Lungiarü.

6. Tasser Pire

N 1720; P 1753; M 1757.

7. Pescoller Michiel

N. 18.09.1778; P 1802; Ca badia, Ortisei, S.Cristina; oriundo da Pespach y mort dô na riamarattia y te na gran meseria a Ortisi ai 09.06.1809.

8. Dasser P.Rogantius capeziner

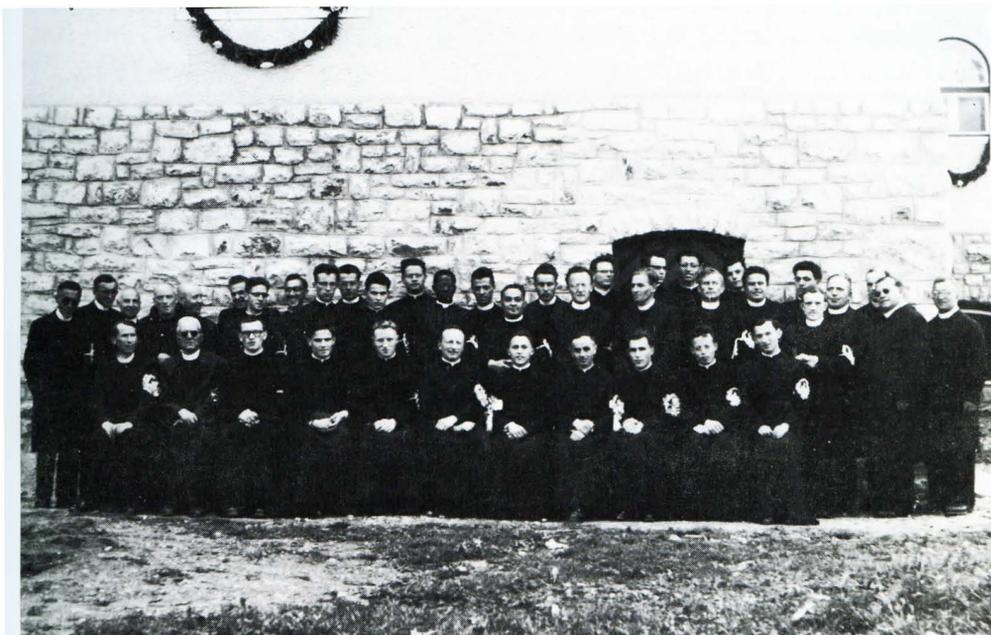
fora de na familia nobla N ai 06.11.1739; Co 1760; P 1760; dal 1788 al 1800 Ca local a Al Plan; M a Balsan 29.10.1804.

9. Kircher Ojöp

Na Restalt 10.04.1751; P 1781; vita la maiú pert a Porsenü y ailò mort M 04.11.1793.

10. Frena Ojöp

N a Mirí 09.05.1763; P 1790; profeser a Porsenü; dal 1818 al 1823 spo Cu a S.Martin cina la M 21.03.1823.

Mëssa noela de siur degan Franz Sottara 1958 (16 proi bele morè).

11. Mazzucheller Antone

N 08.03.1776; P 1805; Ca Lungiarü, San Martin, Fodom; M Be a Larzonëi 1842.

12. Costner Ojöp

N 12.11.1818; P 28.07.1844; Ca Badia y ailò taché le tifo a Sojara y M 27.09.1847

13. Sottrù Michiel

N 25.09.1818; P 05.11.1843; Ca La Pli de Marou, Badia La Val y M ailò 27.09.1857

14. Verginer Ojöp-Lois

N a Plan 15.11.1803; P 02.08.1829; Ca La Pli de Marou, San Martin, proviser a Lungiarü (1833-1843), spo Pl y De a La Pli de Marou cina La M 23.09.1861? prou der scerio coi caplagh. Mort con la pena tla man.

15. Trebo Antone

N a Torr 19.10.1818; P 30.07.1843; Ca Badia; Be dla scora a Cortina d'Ampez; 1859 directer dles scores a Porsenú y ailò M 06.11.1871.

16. Clara Franzësch

N 02.10.1781; P 01.06.1810; Ca S.Cristina, Wiesen dlungia Sterzing, Campitello; Be a Soraga por bun 50 agn; Be a St.Miciel de Ciastel y ailò M 03.03.1873. Signor Franzesch è ste un di pröms a ji a corëc te nostes teres.

17. Solderer Pire

Geniturs da Lungiarü mo N a San Martin 31.10.1800; P 28.08.1828; Ca La Pli de Marou, Badia, San Martin, Be dles scores a Cortina d' Ampez; Ca

tl spitol dles umes a Trent, M a Porsenù 18.09.1877.

18. Pescoller Ojöp

N 02.12.1809; P 30.07.1837; Ca Mühlwald, Lavant, Pfunders. Badia, San Martin, Fodom, La Pli de Marou; Es Al Plan dal 1847 ala M 17.02.1889.

19. Flenger P.Albin-Maria (servit)

N 07.03.1863; Co 1882; P 10.09.1885; prior a Volders y M 14.02.1903.

20. Verginer Vinzenz

N a Ciablun 30.09.1847; P 26.07.1874; Ca La Pli de Marou, Badia, La Val, proviser a Rina y Cu; dal 1887 ala M 15.06.1910 Es a Antermëia. En bun moler, ciantadù y artist.

**21. Flöss P.Constantin (dome-
nicaner)**

De Bets; N 26.12.1842; P 23.07.1867; prior y Pl a Münzgraben (Graz); Laurè dî tla Ruscia (Petersburg), spo é i dome-
nicàneri gnüs pará fora. P.Flöss é ruvé y M a Kummersberg 19.10.1911.

22. Flöss Ojöp

N a Coldetlames 25.06.1883; P 29.06.1909; Ca Col de S.Lizia, Badia; der malsann fat le Ca dles Clarissen a Tasten y mort ailò 04.11.1917.

23. Videsott Angelo

dl Cîr da Ju, N 17.10.1854; P 23.07.1882; Ca Col de S.Lizia, La Val, La Pli de Marou, Fodom,

Comisciun apostolica de Beatificaziun P.Freinademetz 18.7.1952

Porsenù; Be a Tils sura Porse-
nù; dal 1899 ala M 01.01.1921
Pl a Dietsheim.

24. Videsott Alfonso

so frè; N 15.03.1863; P
06.05.1888; Ca La Val, Cortina
d'Ampez; Es a La Ila dal 1898
al 1910; Pl a Mühlwald/Türesc
cina la M 30.11.1931; en prou
der stüdie adlveres y bun con
düc.

25. Frena Ojöp

da Mirî: la familia é spo jöda ad
abité a La Pli de Marou; N
04.05.1872; P 29.06.1899 mo
dit Mëssa noela a Al Plan dea
che la "dlijia uma" gnô restau-
rada; Ca La Val, Badia, Cortina
de Ampez, Porsenù; Pl Eores y
dal 1927 ala M 10.11.1930; Pl
a La Pli ola che al é gnü sopeli
dô süa mort tl sanatorio da Por-
senu: ince en gran y bun ostí
che tignî endlunch ordine.

26. Wurzer Pire (P.Gilbert CR da Neustift)

N a Ju 23.04.1903, Co da Neu-
stift 1927; P 29.06.1932; Ca a
Welschnofen, aministradú dl
convënt, Ca a Falzes, Cu a Per-
cha (gran laur de restauraziun
dô i bombardamënc dla Secun-
da vera), Pl a Natz y mort a De-
sproch ai 10.03.1963; sopelí a
Neustift.

27. DDR. Vollmann Ojöp (P.Bertrand, CR da Neustift)

Fí dl mester dla posta (Franz
de Sorà da La Pli de Marou) N
a Picolin 08.04.1921; Co da
Neustift 1938; P 29.06.1946;
Mëssa noela a San Laurenz; Ca
Völs, Kiens, Sorafurcia, San Si-

mund. Gran Mariologhe y teo-
loghe. Da fora da oramai 50 agn
le "Liebfrauen Bote".

28. Sottara Franz

dl scrivan ie Comun da San
Martin Carlo. Pere y una da La
Val, N 25.12.1935; P
29.06.1958; Ca La Val, Cu Sora-
ruaz (Fodom) cina ai
31.08.1968 (Dal 01.09.1964
sot ala diozeja da Belun); Pl a
Lungiarü y dô la mort de so fre
Ricardo ai 02.03.1976 Pl a La
Ila; Degan de Marou y plovon a
Badia.

29. Sottara Richard

N 03.04.1937; P 29.06.1960; Ca
te plü paisc che le fajô der patí
a gaujia dl enchersemun. Dal
1969 Ca a S.Cristina y defata
dô Pl a La Ila! En gran fotograf.
Tomé jö dun crëp sö La Crusc.
Chizzali Ojöp

N fí "dal vësko d'Anvi"
25.11.1950; uma d'Alnëi da La
Pli de Marou; P 29.06.1976; Ca
S.Michael Eppan, San Paolo a
Balsan/Haslach y dal
12.04.1984 caplan di soldas al-
pini a Balsan con en titl de gran
ufizier.

PROI D'ANTERMËIA

1. Chizzali Angelo-Ojöp

Fí dl maester da Col de S.Lizia;
uma da Antermëia; N
18.04.1849; P 22.07.1877; Ca
Türesc, Strassen, Trens; amaré
y M a Porsenù 05.04.1894; Süa
Mëssa noela ale dit a Fones.

2. Rubatscher Pire

dl Mair; N 05.07.1893; stüdi a Porsenù con la gran suvenziun lasciada endô por i teologn ladins dal profesar dl seminar Dr.Craffonara (+ 1849); P 29.06.1917; Ca La Pli de Marou, Fodom, Ampez; proviser y Pl a Col de S.Lizia cina al 1939; Pl S.Linert de Badia y dal 1949 Dedla valada cina al dé jü en ponsiun a Porsenù (1963) y ailò mort 20.04.1974. A Badia fat sö na ciasa por l'Aziun catolica y restauré la dlijia. Prou der stimé.

3. DR. Ferdinand Pupp

dl'Ostî; fré de cater monies de convënt y dl "Landeshauptmann" Dr. Ing. Vjio. N 25.05.1901, stüdi univ. a Milan; P 29.06.1926; Ca Redant, Raiscia y Vintl de sot; profesar de matematica y fisica tl Vincentinum M en S.Salvester 1969; prou der dôt che sla cartâ ion y daidâ fora tröc studënc.

4. Graffonara Merch

Fì dl mone; N 16.10.1922; chersciü sö tla meseria; stüdi a Sallern y Porsenù; soldá dla SS Polizei tratan l'Ultima vera. P 29.06.1948: en chel dé de süa Mëssa noela è rové le pröm auto a Antermëia; Ca La Pli de Marou, Mareit, Badia, Sterzing; Pl Longiarü, Brenner (fat sö la dlijia nöia), Collmann y dal 01.09.1958 Pl La Pli de Marou. Al é gnü restauré cotan pro les dlijies.

5. Clara Pire

de Casper da Biei; N 08.11.1935; P 29.06.1958 (en chel ann ele ste

trei primizianc tla valada); Ca La Val, Badia, Porsenù, Sterzing y dal 01.09.1975 Pl a Bronzoll: en prou chît con jent mo de gran conteja con Chelbeldî.

6. Chizzali Rudolf

De Canal da Colač; dal 1949 encá alda Colač pro la ploania d'Antermëia; N 01.07.1944; P 29.06.1969; Ca Burgstall, S.Michele Eppan; Laisé mo "tö es prou por leternitè" (Salm).

7. Aiarei = Agreiter Franzesch

Nasciü tla ciasa dl mornà da La Curt dan pere y da na uma der religioji ai 22.04.1943. Dô la mort dla uma è la familia jöda a ste a Piccolin. Jü coi miscionari de S.Ojöp da Mill Hill; P 29.06.1973 y Mëssa noela a San Martin. Al è ste plü agn tles misciuns dl Borneo. Dal 1985 "minister dla propaganda miscionaria" tla Ciasa de S.Ojöp a Porsenù. En prou der umile y devôt.

PROI DA LUNGIARÜ

1. Serges Domëne

N 1665; P 1691 o 1969; Ca La Pli de Marou Cu Colfosch M (?)

2. Ties Iaco

N 20.07.1729; P 1758; Ca San Ciascian, Pufels; Be a Mils (Desproch); dal 1775 fina ala M ailó 15.04.1811. Al é inçe ste De ia en Fassa.

3. Clara Ojöp

N a Costa 18.12.1780; P 1804; plü tert ele jü coi Servic da Trent; Proviser a Bronzoll, Pl a Rocca

Pröm auto a Antermëia in ocajun dla mëssa noela de siur Merch Graffonara - 5.7.1948

Pietore (diozeja Belun - Feltre)
y ailò M 13.11.1839.

Pizzedazzer Pire-Paul;

Fì de Iaco y Marianna Craffonara N 28.06.1782; chersciù sö te na gran meseria: mo en gran talënt. P 12.02.1815; Ca Fodom, La Val; Be y M a Soraruaz 06.01.1869.

5. Sanung Pire

N a Cortiseles de sot/Ties 07.02.1825; P. 29.07.1849; Ca Liscium, Gais, Windisch Matrei; M Porsenù 16.03.1864.

6. Dejaco Jan Matia

N Lagoscel 18.04.1802; P 02.08.1829; Ca Badia, San

Martin; Es Corvara; Cu Col de S.Lizia; pensionat M a Lungiarü 18.08.1873.

7. Dapoz Jan (P.Dunstan CR=Neustifter)

N 14.09.1867; P 29.06.1894; Ca Valdaora, Falzes, Völs, prefect tl convent, Es Percha y Oberwielenbach; M Neustift 15.09.1913.

8. Dapoz Čiascian (P., Generos capeziner)

N 12.08.1874; P 29.06.1897; prou desgraziè à lascé de fa so laur da prou y gnü -dô stüdi a Vienna - en bun moler de dli-

jies; M Obermais 16.08.1946;
Laisè, mo romagnü prou.

9. Pitscheider Ojöp

N Al mone 18.02.1825; P
27.07.1851; Ca a Badia, Cortina
d'Ampez, Cu La Val; dal 1882 De
dà Ampez Fodom, spo De d'Am-
pez. Por 16 agn "defizient" a
Lungiarü y ailò M 16.06.1916; da
studènt n'ale fat de "cotan de co-
rusc".

10. Putzer Paul

N a Rös 05.04.1825; P
29.07.1849; Ca La Pli de Marou,
Badia; Es Antermèia; dal 1870
enpröma Ca spo Pl a Lungiarü.
La "spatenöra è stada süa ligreza
y süa erma" cina ala M
08.11.1914.

11. Miscì Ojöp

N a Miscì 06.11.1846; P
23.07.1871; Ca Fodom; stüdi a
Desproch y dal 1876 profeser tl
Vinzentinum; Inspector dles sco-
res ladines por 24 agn; tignî al
alt por sües benedisciums; ono-
ranzes dal Imparadù da Hab-
sburg (Medaia d'or con la coro-
na); prou devot, furbo y
diplomatico. M a Porsenü
14.07.1918.

12. Miscì Pire

Inçe en fi da Miscì N 27.06.1884;
P 1908; Ca Lungiarü, Col S.Lizia,
Cortina d'Ampez, La Pli de Ma-
rou, proviser y spo Es Al Plan (la-
sce fa sö l'orhge nü), Dal 1931
ala M 06.06.1942 Pl La Val En
prou plen de coionaries mo der
devot y bun coi gheste.

13. Daporta Fortunat

N a Mazchell 15.12.1891 P
29.06.1922; Ca San Martin, La
Pli de Marou, dal 1927-1954 Cu
Corvara. En pensium a Badia dai-
dale fora tla cöra y à inçe fat pro-
viser a Antermèia. La pröma vera
ale fat l'ofezier. Gran ligrèza por
vël jî a corèc y fa coionaries M a
Badia 03.01.1973.

14. Pezzei Giovanni

N Laguscel 27.12.1912. Jü coi
miscionari Comboniani da Mil-
land. P 29.06.1940: Misciuns tal
Perù a Pozuzo y a Lima y tla Spa-
nia. En so fre è ste pruader da
Milland, scioche dui de sü nuß.
M a Lima 05.01.1990.

15. Clara Msgr.Cav.Ojöp

N Planacer/Ties 20.06.1926; P
29.06.1951; Ca Cortina d'Am-

Siur Alfonjo Clara - Primiziant

pez, dal 1958 al 1963 famëi por i taliagn a Sterzing. De dô por vint agn le gran laur por i lauranti taliagn a Hamburg y a Frankfurt. Onoranza dal papa scioche “Caplan dl Papa” y onoranza dal stato. Dal 1981 Pl a Pfatten y dal 1987 De Balsan III.

16. Clara Eustachio (salesianer)
N. a Baldsè- Costa 17.07.1928; 1946 Co di salesianeri; P 29.06.1964 fora en Austria y Mëssa noela a Lungiarü; Spo tla ciasa di studënc a Fulpmes dlungia Desproch y M dô na ria maratia a Desproch; sopolî a Fulpmes 10.11.1979.

17. Dejacò Vitus

De Iaco, N 09.07.1938; P 29.06.1962; Ca La Pli de Marou, Cortina d’Ampez, Ortisei. 1975 Pl a Vahrn y dal 01.01.1992 Pl a Al Plan.

18. Schanung Zelestin

Dl Feur; N 04.09.1906; P 29.06.1931; Ca Mareit, La Pli de Marou, Toblach, San Martin; Es a Steihhaus, Pl a Eores y a S.Madalena ten Gsies: ailò fat sö la dljia. Spo Pl a San Laurënz, olache al à restaurè dassen che dljia. M y sopelî a San Laurënz 04.06.1964. Por sü graqn meric

la onoranza a Canonico onorar dal vesco Gargitter.

19. Pezzei Fidelis (miscionare da Milland)

Fî dl mone; N 23.03.1932. P 29.06.1960 a Porsenù; propagandist miscionare a Milland, miscionare a Tarma y Lima tal Perù, olache al laora ciamò trê der bun.

20. Clara Fonjo

Da Bročia, jorman de Signor Vito Dejacò. N 27.09.1940; P 29.06.1964; compagn de scora dl Vesco Wilhelm; Ca y proviser a La Pli de Marou, Selva Gardena, Branzoll, Naturns; dal 1976 al 1992 Pl Al Plan y dailò Pl a S.Andrè (Porsenù).

21. Schanung Richard

Dl Caizer da Vigg; N 30.03.1952; stüdi a Porsenù y a Regensburg (scolare dl Cardinal Josef Ratzinger) P 25.06.1978; Ca Selva, Tramin, Bornech; Pl por chi dl lingaz todesch a Cristo Re da Balsan; ann de palsa por süa maratia.

1993 dè ite a Roma por gnê laisiert.

PROI DA LA VAL

(Nia de convent)

1. Compaiter Joannes

M encer l 1448

2. Comploj Domène

N (?); P 1672; Ca La Pli de Marou encer le 1886 M (?).

3. Lunz DDr. Urban

an à mat cialé fora che al ê gran stüdié tl dert dla dljia zivil.

4. Lunz Domène

Nia de plü da cialé fora.

5. Sottrovis (Sotrovì) Matia

N (?); P (?); 1448 Ca a La Pli de Marou; M (?).

6. Fistî (Fistill ?) Matia

Nominé ten document dl 12.05.1683 “della Valle”. M (?).

7. Sottrovis Joannes Bapt.

N 1698; P 1724 a Desproch, “Schlosskaplan”, mo ola pa?; M 1763.

8. Sottrovis Joannes

N 01.02.1711; P 1734; Ca La Pli de Marou, Be Al Plan; Cu Badia, ola che al à fat sö la dljia spo consagrada ai 11.07.1782; M ailò 17.01.1788.

9. Miribung Natalis

N 1687; P 1714; Ca S.Martin, proviser a Longiarü, Ca Fodom y Al Plan y La Pli de Marou. M Al Plan 1746.

10. Terza Lüca

N 18.10.1702; P 19.09.1728; Ca Fodom, S.Martin. La Pli de Marou; Cu La Val dal 1748 a la M 26.12.1789: fat tröp por avèi en caplan a La Val.

11. Colz Matia

N 09.06.1733; P 1762; 1774 Be Soraga; M (?)

12. Terza Ojöp

N 1765; P 1791; Ca La Val, Badia, La Pli de Marou, Fodom y ailò tomè jö te na sfësa den dlaciá d'isté dal 1802;

13. Tolpeit Angelo

N Lunz 11.07.1782; P 26.12.1808; Ca La Pli de Marou, Badia; 1820 Co di benedetineri a Marienberg; Cu a Platt de Psaiet, Bergeis y ailò M 1855.

14. Comploj Ojöp

N 18.12.1788; P 05.05.1812; Ca Bornech, Ca spitol a Desproch, Be Ala (Hall) y ailò M 20.06.1835.

15. Complojer Ojöp

N 26.10.1783; P 02.04.1808; Ca La Pli de Marou, Lungiarü. San Martin, Ortisei; 1818 - 1824 Cu Calfosch, De La Pli da Fodom, M ailò por na maratia tacada da ji a provide 1824.

16. Frenes Ojöp

N 25.10.1779; P 1803; Cu Pufels y Ortisei M Ortisei 22.06.1839; Prou de gran penitënza.

17. Althon Jan Batista

N 27.10.1764; P 24.08.1791; Ca La Pli de Marou, Es Al Plan dal 1803 - 1808; De y Pl a La Pli de Marou cina ala M 17.01.1843. Amich di pici.

18. Tolpeit Tomej

N 22.12.1794; P 07.08.1825; Ca La Val, La Pli de Marou, dal 1836 Be a Andraz ala M 11.08.1846.

19. Dr. Craffonara Franzësch Xaver-Isidoro

N 22.01.1772 (parentela col artist Sepl Craffonara da Riva (1790-1837); P 25.01.1795; dottor teologia y profeser tl seminatr da Porsenü, “Scolastico” de chel dom, directer dl Kasianeum, Inspector dles scores dl Tirol, M a Porsenü 26.01.1849. Al á fat na gran soma de scioldi por i teologn ladins dla alada (22 mile rainesc), en pré al seminar che porta l’enom “Craffonara Wiese” y na bela paramënta ala dljia da La Val.

20. Colz Tomej

N 27.12.1780; P 29.07.1804; M Be ia en Fascia 15.08.1863.

21. Pider Matia

dl’Ostî N 02.12.1824; P 29.07.1849; Dal 1856 Be y directer dles scores a Cortina d’Ampez y ailò M 11.12.1857.

22. Pider Jan

so frè; N 25.06.1813; P 30.07.1813; Ca Cortina d’Ampez, maester de religium tles scores da Desproch. Dô la mort dl De y Pl da La Pli de Marou Antone Trebo nominè Pl y De de Marou, mo M denant co surato le post ai 10.07.1868.

23. Pider Antone

Ince en fre di ultimi dui. N 13.03.1828; P 15.07.1852; Ca La Pli de Marou, Lungiarü, Fodom ailò plù tert Be y M 10.04.1896; en prou en pü “extra”.

24. Complojer Ojöp

N 01.05.1819; P 1842, Ca La Pli de Marou, Col S.Lizia, Fodom, Cortina d’Ampez, Be a Larzonei, Cu a Lapach, M a Sares 10.03.1870.

25. Lunz Jan

N 14.01.1790; P 04.02.1816; Ca La Pli de Marou, Badia, Ortisei, Cortina d’Ampez; Ca dles Ursulines a Bornech y ailò M 30.06.1871.

26. Tolpeit Lüca

N 08.10.1796; P 26.10.1823; Ca La Val; Cu Eben (sot a Desproch) ola che al à fat tröp por la veneraziun de S.Notburga cina al 1834; De a Fodom cina al 1842; spo endô Cu a Eben cina la M 01.12.1874.

27. Pupp Iarone

N 31.03.1828; P 27.07.1851; Ca Lungiarü, Badia, Cortina d'Ampez, Porsenù, Be Ornella y Cu a Oberlienza; M a Lungiarü 15.08.1881.

28. Sottara Micorà

N. 05.12.1828; P 27.07.1856; Ca La Pli de Marou, Col S.Lizia, Fodom, Cortina d'Ampez, Es Antermëia cina al 1877; Cu y Pl a Badia cina ala M 08.06.1896.

29. Pescolliderung Ojöp

N 10.02.1842; P 15.10.1865; Ca La Pli de Marou; Badia, Fodom, Cortina d'Ampez; 1882 ala M 01.05.1901 Cu y Pl La Val. Tla pordica de Signor Alojje Pupp ad Antermëia pordica te cater lingac, talian, todesch, latin, ladin.

30. Moling Antone

N a Lunz 16.01.1865; P 28.04.1889; Ca Werberg, Col S.Lizia, Porsenù, San Laurënz, provoser a Schaiten y dal 1907 ala M te Innervillgraten 02.07.1944.; Depent les staziuns tl paisc dla mort.

31. Pupp Alojje

N Rumustlungs 03.06.1866; P 29.06.1891; la familia è jöda a Antermëia (Ostâ) ola che al à ince dit söa Mëssa noela; Ca Luttach, Col S.Lizia, Fodom, Bornech, Cortina d'Ampez, Ca dles Ursulines a Bornech, Cina al 1924 Pl a Schlanders y dailò Pl a Raisca cina dal 1938; spo mort en pensiu a Porsenù 03.05.1945.

32. Pezzej Paul

N 1835; P 14.07.1861; jü tla diozeja da Trent; Ca Altenburg dlun-

gia Kaltern, Be Ortisei cina la M 23.03.1912.

33. Valentin Mattia

N Ostî da Pedrò 03.02.1871; P 29.06.1895; Ca Prägraten, Fodom, Cortina d'Ampez, Badia; Be Andraz cina al 1915; spo Pl a Pichl - Gsies cina la M 03.05.1943.

34. Irsara Valerio

N Costa 14.04.1876; P 29.06.1902; Ca Col S.Lizia, Fodom, San Martin, proviser a Arabba, Be Andraz; tratan la Pröma vera ale mesü sun sciampè; de dô Ca S.Madalena Gsies, Meransen; plü tert gnü perseguitè da ofeziars taliagn y condüt a Vittorio Veneto, Ca San Martin, Cu Andraz. Pl a Rina y so jü en pensiu a La Ila y ailò M 17.01.1952.

35. Frenes Valerio

N Costa 23.10.1902; P 29.06.1927; en pez proi miscionari de S.Ojep a Porsenù; Ca Badia La Pli de Marou, Col S.Lizia, Badia; Es La Ila 1937 y dal 1952 Cu ailò; M 26.10.1969; 26 agn alalungia n'ale nia lascé la còra un en dé senza Mëssa.

36. Comploj Alojje

N- Ciampei 03.04.1911; P 29.06.1934; Ca Redant, prefect y profeser tl Vinzentinum, spo la "roda de Pütia": Cun Antermeia, dal 1964 Pl Lungiarü, dal 1956 Pl San Martin? spo a Rina, olà che al laora dal 1987 scioche pensionist.

37. Comploj Giovanni

N Picedaç 16.05.1912; P 29.06.1936; Ca Badia, cortina

d'Ampez, proviser a Calfosch y püch de dô Pl ailò Pl. Malsan jü en pensium a Badia y M ailò 02.08.1962.

38. Complojer Angelo

N Moriò 15.01.1920; P 29.06.1946; Dala teologia gnü cherde tla Secunda vera dl monn pro le SS Regiment Schlanders" Ca La Pli de Marou, Cortina d'Ampez, Cu a Soraruaz y del 1954 Cu y Pl a Corvara: ailò ale fat sö la dljia nöia, consagrada le 1962.

Campei Paul

N Ciamplo 31.01.1944; P 29.06.1972; Ca Tisens, Ortisei, Gossensass, prefect y maester de musiga tl Vinzentinum en secundo iade dal 1989 ennant. Col 01.09.1993 Pl d'Antermëja y Rina.

Siur Merch Graffonara

PROI DE CONVËNT
DA LA VAL

1. Freines Jan Bat. P. Ursicinus capeziner

N 29.01.1673; Co 1692; P (?); M Augsburg 11.01.1738.

2. Sottruis Mateo P. Wilhelm franziscaner

"da Valle in Badia" N 22.09.1683; "detto da Canzo Badioto"; P (?); M Arco / TN 02.01.1728.

3. Sottrovis Matia P. Zyriach capeziner

N 07.07.1708; P (?); 1730 ?; M Salzburg 24.09.1735

4. Rungger Jan P. Eleuterius capeziner

N 27.03.1722; Co 1745; P 1745; M Bornech 23.01.1794.

5. Colz Jan Bat. P. Saturnin capeziner

N 22.11.1732; Co 1753; P 1758 (?); M Bornech 16.12.1761

6. Molling Pire P. Joann. Damasus capeziner

N 1772; Co 1791; P (?); M Feldkirch 22.02.1832. Ste o Lijun

7. Tolpeit Angelus P. Josef Maria beneditiner

N Lunz 11.07.1782; P da Marienberg 26.12.1808; Ca La Pli de Marou, Badia; da beneditiner Cu a Platt te Passeier, Burgeis y ailò M 1955.

8. Frenes Lois P. Luchesius franziscaner

N 1828 Co di franzescaneri 1848; P 1853 (?); M Desproch 1885.

9. Rubatscher Lois P. Willibald beneditier

Lunz 21.10.1832; Co benetineri de Admont (A); P 22.07.1860; profeser a Graz , medaia d'or con la corona por meric; daidè fora tl ginasio a Porsenù y ailò M 1906.

10. Frenes Beniamin P. Felix Maria capeziner

N Taëla 27.11.1843; Co di capezineri a Trent 1861; P 1867; dó laurs tla provinzia tles Misciuns dal Brasil M "plèn de meric y de virtüs" a Piracicada S. Paolo 01.09.1903.

11. Sartori Matteo P.Zyriach capeziner

N 1718; P (?); M a Salzburg dô na vita cörta te convënt (8 agn) y dô avei rovè sü stüdi. M24.09.1742.

12. Moling Franzësch P.Bernardin capeziner

N Somaela/Cians 30.10.1843; 1861 Co capezineri da Trent; P 1867; Provinzial, Comiser dles Misciuns a Sao Paolo (Brasil) y M ailò 1930 ?, aorî.

13. Terza Pire P.Zyrian franzi-scaner

N Col 1880; Co franziscaneri a Trent; P 1905; M ailò 1911 (?). N 30.08.1880

14. Nagler Franzësch P.Odilo franziscaner

N Morin 16.06.1883; Prov. di Franzisc. Trent.

15 Frenes Lois P.Edmund CR/neustifter

N Freines, 06.03.1855; P 25.07.1880; Ca Welschnofen, Natz, Völs; vizemaester dal convënt, prefect, maester di novizi; Pl Kiens “dui iadi De dl convent”; M 04.05.1921.

16. Tomej Rubatscher F.Thomas iesuit

N Lunz 18.12.1867; Jü coi iesuic; P 26.07.1900; gran misionare dla jent ince de nosta valada y profeser; tignî tröc eserzizi ala jent; spiritual a Graz, tla Carenzia. Gnü dé dant por pordiches al temp dl nazismo: mo M 23.08.1952 denant che ai le sare ia.

17. Rungger Vigile P.Franz capeziner

in Rungg 08.12.1881; Co 1902; P 1908; misionare dl popol, Ca tl spitol da Porsenù, profeser a Salern, Neumarkt y Bornech; M Balsan 04.06.1949.

18. Dapoz Ojöp Misionare de S.Ojöp

N Ciablun 09.11.1920; P a Porsenù 29.06.1944; 1945 coi misionari; dailò tl Borneo.

19. Iaco Complojer P.Premonstratenser

N Plans 11.05.1884; jü coi Premonstratenseri da Wilten; P 1908; Ca Hötting; dal 1917 ala M 08.01.1932 Pl Elbögen.

20. Nagler Andreas Misionare
N Ciaplò 01.02.1928; 1947 jü coi misionari de S.Ojep: Porsenù-Mill Hill; P a London 11.07.1954; Messa noela a La Val; tl'Uganda laorel der di scioche Pl y catechist y è der verberè.

21. Moling Augustin Iesuit

N Cestung 05.05.1924; ti stüdi dagnora ste un di pröms; jü coi Iesuic; P Desproch 26.07.1959; Messa noela a La Val; misionare a Bankokk (Thailand; Dui agn ala lungia ele ste “piè de vera” dô avei fat l'soldá tla Secunda vera mondiala. En prou der sciché, umile y gran musigher: al à metü adöm val ciancies ladines de dlizia (Paterno-ster).

22. Miribung Robert Iesuit

N Spessa 03.06.1930; 1952 jü coi Iesuic; stüdi S.Andrè Lavantal, München, Viena, Desproch; P Desproch

25.07.1963: Messa noela La Val.
Laur a Firenze, Viena, Desproch,
Viena.

23. Dr. Rubatscher Vitus Salesianer

N Somvî 08.06.1934; P a Torino

06.03.1965: Messa noela a La
Val; Laur a Torino, Verona,
Trent. Dotur de filosofia.

24. Dr. Videsott Berto Salsianer

N Dorè Cians 26.01.1935; P Tori-
no 06.03.1965 adöm con Siur Vi-
tus; Laur a Torino, Verona por
scriè drücà.

25. Moling Serafin Salesianer

NTaela 27.05.1930; pordü adora

düé i sü de ciasa; jü plü tert a
stüdié; P 16.05.1981 a La Plata/
Argentina dô 25 che al e ste
“Pruder iesuit”. Messa noela La
Val 11.07.1981; endô zeruch
tl’Argentina.

26. P. Robert Sottara

nasciü ai 19.5.1949 a La Val-con-
sagré 1981 Mëssa noela
12.7.1981.

Stüdi a Pursenù y Desproch, spo
tl’Ecuador-dal 1982 al 1990 tl
Brasile-dal 1990 inant tla Ex
DDR.

Signor Merch

Scolari d’Al Plan - classe 1927

Siur Mattio Rigo

Siur Merch Graffonara

Siur Agostin Moling
(a la dërta)

Chisc trëi soldàs dla val Badia à fat l'soldà sforzà tla vera 1939-45 sot a Hitler. Incö ési proi, èiamó in vita. I cunescëise? D'en cuarto n'en unse nia sciafié da ciafé na fotografia; n quinto, siur Heinrich da Čialaruns, é bele mort.

Çiavai sòn pastüra a Corvara
Foto Hans Pescoller

INOMS

Çi inom i dâi pa a mi viadù

Ala parora adorada por daidè gní lassura chê che na porsona y çì che na còssa é di dîjiun inom.

Porsones y còsses pò inçe avei plü inom s con plü significacé. Le gran poet Wolfgang Göethe scriô che l'inom é "Schall und Rauch": sonn y fôm. La jent à dagnora adorè inom s: sâmben nia de San1c. Ciamó aldedancö adorun tla Ruscia les parores Electronia, Energia, Industria por cherdè na môtâ; te d'atri paîsc adorun l'inom de ciüf scioche Iasmine, Viola, Rosa o Flora (che è pa inçe Santes). L'inom den stato o de na citè pò inçe zacai ciafè: Italia o Roma, Chantal ezt. o chël de na gran creatôra: Sorredl, Löna, Stëera.

Plü de un en inom por na porsona

Degügn ne proibësc da i surandè na creatora umana ala proteziun de dui o treu Sanc. Gonôt à na porsona dui inom s dal Bato enfora o inçe deplü. Al è üsanza che les çiasesdi nobli: resc, grofs y mbarons i lascia mete tröc inom s-ai mituns tl Bato: inçe 10.

Nia lere i vëgn mituns bele tl pröm Sacramënt surandá a SantaMaria: un en San Jan Ma-

ria Vianney, en San Alfonso Maria de Liguori.

Te val'diozeja íe la üsanza dai dè a zacai che vën confirmè en inom nü pro l'ater.

Na pert firmèia con entrami i inom s da Bato, na pert no: vügnun feje scioche al ò!

La firma o sotescriziun

Nia danrè sotescrësc valgügn col mête danfora so cognom spo empormò l'inom dl Bato. Sce al è da fa listes spo è chesc a post: sënza dessun bëgn mête denant l'inom y spo le cognom: an ne à mai bria da se dodè da sotescri bel y che an side bugn a lí scioche an à inom. An ne vëiga nia che nesc Vesco firmèie Egger Wilhelm mo Wilhelm Egger (con na picia crusc danfora, sce en Vesco firmeia).

Ara sozed inçe che valgügn mët mâ la pröma lètra o le pröm puchstobn pro l'inom can che al foss inçe lerch por inom y cognom. Val' iade ciafun les döes prömes lètres por l'inom dl Bato y chel de familia.

Inom s plü adorà

L'inom plü adorè por i cristiagn söla è Maria (che vegn massa gonot "splaié sö...scio-de!), Ana y Ojöp.

Te nosta diozeja y provinzia ele gnü adorè l'ann 1991 le plü gonôt Patrich y Michiel por mituns (93 y 89 iadi) y Iulia (82 iadi y Sara inçe enscö), Sara (82 iadi) y Anna (66 iadi).

Très plü viadüa batià con inoms der, massa püch cone-scüis.

La Dlijia y i Santinoms

Denant che el vègne sö le Sacrament dl Bato adoràn inçe inomspor na porsona. En iade o l'ater gnoi baratá jö a gauja de val'aveniment: Abram è gnü Abramo, Iacobe è gnü Pire.

Dî alalungia i à la dlijia lascé a vignun le medemo inom, che al â bele albü denant co gní batié. Canche al è gnü sö le Bato di pici mituns ân metü man a i dé en inom d'en Sant o de na Santa y i surandô enjö ala proteziun de chisc Sané: ensciö ünse i "patroni" o patrums dal Çi.

L'inom cialé tl Bato ne vègn nia plü saurí baraté jö: chi che vègn papesc le barata jö y chi che va a sté t'en convënt. La regola de baratè jö l'inom a chi che vègn "Peri", "Frêdesc" o "Sorus" de convënt é gnöda tuta jö te tröc posé.

A les monies de convënt i gnôle gonôt dé l'inom d'en Sant y nia de na Santa; sce de tè porsones gnô spo beatificades o canonizades ân na Santa nöia: scioche Fortunat (Fortunata), Ernestina (Ernesto), Domëne (Domenica).

Al è dejiderio dla dlijia che vigne batié i vègni surandè ala proteziun de val'Sant o de val'Santa y vignun se proi da gnî lassura can che al à santinom y co che al po i fá dô a so Patrôn o a süa Patrona. Al è dèrt y bel che tröc se recorda chel dé y fej - a di ch'an dij - empü santü col jí a Mëssa, col lascè dí na Mëssa por sè enstës y por süa jent, col arjignè ca na miù marëna o cëna y ater. Ci bela üsanza de benediscium che na tara po ester!

Dal 1917 al 1983 à la dlijia albü chësta lege, che podëis ciamó cialé tl liber dles leges dla dlijia: Can 761: Le ploan tigni dô ch eal i vègni dé en inom cristian al batié, Sce al ne sciafia nia dal fá, i mëti vel pro l'inom d'en Sant orü dai geniturs: entrami vègni spo scrié ite tl liber dl Bato. Dal 1983 enca val la regola dl Can. 855: geniturs, toè y ploagn tigni dô che al ne vègni dé degun inom, che sona foresto al sentimënt cristian. Ara pò sozede che an i dá a n möt l'inom de na Santa o a na möta chël d'un Sant. Pôrciodi pa no?

Fora tla Germania ési te cäsc plü zîti.

Da olà vègn pa nüsc inoms alerch?

En capitl de na storia bindebò lungia. Un odü che val'inoms vègn dala tecnica, dala natöra, da corps cheriá, da ciüf, plantes, loné y citës, dala Bibia, da Sané ezt.

Na perty è plens de entujiasmo por val'sportler o po val'"star", o balerina o ciantarin: y an i d'so inom ai mitun. Na pert à aldí na parora che i sona bun: nê sce al ne la capësc nia: an l'adora por i la dè scioche inom a zacai.

Na pert alda l'inom strambo o nia strambo da val'foresto: ara plêsc y ca empara t'en Bato. Y val proi stüdia fora püch i inoms y ai l'dà senza ssla baié fora. Ai dess ester bugn a odei ite sce en te inom vâ chiamó adöm col sentimënt cristian. Sce geniturs me metess dant en viadú da batiè y ai oress che i dess l'inom ad ej. Assisi o Roma: dô la lege dla dljia messassi i al dè...mo i provass denant da m'la baié fora con chi geniturs de podëi mëte chiamó en inom sant lapró.

Na pert çiarà de chirí fora inoms por i mituns che n'è nia chiamò tla parentela y slüjes ensciö fora val'sotisura por les porsones plü tert.

Na pert se chîer forta sciöche Patrôn o Patrona por süa jënt Sanè der venerà tla familia o tla comunitè dl paîsc.

Plü da dî ençe le 1600 -1700 venerân der tröp San Domëne: te chel temp ele ti libri dl Bato da La Pli un en dô l'ater domëne o Dominica. Laota dai agn dl 1930 venerân der dassen Santa Tarejia de Gejù Bambin y tröpes mitans çiafâ so inom.

A na pert i plejera da adorè inoms pronunzià dô l'ingaz de val stato y ne sa nia che chel Sant o che Santa porta en inom plü conesciü inçe chilò da nos: mo al è le medemo Sant: la Ruscia a na Sonia y nos na Sofia o na Natasca y nos na Anastasia; l'Ungaria na Ilona y nos na Elena; i svedeji en Sven y nos en Stefo; o en Ivan y nos en Jan o Giovanni.

Na pert de geniturs adora nia engert inoms traç adöm; o popelês scioche Ella por Gabriela, Illi por ilia, Haio por Heinrich, Bob por Robert, Freddy por Alfred... spo che püra Santa Maria, che vëgn gonot massa strabaciada con Mia, Moia, Mizzi, Mucci, Marica, Marella, Marion y çì sai iö döt cant; o Ojöp con Eppo, Peppo, Beppo, Ep, Epele y en gröm d'atri lapró.

Na pert tegn daluné l'inom de na porsona che nen è nia der simpatica o da orëi bun: sce so inom è ince chel den gran sant. Che i dà pa encö chiamó en inom Iadoco a zacai? Iadoco en Sant bindebó gran y an tëm p der venerè (confrontëia en pice altè a Lungiarü)!

Laota al tëm p de Mussolini èle nasciü te na citè dla Talia trei viadüs ten iade: dui mituns y na möta. A chësta i ai dé l'inom Italia, ai mituns Vittorio y Benito. I geniturs á ciafé en bel premio dal stato. Dô dan n'ann damanâ dô Roma çì che i pici fajó.

La resposta: “Benito scraia dagnora, Vittorio scuta dagnora y Italia pita (bradla) dagnora!”

Batiè i viadus: can pa?

Aldedancö aldun plü gonot critiches che an ne dess nia betiè la jent ciamò “tles fasces” mo empormò can che i pici è chersciüs sö y po enstesc to la dezijiun da se lascè “regenerè” a na vita nöia tl Bato.

La Dlijia è nosta uma y ara la mina mat buan, sce ara recorda che la tradiziun da batiè bele i pici viadus è vedliscima y va zeruch al secundo secol o bele al temp di apostoi: la Bibia cunta che al temp de San Paul gniò batiada dōta “la ciasa”: pro dōta la ciasa ele de sogü ince i pici mituns.

I geniturs che ne lascia nia batiè sües creatöres defata de dô che ares è nasciödes i fej en tort y en dann vei ad eres: ai i tadu zeruch dal gnî fis y fics de Chelbeldî y les sclüè fora dal cialè grazies de grandiscima valüta.

Inoms chilò da nos püch conesciüs

L scroan de cästes lignes s’à scrit fora i inoms manco conesciüs di ultimi diesc agn ti cinch comuns de nosta valada.

Al pró dai splighè: mo a düc n i ele nia bun: y chi lascel fora por ne i fa - cajo mai - en pü la ria löna a chi che i porta.

Tröc ale porvè dai mete ite tl calender l dè che ai toca.

Abel: 30.06. y 05.08.; Andy = Andrea; Alan o Alain: 14.10.; Armin = Erwin: 25.04.; Axl = Axel da Absalon: 21.03. o Alexander: 03.05. o 10.07.; Alexa = Alex; Alyn = Elena; Annica = Anna; Arianna = Ariande=Ariadne, Arianne: 17.09.; Alfrida: 08.12. Bettina/elisabeta; Belen/Elisabeta;

Cassandra da Caimir 04.03. o da Alexander; Corinna = Corinna da Cordula 22.01.; Chantal: citè dl nadè de S.Franzesca: 21.08.

Devis: en Beat da Brugville: 19.05. Dimitri: vesco da Verona: 15.05.; Denis: beata ai 19.05. o Dionisia: 06.12.; Dominica: 03.08.

Elis = profet Elias: 20.07.; oramai sigü da Alois; Elche = Adelheid: 15.12.; Ester: 24.05.; Eva = Evelin = Evi: 24.12.

Freddy = Alfred: 28.10.; Alfrida = ince Alfrida: 20.02. Florida: 01.05.

Giusy = giuseppe = Ojö; Giofri = Scefri = gottfried: 13.01. y 14.03.; Gisela: 07.05.;

Harald: 01.11.; Heimo = Heino: 27.03.

Ianes = Ioannes = Jenifer; Joel = Josef; Iordan: 20.02.; Iuvan (dla Boemia = Böhmen); Ivan = Ioannes; Iessica = Ioanna; Ilenia = Elena: 18.08.; Iessica = Ioanna; Ines = Agnes; Irene = Iriena: 01.04.; Isabella: 22.02.; Iyonne = Ivonne = Ivo: 23.12.

Kasmis = Kasimir (?); Kerstin = Christina o Christian o Christine.

Loris = Lois; Lara = Laura = Laurenz; Lyndi = Linda = Herlinde: 12.10.; Livia: 13.11.; Lucien = Luzia = Lizia; Luna=Lunaire (?); Lucrezia: 11.03.

Manuel = Emanuel 01.10 y 26.03.; Marian = Mariano: 03.11., 22.12. ezt.; Muriel = Murialdo (Beat da Torino): 30.03.; Muselio: 17.12.; Marina = Margareta; Melania: 31.12.; Morena: 19.08.; Mendy = Mandy = Mandarian: 15.08. (?) Amanda = Manda = amando: 06.02. Melitta: 09.03.

Nadin = Nadia = Nascda = Nascia = Anastasia: 25.12. Nantie = Nandia= Ferdinanda: 30.05.

Oliver = Liberius: 29.04.; Omar = Aldomar: 09.09.

Piter = Pitter = Peter; Paside (?) = Marianna de Pasede y Florida (?) 26.05.

Renè = Renatus: 06.10.; Romeo = Romano: 28.02.

Silvan = Silvano: 04.05.; Sven = Stefan: 26.12.; Susann = Susanna = Sanna: 11.08.

Timo = Timoteo: 26.01.; Thiemo = Dietmar: 28.09.; Theo = Matteo; Tania = Tatiana = Tiziana (?): 18.08.; Thes = Dorothea = Theodora = theoreisia.

Xenia = Eusebia da Milan (martire): 24.01.

M.G.

Noza d'arjënt de Jaco da Grones 1939

Eserzizi di jogh ladins - Badia 1952

L dër tru y l'falz

Al n'è nia l'baié che fesc l'chestian!

Te vigni lingaz an alda laldàn
la jënt che se prô, la jënt d'onesté,
la jënt che se tègn a tignì fedelté.

Al n'è nia le quant, che te disc
çi che t'és,
le quant é mâ bun da stopé te instéss.

To cör y tü faè, tüa mentalité
me cunta sigü de tüa identité.

Sce t'ós ester gran, no mai tan
bravé;

da chi che t''cunësc, gnaràste
cuiné;

i atri s'un va y te lascia bel su.
Al é gonót burt daji su dô en tru.

Al monn él pa jënt, recordete
chël,
de gragn y de pici, cun cêr y cun
pel.

Sce t'ós te tó fora, te mët da na
pert,
le tru de tüa vita, al n'è nia da-
vert.

Mo çìara de fa dagnora l'dovëi,
de dé çi ch'è dërt. Çi che t'às
da d'avëi,

àst'inçe rajun, mo no tres ghiré!
Chël mostra che t'às massa
püch da punsé.

“De chël ài l'dërt, de chësc ài
rajun”,
al scraia mâ chël che é n pol-
trun,
al baia mâ chël che é n falzun,
al disc pö mâ chël che é n frai-
dun.

Porsona scicada sà inçe da dé,
ô sanbëgn lauré y no mâ ghiré!
Porsona d'onur se lascia insi-
gné
y ô soporté, sc'al fesc inçe mé.

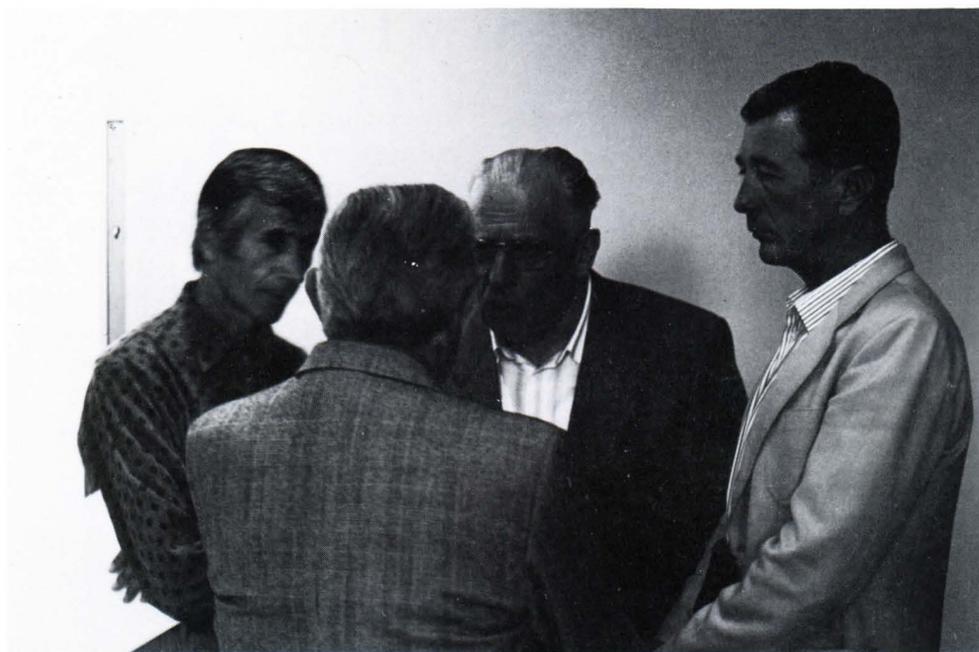
No pö ne scraié pur vigni pic
mé!
Da ester tan ziti él bëgn da do-
dé.

Col fïch y col çialt poduns' se
scialdé,
poduns' despartì l'bel or da l'a-
jié.

Tles crusc y col mé an pô se mo-
stré,
sc'an é de valûta o sc'an é bun
marcé..
Ai facè pôn cunësce l'dër che-
stian,
ai gragn baià l'gragn sciarlatàn.

Lauré cun saû y ester cuntënt,
chësc éle che fesc l'onur ala
jënt.
Insciö fajô nosta jënt da zacan,
cun dërt y rajun spo mangiâi so
bun pan.

A.M.

Discuscium nanter artistè

La belëza de nosc corp

(Scrit da Mariangel Clara da Lungiarü)

Nosc corp é val'tan de bel y de morvëia, ch'al é pa rî da dî val'che nel'desfigurëia nia. I mini che degügn sides bugn de splighé dl dôt les gran murvëies di trëi rëgns che se apartëgn. L rëgn material, l'psichich y l rëgn spiritual. Chisc rëgns, che se interferësc inantervëi, forma na unité completa dla porsona.

L'pröm de chisc rëgns é bele dër de morvëia, l'secundo é tröp plü de morvëia y l'terzo sta sura i atri dui.

La fecundaziun.

Dër ala cörta y cun scëmplizité, sciöche iö pò la capî, ôi mëte man cun la fecundaziun umana che é l'iniz de nosta ejistënza. L'spermatozô dl pere, che é ruvé tla uma, cun tanè d'atri, prô de ji a fecondé l'ü che l'aspeta. Chësc pice corp, nia da pudëi udëi zënza n microscop, te süa picolëza contëgn cun sü cromosomi tan de qualitês da trasmëte l'esistënza che à spo da nasce.

Dan nominé dër püces de chëstes qualitês pòn dî ch'al contëgn la grandëza y la forma dl corp, la lunghëza, la qualità y l'curù di çiaavëis, l'curù di edli, dla pel, l' timber dla usc, l'character, la tröpa o pücia inte-

ligënza, la predispojiziun a na vita plü o manco lungia, l'abilité y orenté al laur y insciö inant.

Chësc pice, pice corp pô sanbëgn inçe contegnì predispojiziuns negatives, a maraties, o vic al bëire alcohol y inciö inant.

Un di tröc spermatozoidi, magari l'plü sterch, che à la forma de n pësc cun na coda ch'al mëna da se trà inant, é magari bun da se trà inant y ruvé purmez an ü madü dla uma y è bun de l'foré y ji ite. Dô chësc intervënt l'ü se sera jö y n'en lascia nia plü ji ite d'atri.

Chësc ü dla uma, che è tröp maiü co l'pice corp, che l' à fecondé, se mët in movimënt y da öna na celula ch'al â, se despartëscel in döes, spo in cater, in ot insciö inant çina a formé n pice corp uman.

Les qualitês dla nöia porsona.

La uma ne sint nia, can ch'al vëgn chësta picera mo importanta procedöra, che deburi da cun la sumënza dl pere, cui sü 23 dër pici cromosomi, avisa tanè co la uma, zënza baié di milesc geni che vigni cromosomo contëgn, stabilësc l' sesso che l'nasciadù ciafa.

La uma ti dà, sanbëgn inçe, les sües qualitês y valch inçe de sü geniturs y nëini.

Pur dotes chëstes influënzes, les poscibilitês che determi-

nëia la nōia pursona, é prësc infinites, tan che dōtes pursones ne se sumëia mai avisa. Mâ i püè jumelins del medemo ü pò se sumié tröp.

La buna o manco buna garata-da dla nōia pursona depënd in-çe tröp da d'atri faturs, sciöche la tranquillité dla uma, la pêsc cun vëra instëssa, cun Chëlbel-dî, cun les atres pursones y i.i. Pur ti dé vita a na fecondaziun savunse bëgn düc, ch'al ô ester dōes pursones de n sesso desvali, chersciüdes sö y madüdes.

Nüsc antenac.

Vign'un de nos à te 10 generaziuns bëgn 2046 antenac parënc. Sc'i jun zrucc a 20 generaziuns, n'uns e bele 2097150 de chisc parënc, che à contribuì a se formé nos, mec ëi y mec ëres y che s'à trasmetü sües qualitës.

Olà éres mo gnüdes adalerch les dōes prömes pursones madōdes, che é stades bunes de fa la pröma fecondaziun?

I mini che la idea, che döt se sides fat da su, é oramai tomada de plëgn, ciudì che bëgn düc mëss capì, che da nia ne pôl pa gni fora nia. Tan de manco essel pudü gni da sores pursones tan complicades y impó funzionantes tan da pudëi se generé inant tan de tëmp, danprò da miliuns d'agn. Mâ n Ester perfetiscm à pudü fa pursones tan de morvëia cun n pü de paltan y chësc

pur se lascé tó pert n dé, cun so amur, ala süa gloria.

L'razionalism.

L'idea plü prigorosa aldédaincö é l'razionalism. Urëi mà crëie ci che é da capì. Chisc se disc "evoluzionisc". Al ti é massa stlet da ester cherià da Chelbeldì. Vëi mina, ch'ai sides evoluè. trasformà magari da n tier. I tröc tiers é sta cherià tiers y insciö ési restà. La pursona é stada cheriada pursona y é restada pursona. Chësta verité é documentada dala Genesi, che Mosé à scrit sö ispiraziun, danza. 3600 agn, verité che é dagnora stada cherdüda. Degüna atra conoscënza à na fondamënta tan sterscia y sigüda. Insciö degüna realté de valor pô esister ti cës bele contaminà dal virus dl razionalism y che pudess fa la plü gran ruvina morala al'umanité.

Chësta é na idea dër da cundané, ciudì che ara neghëia la creaziun umana, la tumada di pröms dui y purchël inçe la rendenziun n'ess nia plü valor. Insciö gnissel metü in prigo dōta la nosta fede. Eresies, che é sciöche n gas, ch'an ne vëiga nia y ne l'sint nia, mo ch'al vëgn trat ite y fesc murì. Degüna erejia n'é mai stada tan prigorosa pur la fede y pur nosta salvëza co chësta.

L'gran sciode é chiamó che propi jënt importanç y pursones dër religiojes à bele trat ite

Scolari da Lungiarü dan 30 agn

chësc gas y l'propaghëia cun autorité inçe ti massmedia.

L'anima.

Ala cratöra che crësc tla uma, Chëlbeldi ti crëi spo l'anima, che é n sofl, na pert de süa infinité d'amur, ch'al à pur nos, ch'i sun l'capolaur de süa creaziun. Chësta anima cheriada bela vëgn atira agravada dala gran colpa d'origin, che i dui pröms à cometü.

Sëgn junse bele tl rëgn spiritual y dea ch'al é mà spiritual, éle sanbëgn nia da capì, mo mà da crëie pur les rivelaziuns fates da Chëlbeldi.

Avisa can che l'anima vëgn cheriada, ne savunse nia y la uma ne se n'intënn gnanca de

chësta grandiscima richëza divina, che vëgn dada a süa creatüra. La creatöra crësc inant y can che ara é dl döt formada, nascera. La picia pursona che nasc pro so rëgn material, à ciamó i dui atri rëgns, l'psichich y l'spiritual, che à da crëscce y se svilupé düc trëi te süa unité.

Dô n ann de vita, la creatöra é buna da ji sora, bela rodunta. Dea che an vir di, ànse inçe di da crëscce sö. Te agn d'eserciz, l'corp pô gni asvelto, dër abil y equilibré. Al basta udëi, çi che i sportivs é bugn de fa.

Nose corp é bel.

L'corp crësc fora y vëgn tan bel. L'çe de na pursona y döt l'corp, cis dl'ëra, é val' de mor-

vèia, tan che degun artist, no col scarpel, no col pinel, é bun d'esprimer val' plü de bel.

Sce nosc corp è tan bel y de murvèia, tan bel saràl mo Chèlbeldi che l'à cherié?

Nosc corp pô gni trasformé o milioré dër püch, mo al pô gni ruviné da nosc stlet comportamënt.

L'règn psichich.

Sce l'corp pô gni milioré püch, al cuntrar l'règn psichich in unité col corp pô progredi de morvèia tröp. An pô udèi y aldi, èi che suzed daimprò y dalunc y se l'metè ia tl ciurvel, ulà ch'al sta registré dër di, inè damprò da 100 agn y pô gni tut ca, udü y spliché danü. I jogn che stüdia, é bugn de se mëte ia libri intiers che splichèia tan de cosses. Al uress ester tröc de gragn libri pur spliché döt èi che é registré te nosc ciurvel.

Les invenziuns.

La pursona cun les capacitês ciafades da Chèlbeldi, à purvé de i fa dô al creadù. Dan 150 agn éra stada buna de fa fotografies y de inventé tan de cosses de murvèia. D n'en nominé dër püces: la forza eletrica ch'i adurun düc vigni dé, les ondes radio y dla televijun, l'computen cun sü comportamènc de murvèia y i.i.

Dea che da Di à ciafé la pursona inè la liberté, pro les cosses bunas àra inè inventé trö-

pes cosses stletes, sciöche ermes tres plü micidiales èna la bomba atomica, che pudess te dër püch tèmپ desdrüje gran pert dl'umanité y ruviné döta la tera.

Les limitaziuns umanes.

La pursona cun l'inteligènza che Di ti à dé, éra mâ stada buna de scoprì, coordiné, trasformé y mëte in funziun les cosses che Chèlbeldi à cherié, dô regules da Vèl stabilides.

Cun döta süa scicaria la pursona n'é mai chiamó stada buna de cherié valch. Degüna sumènza, degüna picia planta, degun romun, che àis vita, éra stada buna d'inventé.

L'progress

Te chisc ultimi 30 agn l'progress é dër jü inant chilò da nos y s'à porté tan de comoditês. Pudun ste a cìasa y baié cun döt l'monn. Udun tan de cosses beles che é tla natöra, inè dër dalunc da nos y pudun udèi tröp èi che suzed sön chèsc monn, inè sce al é gonót mà noeles stletes. Döt chèsc da ste a cìasa bì comoè.

Les cìases unse tan beles y comotes. La cìasadafüch n'è nia plü foscia y plèna de fòm, mo al é na stüia, n salot. Un de beles strades, zènza paltan y zènza stop. Un auti assà, inè de massa, da pudèi se sposté sciöche i urun, döt l'ann. Mascinns de vigni sort, che dess

Scolari da
Piculin y
da Yù
5.6.1929

se fa la vita plü saurida y manco sfadiosa. Ün de bugn doturs y de bunes medejines y spitoi dër bi y funzionanè, plëgn d'aparaç y de doturs che se dëida prolungé la vita. An laora manco ores y manco dis al edema. Ün les pen-

siuns y scioldi assà. An ciafa da cumpré òi ch'an ò. De beles càses de palsa pur les pursones sores, püres y atëmpades, che sta datrai inçe inmistrù te sües beles càses, ch'ai s'à magari vëi instësc fat sö.

Se recurdunse spo de ringrazié vigni dé Chëlbeldî de dôt chësc ch'al s'à cunzedü a nos y che degügn di nüsc antenac n'à mai albü? Sunse plü cuntënë co plü dadî? Y nüsc jogn, se stai plü sauri? Èsi plü sodesfaç? Prëi de plü dea ch'ai à tan de tēmp lēde?? Viri damì süa vita? Osservi de plü la lege de Dì cun sü comandamënë te dōtes chēstes comoditê? O él mo dôt l'cuntrar?

Chësc bëgnester economich ch'i un arjunt y a chël ch'i ti stun tan dô, éle ste n dër ütł o mâ n bëgn falz y magari n dann?

L'rëgn spiritual

Da di val'de dërt de chësc nosc rëgn spiritual, che n'è ater co l'anima, uressel ester scri almanco n gran liber. I libri che trata chësta pert essenziala de nosc ester é pa bëgn tröc, mo ai vëgn liè massa püch.

Ai dui pröms de nüsc rëgns ti aspetel n dé la sopultöra pur gni paltan, sciöche süa orgin é stada.

Sce ara é insciö, ti gnaral a diüè val'iade da punsè: ciodi sunse pa sön chësc monn?

La dutrina vedla s'insëgna ch'i sun sön chëc monn pur cunësce, onoré, amé y survì Chëlbeldî y insciö se davagné l'parëisc. Vëgnel bëgn ciamó insigné chësc?

Nosta anima vëgn mâ da Chëlbeldî y n'à degönes interferenzes umanes. Nosc corp vëgn inèc dalla man de Dì, dea che al contëgn l'anima al é n tēmpl dl Spirito

Sant, sc'i viun te süa grazia, mo l'corp é inèc rich de dispoziziuns umanes che provëgn dai geniturs.

La pert spirituala de nosta unité é val'tan de nobel y che pô gni moliorada al'infinet, ciudì che la grandëza y l'amur de Chëlbeldî, che l'à cheriada.

La gara.

Chësta nosta gara de milioramënt n'è nia sciöche les misereres competiziuns sportives, ulà che pur davagné mëss mâ l'atlet ti ester bun ai atri concorënë.

La gara ch'i mëssun fa, é impòria, ciudì ch'i sun inclinà al mal y nosc tēmp da sëgn se tēnta dër da ji jöpert. L'mal se n'aprofitëia de tan de cosses y invenziuns nöies pur se lascé püch tēmp da coltivé l'rëgn dl spirit. Sun debli y plëgns de defecè y tomun diüè püè o tröc iadi.

Pur cumbater dôt chësc che se tira al mal, unse nos catoliè tan d'aiüè, che é i comandamënë y i sacramënë y tan d'atres grazies. L'gran amur de Dì se purdona dôt, sce cun dulur ti damanun purdonn y se tulum dant de ne l'ofënde nia plü.

Sciöche l'corp pur crësce, pur se svilupé y pur vire inant, mëssel se nudrì vigni dé plü iadi, insciö inèc pur la vita spirituale che mëss gni miliorada, fata plü sterscia y plü perfeta col perié, nia fa picia y impröma de dôt cun purvé amé tres de plü y damì Chëlbeldî y l'proscim.

Mëssun çiaré de ti ji dô al plân che Chëlbeldî à sôn nos. Dessun purvé a ne se rassegné nia ala urenté de Dî, no mâ a l'azeté, mo a la urëi. Ester in unité cun vëra. Chësc é l'mi ch'an pôis fa, l'aziun plü inteligënta ch'an pôis realisé.

Ji inant deburiada, dëida dër a ruvé a na buna uniun cun Chëlbeldî. Osservé l'comandamënt de Gejù: Chësc é mi comandamënt, ch'i se urëis bun un cun l'ater sciöche iö s'à urü bun a os. (Gv 15,12) y chësc tan da pudëi avëi Gejù inanter nos. "Aulà che dui o trëi sarà reunîs te mi inom, sunsi iö amesa vëi". (Mt a8,20)

Döt chësc cun l'aiüt y l'splendid ejëmpl de s.Maria, che n' à mai fat la süa orenté, mo mâ chëra de Chëlbeldî y cun tan d'amur inè can che chësta urenté ê dër pesoèia.

Da contemplé n pü la gran belëza de nosc corp, cherié da

Chëlbeldî dô süa imagin y somianza, pón dî, che nos sun veramënter l'apolaur de süa creaziun.

Insciö podunse avëi na picia idea dl gran valur de nosta ejistënza y ester dër reconescënz a Chëlbeldî, ch'al s'à cherié y ch'al se lascia vire çina che Vël ô.

Pur chësc la mort ne sarà nia spaventosa pur chël che ne se tèn nia da Chëlbeldî, dea ch'al sà de ester te süa grazia.

Chël che dess salì söl tronn dess ester dailò purifichè da vigni debit dl corps pur süa ressureziun y dl spirit, ch'al pôis sluminè söl tronn che l'Pere ti à arjigné, sciöche al se cunvëgn al fi de n té gran Re.

Mariangel Clara

Annotaziun dl redatur dl Calënder: Sce na pursona, che n' à nia fat n gröm de scores plü altes, sà da se scrì chëstes coses, ôl dî, ch'i un jënt cristianamënter madüda (mündig, sciöche l'vësc Gargitter à scrit n iade te na süa lëtera pastoral, ch'al ess urü avëi nosta jënt!) y pürchel arati iö, che nos proi n'un pa nia tan bria de i ciaugnè dant n gröm de iadi vigni "Amen". Dër tröc sà pa bëgn instësc, dô èi tru ji pur ji dërt.

Na recordanza al Professor Ojöp Mischí en ocajiun dl 75. aniversar da süa mort

Canche le Prinz Vësko Gasser â daorí cun la speranza de arjunje n aumënt dles voaziuns da prou l'ann 1876 a Porsenú le seminar diozejan *Vizentinum*, âl inçe cherdè chilò a insigné le jônñ prou ladin siür Ojöp Mischí. Cun l'assunziun tl collegium di professors, âl spo inçe surantut l'inciaria che á doré por döt le rest de süa vita: al á insigné chilò por bun 41 agn alalungia çina ala cherdada al Signur, ai 14 de messè 1918. Al dédaincö - 75 agn dô süa mort - vëgnel tres çiamò recordè sciöche n educadú ejemplar, n insegnant altamënter stimé y sciazè y sciöche n bun aconsiadú.

Chèsta recorënza se pîta porchël sciöche na buna ocajiun por ti dediché a recordanza de süa ativité y de sü miriè n elogiun onorënt. Dantadöt déssel gní alzé fòra la grandèza de süa personalité tl setur dla scora sciöche inçe te chël dl'archirida linguistica y dl mategnimënt dl'arpejun culturala ladina.

Siür Ojöp Mischí é nasciü ai 6 de novëmber 1846 tla vila de Miscí a Longiarü sciöche le plü vedl di dui mituns de Vijo y de Berbora Sorá. Bele da möt se

mostrâle dassën dotè y interessè ala scora. Sön consèi dl prou da inlaöta, siür Jan Terz, êl spo gnü menè a Porsenú tl Cassianeum por studié inant. I stüdi ginasiai ti daorí les prömes poscibilitès da svilupé inant sò talënt y sües capazitès y al chersciô sò meton ala löm l'aspet de n jônñ plëgn de idealism. Ala fin dl ginase él spo jü tl Seminar a studié teologia, stlïjon jö le curriculum cun la consacraziun da prou tres le Vësko Vinzenz Gasser ai 23 de messè 1871. Dò n sorvisc da cooperadú de dui agn a La Pli Fodom sot al Degan Zardini da Cortina (chësc coltívâ na strënta amiziä cun le Papa Beluneje, Gregöre XVI. Sò compagn de stüde) él gnü cherdè tl seminar dla diozeja, le Vizentinum a insigné, olache al é gnü tut sò l'ann 1876 sciöche suplënt, dô avèi stlüt jö le triennium filosofich tl Université da Desproch. De novëmber dl 1877 ál arjunt l'aprobaziun por filologia tlassica cun le lignaz d'insegnamënt todësc y talian sön chëra che le Prinz Vësko l'á spo nominé professor. Snel y zënza gran fadiés - chësc dantadöt por mirit de sües bunes metodes d'insegna-

Schuchter Josef,

Professor Sem. Vinc., Consiliarius,
nat. in Roppen 1835, sac. 1860, ob. 20. Dec. 1911.

Piriski Hermann,

Professor Sem. Vinc., nat. Halae Tirol. 1857,
sac. 1881, ob. 28. April 1918.

Mischi Josef,

Professor Sem. Vinc., Consiliarius,
nat. in Campill ¹⁹/₁₀ 1846, sac. 1871, ob. ¹⁹/₇ 1918.

Ferdinand Spielmann,

Dr. phil. Professor Sem. Vinc., Consiliarius, Eques
Ord. F. J. nat. in Obsteig ¹⁹/₇ 1845, sac. 69, ob. ¹⁹/₅ 1920.

Kofler Johann,

Professor Sem. Vinc., Consiliarius,
nat. Villnöss, 19. 7. 1854, sac. 1886, ob. 15. 8. 1923.

Theodorus Hagen,

Professor Sem. Vinc., Consiliarius,
nat. Brigantii 28. 8. 1844, sac. 1873, ob. 8. 4. 1924.

Georgius Scharf,

Professor Sem. Vinc.,
nat. Bach 19. 2. 1870, sac. 29. 6. 1926.

Dr. Aloisius Sp...

Director Sem. Vinc. Praes.
nat. Obsteig 2. 3. 1870, sac. 23. 7.

Siur Ojöp Mischi è sopoli tl'arcada di professor dl Vizentinum a Pursenù

mënt y de süa gran paziënza - ê le professor Mischí bun de se trá la simpatía di studënc. Te scora ne n'êl nia particolarmënter rigoros, mo al savò dagnora da mantegní na disciplina d'e-jëmpl. Dai studënc gnòl porchël dër sciazè y amè.

Dlungia süa ativité d'insegnamënt tl Vizentinum dôl inçe trôpes ores privates, val iade inçe a de gran personalitês. Deplü iadi ti êl gnü pitè poscè d'onur sciöche educadú o maiordom pro duches (p.ej. inçe pro le duca da Parma, le fre dl'imperadëssa austriaca Zita). Mo êl â dagnora refodè, por ne se lascè nia masa lié tla liberté privata.

Na còssa che ti ê dagnora bele stada dër a cör al professor da Miscí ê la revalutaziun dl lingaz dla uma sciöche inçe le renforz dla cosciënza ladina tambëgn tl inçiasa co inçe foradecá. Tratan che i pröms impuls scorp n ampliamënt dl sentiment etnich y na majera valorisaziun dl patrimonie cultural ê bele gnüs dá tl scomenciamënt dl 19. secul dapert de n valgügn inteletuai ladins, metô man chësta tendënza da gní sö por i agn 70 chiamò plü sintida.

(danter parenteses mirita chilò da gní recordá i dui proi Micurá de Rû (1789-1847) y Janmatî Declara (1815-1884), trami dui da San Ciascian. A Micurá de Rû él da ti atribuí la pröma

scomenciadía da valades ladinnes. Le degan Janmatî Declara á dè fora deplü publicaziuns y s'á spezialmënter batü cuntra la todeschisaziun dles scores ladinnes.)

Cun l'intenziun de propaghè chiamò deplü chësta mentalié idealistich-culturala, â i teologhs ladins dl Seminar da Poresenú metü sö l'ann 1870 l'unium Naziun Ladina, pro chëra che al ê inçe scrit íte le studënt Ojöp Mischí.

Le professor Mischí fej inçe pert de chi studiá ladins, che á invié ía por pröms stüdi scientifics söl lingaz ladin. Conesciü é n sö tratat cun scomenciamënc sistematic y bun impostá de spligaziuns etimologisches en cunt de germanisms (parores todëscas) che s'á slaiché ite y integrè te nosc lingaz. Ara se trata de n contribut de valüta scientifica y che rapresentëia por süa esposiziun y sö contigñü un di pröms stüdi te chësc çiamp d'archirida linguistica.

Mo le majer laür ti â dediché le professor Mischí ala scora, romagnüda pro dötta süa vita le çiamp de laür prinzipal. Tla nobla inçiaría dl'insegnamënt âl operè cun gran dediziun, tignon dagnora cunt dl pröm travert, chël da ti trasmète ala jonëza n'educaziun che basëia sön i dër valurs cristians. Dlungia l'insegnamënt tl *Vizentinum* (al insignâ fora de latin y grech

inè todèsch, talian y la materia facultativa franzeje) èl inè responsabl por la direziun dla scora dl comerz dles Dames Inglejes a Porsenù.

De gran miriè s'âl dantadöt inè fat por le mioramënt dl sistem soclastich da inlaöta.

Tratan sü 24 agn de laür sciöche ispetur dles scores ladines âl salpü da condüje la scora tres la confujiun y le spirit nia dagnora oportun dles reformes scolastiches da inlaöta cun gran competënza y profescionalité. Al basta mâ ponsè al "strit dla scora" (Enneberger Schulstreit), na situaziun de malcontentëza y de protest, gnüda a se cherié en consequënza al'introduziun dl lingaz d'insegnamënt todèsch tles scores ladines da pert dles autoritès scolastiches competëntes, tratan che le tlerus ess orü le lingaz talian. Pornanche le sistem esistënt dla scora bele inlaöta paritetica (al gnô lit tambëgn por talian co por todèsch y spo reporté tl ladin) è gnü convertí l'ann 1875 tres n decret dl Minister al Istruziun te na scora cun le lingaz d'insegnamënt todèsch, s'â i proi atira lascè sö, deache ai se tomô da n regrès dl'efiziënza tl insegnamënt dla religiun. Dô n strit valgamá lunch y notes de protestaziun ortiades tres indô al'Autorité dla Scora, è spo le lingaz talian indô gnü conzedü - mo mâ por l'insegnamënt dla dotrina.

Canche al è spo l'ann 1894 gnü vacant le post da ispetur por les scores dla Val Badia, ne n'è la lîta chësc iade nia plü tomada fòra sö n todèsch mo sòn n ladin, y plü avisa söl professor Mischí. Te sü tentatîfs da stlûje jö la chestiun de strit, èl stè bun de cialè ala fin na "aurea mediocritas n tru amezfora: te na süa relaziun al Consèi Scolastich Provinzial aratâ l'ispetur nü che le mategnimënt dl todèsch schiöche lingaz d'insegnamënt podess ester val de dërt y de üt'l por les scores ladines, mo - por cialé al problem na soluziun intiera - messással ti gní conzedü al lingaz talian tan de ores, che i scolars foss zënza gran dificoltès bugn de capí inè i libri talians; al è dla minunga che an ess mâ insciö podü defantè les averjiuns cuntra le lingaz todèsch. L'Autorité scolastica â tut chësc consèi por bun conzedon te dotes les classes 5 ores al'edema de talian. Cun chësc â sëgn les fondamëntes pro le pröm sistem paritetich podü gní mettüdes. Le professor Mischí pò porchèl cun dërt gní conscidré un di pröms ideadus y promoturs dla scora paritetica ladina.

Cosciënt de sü dovëis da ispetur jôle sovënz a vijité les scores, a ascuté sö i debojëngs y a aconsié dlunch, olache al gnô damanè.

Particolamënter s'âl fistidié por le restrotoramënt dles sco-

res en malester y por la costru-
ziun de freabicaç nüs. Deache
les scores ê diventades te tröc
païsc pro le gran numer de sco-
lars massa piceres y â gonot plü
la somianza de na porjun co de
n post dl'educaziun, êl stè bun
de ciafè de bugn finanziamènè
che á impormetü de ressanè fra-
bicaç vedli y de fá sö scores nöies
cun poscibilitè d'abitaziun por i
maestri; insciö p.ej. a Calfosch,
a Corvara, a La Ila, a San Cia-
scian, a La Val, a Antermëia y Al
Plan.

N gran amur â l'ispetur Mischi
por sö païsc nadè Lungiarü.
Vigni ann passâl chilò gran pert
de sües vacanzas da d'isté. Al
abitâ te colonia pro sö fioc, le
prou dl païsc Paul Puzer, y al â
l'usanza da spazirè vigni dé sö
Misci, la vila olache al ê da çiasa.

Da sü compaijans gnöl aratè n
bun aconsiadú y por süa convin-
ziun religiosa gnöl sciöche prou
dër stimé. Particularmënter
sciazè gno dai paur da Longiarü
süa benedisciun cuntra le rî
tëmp y cuntra la coia dles faus
gaujiada dai pöresc. Sü compai-
jans daidâle dlunch, olache al
sciafiâ. Tres n contribut finan-
ziar âl insciö contribuí a restroto-
rè y a alzè le çiampaní dla dljia
y ala cumpra de çiampanes.

Dasparvënt mè ti â fat tratan i
agn dla Pröma Vera Mondiala
1916/17 le sospet dapert dl Go-
vern austriach, che ti tirâ dant
de ester n iredentist y n patriot
püch sigü. Mo dô che dötes les

incolpaziuns â comprovè propi le
contrar, che al s'â dagnora com-
portè coretmënter y agí te dötes
les ocajiuns a bëgn y en rapresen-
tanza dla patria, ân arü ti rofá
chësc tort cun la nominaziun a
ispetur provincial dles scores,
mo che ël ne n'â rengrazian - nia
azeté. Che le professor da Misci
ê n aconsiadú dër sciazè demo-
stra inçe süa nominaziun a mëm-
ber dl consèi dl Vësc y süa lita
tla Junta dla citè de Porsenú.
Dl carater infora ê Siür Ojop da
Misci plütosc na porsona chîta y
stlüta, mo al ne schivâ mai da
intergní y defëne les cösses che
ti savò dërtes y iüstes inçe cun
determinaziun y fermëza. La
personalité de siür Ojöp é inçe
plü iadi gnüda onorada, insciö ál
p. ej. ciafè la "Crusc d'or ai Miric
cun la corona".

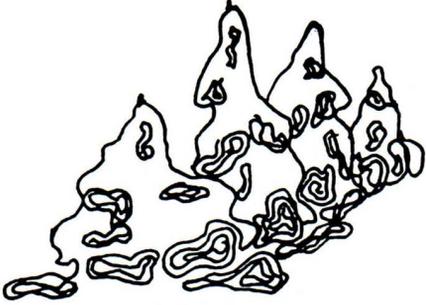
Avisa le dé che al s'â arjigné cá
da jí en vacanza a Lungiarü, ai
14 de messè 1918, é le professor
Ojöp Mischi spo al impreodüda
mort tl *Vizentinum*. La palsa por
dagnora âl ciafè tl arçiada di pro-
fessurs dl *Vizentinum* tla cortina
da Porsenú.

A süa recordanza pon lí söla
santa da mort chëstes parores:
Cun la mort dl professor Mischi
á la Diozeja pordü n prou nobl,
Tirol n bun patriot, le collegium
Vizentinum n mëmber de gran
stima y dër tröc n bun aconsiadú.

Giovanni Mischi

Sön chi èrè da Cìampëi - La Val
Foto Hans Pescoller

L'INVÈR.

Regules dl tëmp

Regules dl tëmp pur l'invêr.

É Nadé frëit y da nëi,
da Pasca t'odarâs trafëi

É Nadé bel morjel,
l'aisciöda an n'odarâ nia tan snel.

S.Paul luminüs -porta n bun ann,
éle da vënt, vëgn l'erba adora.
Vëgn l'erba adora,
spo vëgnera lisiera.

De forâ vëiga l'paur plü ion n lù,
co n ël inmanighins.

L'maester â mené i scolari a ti-
ciaré an murin dal ega y dijô ai
scolari: "Ciarede, sc'al to-
mass mà jö bindicé valgünes
gotes al iade, ne fosseres nia
bunes da mené la gran roda y
al ne gniss degüna farina, mo
dea che l'ega dl rü toma t'en

iade jö söla roda da murin, éra
buna da l'mené y nos ciafun la
buna farina.

NB.: Metede bel averda de tignì
adöm, spo arëis forza, sciöche
nüsc antenâc à valgügn iadi so-
lenemënter dé juramënt y à in-
cè fat.

Na familia pro cěna - La Val
Foto Hans Pescoller

Faç fora dla storia dl Tirol

dal 1340 al 1740, cun relaziun a nosta jënt ladina

I regnanè dl tirol di agn incër l'1340 s'astilâ mal incër les cosses dl matrimone: Purchël êsi gnüs castiâ cun penes dala Dlijia y sura l'Tirol él gnü pronunzié l'interdict.

Dal Asia gnêl schires de gran saioè sura nüsc païsc. Ai mangiâ sö òi che chersciò tl ciampropré y te bosch, tut fora la vigna. Pur trêi edemes alalungia fajôi scür l'luminûs dl sorëdl, passâ sciöche na tëmpesta pur l'païsc y mangiâ òi che chersciò.

N ann dô gnêl rogossies che ruvinâ cïases, majuns, frabicaç, punè y campagnes. Inè gran mé de fûch â fat tröp dann, p.e.a. Maran y a Desproch. Pûch tëmpe dô gnêl indô la plaia di saioè, chësc iade ciamó peso co denant. Chisc saioè passâ da d'altonn pur la val de Puster. Chisc tiers ê tan inrassâ, ch'ai ti arsil al col ales ëres y ti ti bocolâ i guanè de sêda.

Menâ dala fan, jê jënt, gragn y pici, fora pur les campagnes a porvé de paré demez chisc malagn de tiers y porvâ da i copé; cun fanes y conitli i dramâi jö. Òi che ai ne mangiâ nia ia, ajiâi cun l'schitamënt. La conseguënza ê na gran meseria de patüic da mangé. Jënt y tiers messâ murì da fan.

Apëna passé l'maiù spavënt, él ste l'ann 1344 n gran tremo-

roz, che desfajô cïases y sopolí jënt sot la desdrüta dles peres.

L'ann 1477 él ste che à albü l'ardimënt de n'in cacé üna al vicare d'Al Plan pur les gran fruandes che an messâ dé jö, a n'avëi instësc pûch y nia. Al ê da paié l'fit dla campagna, l'diejo, spo pur mantegni la cundüta dl'ega, Robath y a Jugendfangins (?). L'cïastelan à urü fa vindiché chësc delit, mo i paurâ â perié l'abadessa Margaret, ch'ara ti l'purdoness. Èra â purdené, mo chël tale messâ impormëte de ne se vindiché mai plü cuntra cïastelan y vicare.

Al parô che i proi patiss ciamó de plü co l'atra jënt. Dó che i püri paurâ â paié la cûta de dôt so avëi, ti restâl mà plü la terza pert di früè pur vëi y familia.

Al parô che i proi l'ess ciamó plü stleta co l'atra jënt. Chësc ê pur l'fat, che l'papa Urban V. (1362-1370) ê gnü zruch dô da 70 agn da Avignon a Roma, messâ fa sö, rincuré y stabili süa residënza che ê gnüda trascurada tratan l'assënza y tröp jüda amal. Pur trêi agn messâ i proi dé jö l'mez de dütes les entrades. In plü él l'vësc che pretendô da vëi l'subsiar caritativ.

Familia de Sepl de Cëch da Fiun da S. Martin

An s'â bele dadî strité pur la munt de Fanes. An s'â batü fina al sanch y al ê ora de fa na pêsc. Chësta pêsc à porvé de mëte apost definitiv l'imparadü Friedrich, ch'an ti dijô "cun la tascia öta" (1434). An s'è gnüis a chësta moda. La munt de Fanes dô ester un n ann di Marvi y l'ater ann da La Val y Badia. L'comun che metô man danü da strité, dô perde süa rajun sön la munt pur dagnora.

Metü a La Niza, ti â dé a La Val y Badia l'prüm ann de ra-

jun. insciö éra stada çina alde-daincö.

De medemes stritaries â i Maroi cun i Ampezagn i agn 1414-1471, sura Senes, Fodara vedla, Rudo y Fosses. Dô tröpes rognes cun parores y faè, dessi s'avëi metü dacord insciö, pur finì la vera.

4 omi di plü gaerè dess porté n gran pedrun, che ê tl terëgn di ampezagn cuntra la munt di Maroi. can che ai mëss lascé tomé l'pedrun pur l'gran pëis, ai-

lò desel ester l'cunfin dla pastöra nanter Maroi y Ampezagn.

D'i maroi n'èl degügn che s'imbastâ l'ann de brancè dô l'pedrun che fajô spavënt. Ai minâ ch'al urô ester 100 ëi y no cater.

Mo 4 ampezagn l'à vagada da la brancè ite y al parô çinamai ch'ai la portass sauri, n bun toch ite pur la pastüra di maroi. Al ê da spriguré da çiaré sciöche ai fajô marcia...Spordüda y biancia tl müis dal spavënt, scraia na çiajarina da La Pli: "Gejù, Maria...ai se tol la munt deplëgn a nos"!

Te chël momënt ti tomel l'gran pedrun ia pur tera ai cater dl malan...y i copa sotite. Da ailò incà èl l'post olà che i cater é gnüs spantiâ dal pedrun, signé da cater lëgn, che crësc sô danü, apëna ch'ai ê gnüs siâ jö. Insciö cunta la lionda.

L'ann 1430 èl ste n isté da n gran çialt, che portâ sëçiora y gaujâ meseria y fan. Dui agn de dô èl n frëit tan gran, che jënt se dlaciâ y n tlap de tiers de bosch, lus y d'atri tiers, menâ dala fan y dal frëit, gnê fora de bosch y porvâ de rumpì ite tles berçes y stales y fajô dan a jënt.

Al ê indô l'prigo di Türè, purchël gnêl metü sô na cûta nôta, jënt periâ y fajô operes de penitënza, ch'al tigniss dalunc l'nemich dla religium tan da tumëi. Al ê dô i agn 1475. Al gnê cumpré blaa pur ti sciampé ala fan

in cajo de vera. Sön i jus gnêl metü guardies y al gnê ortié spiuns da n post a l'ater. Inçe l'vësc da Pursenù avisâ i castelagn de mëte averda y defëne i çiaisti y la badëssa daidâ impara. Pur furtüna s'é l'nemich fermé tl'Ungaria.

Mo inçe i veneziagn ciafâ vöia de s'aproprié les minéores de fer a Fursil. Rorëi y Valsugana ài bele sot a vëi. Sëgn gnöi cuntra Fodom y ai minâ de trà inant lisirmënter, mo ai s'â falé; la jënt dles munts ê plü dürs co che vëi s'â imaginé. I soldàs de Sigmund i â batü, bëgn perde 500 omi, mo chi d'Aunejia à purdü l'dopl. A chë moda ne s'infidâi nia plü da ji decuntra a prudëzes, mo ai ruvâ cun furbaries d'impie çiasas y fa dagns.

Çiamó n iade, l'ann 1487 gnê i veneziagn cuntra Ampëz cun 5000 omi y cavalîrs dlun plindernan y tacan mé de fiuch pur la val de Marò pur urëi fa plaza nëta; ai dess inçe avëi impié la gran çiasa Asch. Mo bele da mëte man s'â l'capo ciafé na saita da un di nüsc d'La Pli, tomâ jö de çiaval y murî. Sön chësc fat dl düit nia udü danfora, à l'nemich pordü coraji y se n'ê trat zruç pur la val, da olà ch'ai ê gnüs. No propi t'en iade, mo plan, plan ne se lasciâi nia plü udëi. I veneziagn dess avëi copé 100 di nüsc y dess s'avëi vindiché cun ti taié ia l'cé a valgügn de nosta jënt. Al vëgn dant i

Menè fëgn da Pütia jö

inoms pré Martin, col dla Verda, Tamers.

I fredësc Prack, Gabriel danfora, dess s'avëi fat gran miriè te chësta vera. I ne s'imaginun nia, çi che i soldàs dl nemich â spurcè, ruviné y masciacré tl tēmp ch'ai bundernâ ite y fora pur l'pice païsc d'Al Plan. An ne sconâ nia; çinamai la dlijia ê gnüda profanada da chë jënt zënza religiun. Al sta scrit: La dlijia de S. Heinrich mëss gni consagrada danü pur gauja de mé de fïch y d'atres irreverēzes. Chësta sacra funziun ê gnüda fata ai 21. de setēمبر 1489 da Konrad, Generalvikar dl vësc Melchior da Pursenù.

I agn 1508 çina 1516 gnêl indô i veneziagn cuntra Tirol. Ai ê roè ite a Fodom y cuntra Ampëz. Al gnê comané de dé sēgn cun çiampana a martel, fa fïch söles pizes dles munts; i abili ales ermes dô se mëte adüm y mëte ala niza a chi ch'al i tocâ da fa l'soldà. Chësta vera ê gnüda çera sön trames les perts. Aunejia dess avëi purdü 40.000 soldàs (Venezia).

L'ann 1518 él vardü jö l'ciastel d'Andrac cun urbars y archivs de valüta. L'imparadü Maximilian gnê amé dai tiroleji.

Vël instëss ti urô bun a süa jënt. Al dijô: "Ai à n character

grou, mo n mantel cïöbe". Bele 5 agn dan süa mort se fajôl cundüje cun ël n scrin da mort söi iadi de vera, se fajô di mësses y cianté cianties da mort. Maximilian é mort l'ann 1519. Families che s'â fat miriè, cïafâ n blasun che gnê depënt söi mürs de cïasa.

L'ann 1520 d'isté ël indô de gran plöies che ruvinâ y desdrüjô cïases. D'invêr ël tomé tan de nêi, ch'al n'ê cïamó amez jügn dl'ann dô pur les strades de Pursenü. Al ê agn de meseria y jënt messâ dé jö tan de cütes ch'al ti restâ mâ plü la terza pert dl davagn pur vire y se arjigné guant. Jënt messâ mangé erba y raïsc y murì da fan. Incër 1800 pursones des sel ester sofiades t'ega. Dal marac y plattern morìl inè tröpa jënt. 1521 ël ste n gran tremoroz, che â desdrüt tröpes cïases.

La dutrina de Martin Luther â fat discordia, manco pro i ladins. Zerto sartù, André de Lijun, â baié sö i paurs ladins da ji a Sonnenburg a plinderné inventars dl convënt.

Intant ël gnü i anabatisè (Wiertäufër) a fa cunfujium. Ai insegnâ, che la mëssa ê idolatria y les cosses sacres ê na trufa di proi pur pié la jënt. Jënt messâ gni batiâ danü.

N decret dl ann 1528 cundanâ chisc eretici. Ai gnê burjà, sofiâ t'ega y an i taiâ ia l'cè. Les cïases, olâ ch'ai s'abinâ, gnê

desdrütes, sarades pro, so avëi tomâ ala cassa dl Stato.

A Onies y Tintal n'ël tröc che tignì da chësta sceta y se lasciâ baié sö. Na zerta Elena, fia de Florian da La Pli, gnê sentenziada, cundanada y giustiziada l'ann 1533. La sceta s'ê destudada l'ann 1532.

I agn 1529/32/66 ël indô i tüirè da tumëi, purchël cütes nöies, mo i paurs da La Pli, Badia, se parâ dassënn da les paié.

Pur dui agn gnël indô la plaia di saioè dal Asia adalerch. L'ann 1552 fajô na ria maratia murì tröpa jënt. I agn 1570/71 chersciöl püch y nia.

L'ann 1597 â tranì desdrüt l'cuvënt dles monies a Sonnenburg. Cun la lizënza dl vëscopo podô les monies abité tl cïastel de Michelsburg cïna che l'convënt ê indô da abité.

L'ann 1600 gnël restauré i cïastì de Andrac y Thurn. Inè la gran cïasa dl Mair gnê fata sö pur pursones che cïarâ sura y laorâ ailò dô l'ann 1600. A Alfur gnël arjigné na fujina da martì y ermes cun l'fer dla minëora, che gnê coré ti furs de Valparola (Eisenofen). Chësc gnê cundüt sön müsc sura Andrac sö y fora pur sëmenes cïna Piculin.

A Curvara ël gnü metü sö n daz pur chi che passâ cun patüic. Insciö messâ i fodomi paié pur la roba ch'ai cundüjo da Puster ite. Inè al vëscopo i tocâra

Chi dla classe 1932 - S.Martin

da paié pur l'trasport dl lignan, che gnê da Antermëia y dal bosch de Plaies ite dai furs da Fodom, insciö inçe pur cundü massaries y mangiaria. Al muntâ sö na strambaria, na fetra soma. A chë moda s'â odü l'vësko Christof Andreas sforzé da ruvé fina al papa, ch'al s'un toless sura de cuntraté cun l'Erzherzog dl Tirol a lascé passé gratis lignan, mangiaria y massaries. L'Vatican á arjunt chësc.

I negozianè sanbëgn ê malcuntënë de messëi paié l'daz pur passé l'Çiaulunch. Dô 100 agn de pêsc gnêl indô fora rognes. An se tumô de vera. Purchël gnêl partì fora ermes, pol-

ber y plom, mo l'prigo ê passé zënza vera. An à metü man de sciacaré de lignan cun Auneja.

1625 â vësko ausiliar, Otto Baur, a inom dl capitel dl Dom, cumpré dala badëssa n gran toch de bosch de Plaies pur la comodité d'avëi lignan assà pur la fujina di martì y ermes a Alfur. Chësc vësko à spo inçe vijité les cöres d'animes de düta la valada. La möria â fat murì tröpa jënt y a chi che restâ in vita, ti gnêl sforzé sö cütes nöies.

Al gnê la vera de 30 agn (1618 - 1648). L'vësko â fat cundü preziojitès dl Dom al ciastel d'Andrac, che ares ne i tomass tles mans di soldàs franzeji. Chi ê

roè ite tl Tirol y fajô mé de fûch, plidernâ, arobâ y fajô gran dagns al paîsc y ala jënt. 1647 gnêl metü sö na difeja de 100 omi dal Guern. Al gnê la meseria de sorvidû y insciö fraidîle tröc früè sö la campagna y i prîsc chersciö.

Al è rognès nanter l'vëscò da Pursenû y les monies da Sonnenburg. Dea che chëstes â fat recurs al regnant de Tirol, è la badëssa gnüda scomunicada. Mo ëra s'â fat lëdia dala scomunica dal arcivëscò da Salzburg. Al è tres deplü plüres, ch'al gnê arobé tl bosch d'Antermëia y Lungiarü. A chë moda â l'vëscò metü sö guardies, che çiarâ sura.

L'ann 1679 gné l'vëscò Paulin Mair da Sares ite a vijité i postè de cüra d'animes y ghirâ l'juramënt dai sü.

Inlaota se tumô indô jënt dai Türè, che passâ pur l'Ungaria zënza gni tignis sö. Dui mëisc alalungia ài ocupé Viena; sura döta l'Austria êle n gran spavënt da chë jënt. Mo ai si â paré.

L'ann 1687 èl ste gran mé de fûch, che à desdrüt oramai dötes les çiasas a La Pli de Fodom, inçe la çiasa de signuria dl vëscò. Trëi agn dô gnê l'vëscò instëss a Fodom a dé ordini pur la fa sö danü. Da passé pur la val dla Gader fajôl la vijita pastoralà y ti damanâ juramënt de fedelté ai sote-stanè a Thurn y Fodom.

L'vëscò â udü instëss, che l'ciastel de Tor è in malester, â dé i ordini da l'dortoré, mo dea ch'al è ste na stleta racolta l'ann

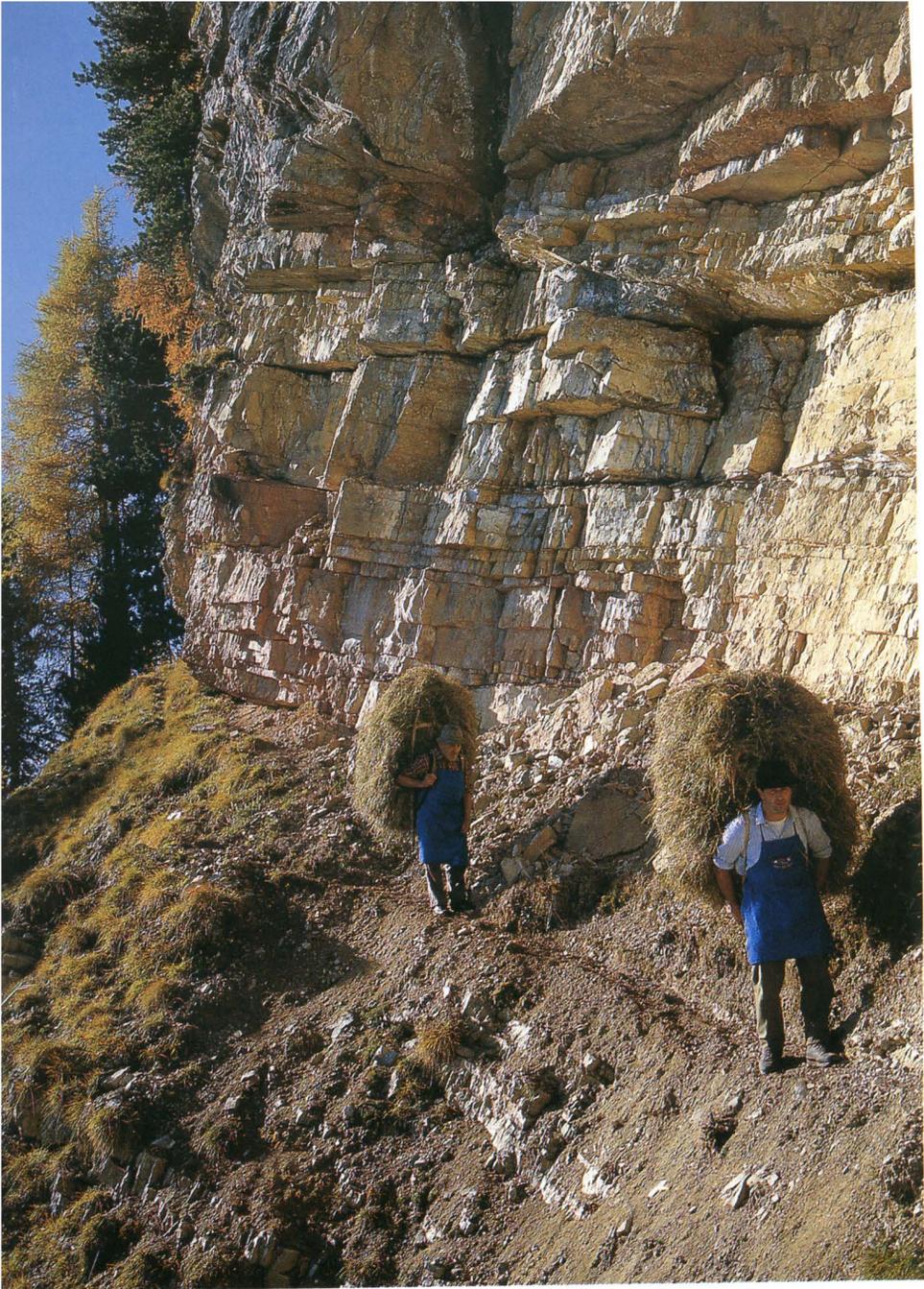
1692, y ch'al è da dé da mangé a passanè y la monëda valô püch, è l'ciastel impormó gnü dortoré l'ann 1699.

L'ann 1697 â l'regnant Leopold I. cumpré jö al vëscò pur 6000 rainesc l'alta signuria sura La Pli, La Val y Badia y ala badëssa la bassa signuria sura val'lüsc d'Antermëia y Rina.

Insciö â l'regnant dl paîsc cialé la signuria sura la val dla Gader. N star de siara costâ laota 2 rainesc, denant normal 30 dassèc, chësc a gauja di dagns dla tëmpesta y dea ch'al passâ soldàs pur l'paîsc.

L'1700 èl rot fora la vera pur erpé l'tronn dla Spagna. Leopold I. se batô cun Ludwig XIV. dla Francia pur avëi la corona. Al adorâ soldàs. A chë moda gnêl trat sot jogh dai 14 agn fina a ëi de 60 agn. Pro l'ater gnêl destaché crëpuns dala munt nanter Sterzing y Franzensfeste y jö söl nemich. A çiasas y campagnes èl gnü fat dagns tremendi, mo i tiroleji â davagné la vera. Pur ringrazié che ara è jüda fora tan bun cuntra n nemich tan gaiert, àn fat l'voto de tignis sura düit l'paîsc ai 8. de dezëmber la festa dl'Imaculata da sëgn inant.

L'gran vëscò Caspar Ignaz Künigl (a Ehrenburg àl n ciastel, che é çiamó incö da udëi), che rigirâ dal 1702 al 1747, â vijité les dlijies pur la val dla Gader l'ann 1704 y damanâ indô l'juramënt. A chi tëmpe èl ruvé sot a Karl IV. i soni dal America ca

Porté fëgn de Plunsara - Lungiarü
Foto Hans Pescoller

tl'Europa, mo te nosta valada ruvâi impormó 100 agn dedò. (NB. dla redaziun: Chilò da nos êsi ruvâ i soni da Sachsen-Sassonia jö purchël disc chiamó al-dédaincò i fodomi ai soni "san-soni").

Pur 250 agn s'â paré La Pli, La Val y Badia da paié la cûta. Ara gnê paiada dala badëssa. Insciò êra çina l'ann 1750. I so-testanè al vëscò â bele paié la cûta dal 1500 insö. Sëgn gnêle na mudaziun. L'imparadù Karl IV. â bele l'ann 1722 dé fora n decret che degügn ne n'ê lëdi dala cûta. La badëssa n'â fat saré ia un pur lüch y insciò a jënt messé la capì.

Dî alalungia s'ân recordé l'ann 1729, ann olà ch'al ne chersciò no erba, no blaa. Jënt messâ vire mâ de raïsc, insciò inçe i tiers y al gnê copé tiers pur se paré la maiù fan. Mo la badëssa ê stada buna cun i paurs a ti dispunsé dala cûta fina l'ann 1732, olà che ai ti â spo dé l'juramënt de fedelté.

Al ê d'agost 1732, ch'al s'â abiné a Al Plan un pur çiasa da La Pli, La Val, Badia y Corvara. Dò na vedla usanza gnêl arjigné ca n paiun, curì cun cutres, tapèç, gherlandes d'aidin y ciüf. La badëssa gnê acompagnada da 4 monies. L'vicare da Sonnenburg tignò n discurs pur latin, tudësch y ladin sura la santité dl juramënt y i castighi y jënt messâ pur l'ultimo iade düc dé juramënt. Domisdé êl laurela còrta. In chël dé n'êl in-

çe de chi che se n'aprofitâ de perié da ester lëdi da val' cûta. Sc'ara ne ti jè nia, metôn man da brunturé y manacé, insciò inçe l'ann 1691.

La jënt dla Gaidra tolô inçe pert ala sopoltöra dla badëssa. Al ê l'usanza che 4 paurs todësc y 4 ladins la portâ a sopoli. I impiegà, i proi y tröpa jënt tolô pert ala sopoltöra.

Al ê indò la vera cuntra i franzeji; düit gnê plü cêr, les trupes passâ pur i païsc. L'vëscò amonì la jënt a perié, jiné y fa limojina. La jënt se parâ a vigni moda da dé jö l'fit y l'diejo. A Al Plan ti êl gnü sforzé sò da mantignì 40 Husaren pur 15 dé. Dò ch'an â porvé a plü modes da fa paié les cûtes ai paurs y nia ne jovâ, êl ruvé da Desproch ite n regimënt de soldàs a sforzé la jënt da paié. Al prüm che s'â paré, ti êl gnü metü les morones y gnò cundüt demez. I atri, orèi o no orèi, ê sta sforzà a paié les cûtes y 800 coronas in plü. Cun chësc s'êl spo ruvé les stritaries dla cûta. Cun düit çì che i paurs messâ dé jö, ti restâl apëna plü tan da mantignì les families.

I bosc, les munts, les eghe y les çiasas ê proprieté di gragn. I paurs dê jö ojadöra, tiers, cêr sfumiada, çiajò, smalz crü y cõt, üs, siara, orde, avëna y chi d'Al Plan inçe furmënt. La Val, Badia y Corvara l'dê jö a Al Plan. I artejagn che gnê la maiù pert da Puster ite, ê tocâ püch dal diejo. Almanco ti gnêl reco-

nesciü a jënt i dagns dles tēmpestes y dles rôes.

Al ê incè da punsé, che i mai-üs lüsc-masi casarini- ê proprieté dl vësko y dles monies. Cianins, Peslalz, Crazzolarà, Adang cun la ostaria ala Müda, insciö incè Plazores y Sottru a La Pli cun la ostaria y l'murin a Sach.

A Rina êl les fruandes despartides, ch'i dê jö ales monies, chi atri al vësko. A chë moda ne savôn val'iade nia, a chi che an â da dé jö y i ste sot y olà ch'an pudô ghiré sü dërcè.

Oramai te düta la valada êl rognes nanter monies y l'vesco. I surastanè a Andrac y Al Plan â incè süa "testa". An capësc incè, sce i pauris se parâ da dé jö cun la vertura, ch'ai n'â nia y ne sciafiâ nia de paié:

Rovun tl tēmp dla imperadëssa Maria Theresia (1740 - 80). Ailò êl jü pordü plan, plan, l'ladin sön Vinschgau y tles valades dl'Isarch.

Da diüc chisc avvenimēnè pòn s'en tó sura y capì, che nüsc antenaè, ti seculi passà, l'â stleta da vire. Catastrofes dla natüra gaujades dal clima, massa mol, massa süt, saioc a schires, maraties, veres y prighi de veres,

les gran cütes ti fajô ala jënt la vita düra y crüdia, sce al ti restà mâ plü ti bugn agn la terza pert de çì ch'al chersciö da vire.

(NB dla redaziun: Insciö êra laota sura dotes les Alpes y gonót çiamó peso tles planüdes, olà ch'al regnâ la gran schiavitù y dictatures da fa spavënt. Spo mëssun capì, che an viô laota mâ da çì che al chersciö chilò incërch y al falâ strades, punè y mezi de comunicaziun. I vedli d'aldédaincö se recorda çiamó, che dan da 60/70 agn viôn mâ da çì che al chersciö tla valada y an cumprâ mà sé, zücher, val' medejines y nia deplü).

Al é incö, te nosta epoca dl ste bëgn, 'che la jonëza n'é nia buna de capì, çì che l'nene y la laa, berbesc y mëdes messà s'un ste fora pur la trà inant, tan plü ert capësciun, sciöche la jënt dai seculi passà é bugn d'la trà inant.

(NB dla redaziun: Mo an ê cotan plü cuntènè laota, co aldédaincö, mo aldédaincö pudesel pa gni na crise tl tēmp de piüces ores y guai!!! spo a nosta jënt che é ausada ad avëi döt, çì che ti vëgn inmënt!! Laota êsi ausà ai sacrificisc y ê bugn de i tigní fora...aldédaincö???)

ac

L'teater tla Val Badia

Teater ladin

Teater vëgnel fat tla Val Badia dal 19. esim seco inant. Fora de teatri da rí, val'operetes, scenes y matades, che gnê prejentades tles ustaries, ne vëgnel nia documenté atres sortes de teatri ladins da laota.

L'poet Angelo Trebo y so compagn de müjiga Jepele Frontull se à lascé dües operetes y n valgügn pici teatri da rí por ladin.

Zacan fô i teatri ladins val' da nü y deache al ne fô nia auturs ladins de teatri, gnêl fat scialdi teatri ma por todësch.

Sciöch al suzed dütaurela con val'da nü, insciö éla mefo

ince jüda coi teatri ladins. An messâ impermó s'ausé a te' valch.

Por l' "Uniu dal teater" à Jepele Frontull fat la traduzziun dl teater "Der Wilderer" de Otto Langhammer tl ann 1898, mo por l'stlet vocabular ladin ne àl nia plajü al publich. L'stlet lingaz fô zigü da chirí nia tan tla malsigüda capacité dl lignaz dl autur, mo plötosc tla pücia valüta dl teater instës.

L'tëmp dl Fascism

Intratan l'tëmp dl guern fascist zedô l'ativité dl teater ladin dldüt. Püc teatri te scola o atri de contgnü religios, düc

por talian, ne âv nia l'gran publich sön süa pert.

L'dilema ladin

Impermó do la Secunda Gran Vera se descedâ ti maiús païsc dla Val Badia indô la tradiziun teatrala. Ti prümz disc agn ne pón nia baié de suzes dl'ativité teatrala. Tl dilema inanter les raprejentaziuns talianes y todësces stentâ l'ladin a se fa avareï. Impermó sot la sbürta dla cosciënza ladina ciar l'1960 se slargiâ fora l'lignaz ladin söl scenar tres de plö.

Da 30 agn incâ vëgnel ma plö fat teatri ladins tla Val Badia. Val' de original stënten a udëi. An mëss dütaurela i chirí ti atri

lingac y an mëss ponsé a traduziuns che porater büta pa dër, deache l'teater vëgn adaté y arjigné ca por nostes situaziuns y ti sparagna tröp laur al rejest, ma che al passa ia tröp tēmp dala lita dl toch ala prejentaziun, ince sce an à incö de bogh mesi tecnizi da stampé che é n gran aiüt.

Teater ala lergia

La pasciun por l'teater ala lergia é ince ruvada tla Val Badia. Sot ala direziun dl Curat Angel Morlang é gnü porté dant l'isté dl ann 1951 söla plaza dl païsc a La Val, "Fanes da zacan", na dramatisaziun dla saga di Fanes. Passa 100 joblers

L'nene venü

I scioldi è tla banca (1993)

de vigni eté y categoria dla popolaziun á tut pert. Na orchestra y n cor á fat da cornisc. Por mêt sö l'scenar sön plaza dl paìsc, por arjigné i injins tecniscs, sciöch inc i costüms storiccs dles porsones - ëi gnê da plö paìsc adarlerch- ne é gnüdes sconades degünes bries. L' curat Angel Morlang é ste autur y rejist tl medemo tēmp. Na prestaziun dēr garatada. Sciode che chēsta é stada la sora raprejentaziun alalergia tla Val Badia.

1985 - "Ann di Ladins"

L'1985, tl "ann di Ladins", gnê ince inviá i grupesc dl teater a fa süa pert. Dô che l'ann

denant, tl ann de Tirol, fô dēr garatada la raprejentaziun dl teater storich "Catarina Lanz" a La Val cola partezipaziun de joblers da plö grupesc dla Valada y sot ala direziun dl conesciü rejist Paul Demez, organisâ l'ann dô sies grupes de teater dla Val Badia y de Gherdëna raprejentaziuns te sies diversci paìsc dles dües valades. Chēsc "Festival Teater Ladin" fô n bel ejēmpl de colauraziun inanter badioc y gherdēnes.

Da inir a incö

Ti ultimi agn á La Val Badia da mostré sö na gran ativité teatrala. Nia manco che 5 grupesc de teater él gnü metü sö. Na

tradiziun plö lungia á La Pli y La Val, in pert ince Badia, spo vèngnel La Ila y San Martin. A La Val, Badia y La Pli él ince gnü fat sö scenars adatá y salfs indertüra, intratan che La Ila mëss se acotenté con l'pic salf dlla scola mesana y San Martin cola palestra dlla scola.

Ti ultimi agn á i grupesc dl teater porté dant altamo vigni ann da 3 a 5 raprezentaziuns, da d'altonn o da d'aisiüda, tl tēmp chit inanter les sajuns turisticches da d'isté y da d'inver.

La jënt va gian a teater. No ma chi dl paísc instës, mo ince chi di atri paísc se conforta a vigni teater nü.

N lalt particular se mitita l'Teater da La Ila, che á prejen-

té te oramai 30 agn de vita teatrala passa 30 teatri por ladin, ince sce al ne á dütaurela ciamó degun scenar y salf indertüra.

Teater vèngnel fat püch tles scoles mesanes, datrai valch a La Ila, intratan che tles elementares él bëgn da udëi vigni ann n valgügn pici teatri, dandadüt te gaujiuns religioses.

Audanzas y vijiuns

Dolarata tröpa jënt va a ciaré i teatri che vègn prejentá tla Val Badia.

Por l'plö se tratela de teatri da rì, dainré teatri sceri che porater ne á nia dagnara l'suzes che an se aspeta dales prôes. An dij che baraté jö fej appetit, insciö ince pro l'teater. Al é

dërt che i teatri se möies de vigni vers. Important él che al vëgnes joblené, y dandadiüt joblené indertüra. Da se auguré che les raprezentaziuns miurëies vigni ota, no ma tla forma, mo ince tl contegnü.

Na mancianza tl'ativité teatrala é la stleta publicisaziun. Fora dles informaziuns sura i terminns dles prejentaziuns él apëna val' artichel sura pro-

grams, riuniuns, cursc y dldüt nia posiziuns critiches y valuta ziuns obietives sura les raprezentaziuns y i contegnüs. Al foss dër de bojëgn de bogn colauradusc ti mas-media.

Y spo aspeten dütaurela che auturs ladins scries teatri con argomënc atuai y problems sintís fora dla sozieté de nosta jënt d'aldedaincö.

Edi Crazzolara

L'Dutor de Pescol

Sun rodunt dui agn indô pur recordé i 50 agn dla mort dl dotru de Pescol de Badia Vijo Vittur, che è mort ai 6. de jügn 1942 a Vahrn sura Pursenù. A so tëmpe è dr. Vijo Vittur na pursona dër valorisada y respetada dala jënt.

Nasciü l'ann 1882, àl fat cater agn la scora elementara a Badia mëssâl ji pur n tru lungh y sfadiüs, pur sëmenes y rödenes. Al è tan ausé chisc cater agn da ji pur trus ërc y storé, ch'al n'urô plü tert düta süa vita nia ji dô strada o dô n dër tru.

Cun 12 agn l'à sü geniturs lascé ji tl Vinzentinum a fa les 8 scores, ch'al â stlüt jö cun la matura. Da pice insö mostrâ Vijo interesse y ligrëza pur cosses

da medié. Zënza se lascé spriguré dales difficultês che pudô ti capité, â Vijo fat la iscrizium al université da Desproch tla facult è dla medejina. Al vëgn dit, ch'al â scumencé sü studi cun 14 corones te tascia.

A chi tëmpe paiâ i geniturs mâ i studi, sce l'jonn â l'idea de diventé prou. Sot a de té condi ziuns â Vijo tut scioldi a speta da conoscënc a Pursenù y â plü tert inçe maridé na fia de chësc so benefatur. Insciö tirâ Vijo inant cun energia y cun dé ores de istruziun, rodunt cuntra süa meta, y â l'ann 1908 promové a Viena cun eminenza a dotur de medejina. Inçe tratan les vacanzes se dê jö Vijo da fa ti spitô, no mâ tl païsc, mo inçe tla Slesia âl lauré.

Gebets-Grinnerung
an Herrn

Dr. Alois Vittur,

gewesener Gemeinde-Arzt von Mühlbach und
Vahrn, Inhaber der Pension Villa Mayr.

Geboren am 7. August 1882 in Badia,
gestorben am 6. Juni 1942 in Vahrn.

Aus einem rastlos tätigen Leben, ge-
widmet dem Wohle der Leidenden, er-
füllt von Liebe zu Scholle, Heimat und
Brauchtum, treubeforgt für die Seinen,
hat ihn Gott zu sich gerufen. — Wir
empfehlen ihn dem frommen Gedenken.

Der Herr sei seines treuen Dieners
überreicher Lohn!

• P. ATHESIA, BOLZANO

L prim post d'ativité pur nosc dotur nü ê ste a Piculin tl zenter dla Val Badia. Ailò âl lauré dal 1908-1911. L'ann 1911 ti gnêl cumfidé a dotur Vittur l'ospedal nü a La Pli da Fodom.

Ailò fajòl bele de té piceres operaziuns cum l'assistènza d'atri doturs. Che la prüma vera mondiala ê ruvada daimprò, ê Vittur gnü nominé dotur di soldàs tla fortèza de Corte nantar San Jan y La Plì da Fodom.

Ailò messá l'dotur, sciöche la jënt dl païsc ê sforzada da s'un

sciampé sura Cialun fora pur i Badioç, a se perié l'alberch, y sciöche l'spitol nü, les éiases y la dljia gnê stlopetades adüm y desdrütes. Inçe süa familia messâ s'un sciampé. Vêl instëss ê apé dla munt, can che Col de Lana jê pur aria; al se dê da fa pur medié i amarà y i firís. Tratan düc i cater agn de vera ê Vittur ste surastant di doturs dla front y di ospedai çina al ann 1918.

In chël ann se n'êl trat a Pur-senù, olà ch'al ê süa familia y à fat ailò survìsc tl Sanatorio, val'püch. Spo âl suratut l'post da dotur de Comun a Mühlbach çina al'ann 1924. Al messâ prove de 7 postè sfadüsc pur la val de Purster y sö pur les munts. Dotur Vittur s'â inçe arjigné ite bindebò de apoteca.

Jënt â tosc capì, çì bun mede y dotur ch'ai s'â ciafè. Prësc âl dé y nôt da fa cum sü amarà y paziënc. Y spo i iadi tan lunè y sfadiüs te so revîr. Al ti restâ mâ plü püces ores da palsé de nôt. Al gnê inçe jënt da defora decà a se lascé medié. Jënt se fajô de mervëia, che dotur Vittur ê bun de tignì fora na té vita cum tan tröp da fa. Al ne i ê nia plü manëcia.

D'sciöda dl 1923 s'ê l'dotur amaré jö a let y al parò che al ne pudess nia plü fa inant so mestîr. Na trombose ai fià y ai costëis ti â trat in lunch la maratia. Sot a chëstes condiziuns âl cumpré la villa Mayr a Vahrn.

Micurà Pizzinini - maester a La Ila cun so parenté

Ailò âl na vita plü chita y pudô se medié. Al â adoré n n'ann deplëgn pur varì y ch'al ê varì, mediâl indô inant privatamënter.

Bele che Vjio studiâ, s'âl tut dant, a 18 agn, de scri n liber sura la storia dl Tirolo y spezialisé laite i faè di ladins in storia y liondes dô stampa y tradiziun, dea che al n'ê chiamó mai gnü dé fora "en gros" val'de té.

Tles parores danfora baudia l'autur, che pur mancanza de interesse ne cialfâl nia dlunch la porta daverta pur pudëi ji ite y çiaré jö i originai di faè y dles stories, che ël urò publiché pur

les fa cunësce a jënt. Çi jôl pa, scriel, mëte sö monumënc y fa festes a antenac, sce jënt ne cunësc nia i faè cun chi ch'ai s'â mirité de gni recordâ y trasmëtüs a jënt che vëgn dô cà. A trëi proi ti ringraziel, che ai l'â daidé te so laur d'esploraziun. Chisc trëi foss siur Antone Pizzinini, prou da Rina, siur Josa fat, caplan da La Val, siur Vjio Pescollderungg da Jojara de Badia.

I trëi agn che l'dotur ê ste a S.Martin, s'en a S.Martin, s'en âl approfite dassënn pur esploré i originai tles colonies y altró. Spo âl cundüt a fin so laur de

novèmber dl 1911, olà ch'al ê bele ruvé a Fodom. L'liber "Enneberg in Geschichte und Sage" é gnü stampé da Riedmann da Lana l'ann 1912. Al à l'format de 23 iadi 16, cun 328 pagines y laprò CXXVIII (128 pagines) te na picia scritüra sön la lêteratüra y i originai.

Çiamó plü tert â Vittur abiné adüm scrituranzes pur completé so laur denant. Karl Staudacher, prou da Vahrn, cunesciü pur so liber "Gottes Bilderbuch", laurâ impara cun ël, mo ai n'â nia podü condü l'laur affin, dea che l'prou â pordü la vista te sü ultimi agn y Vittur ê mort tratan la vera al eté de 60 agn.

Vint agn dô süa mort ê liber dadî venü fora. Sëgn impormó èl jënt che damanâ dô, mo al ê massa tert. "Enneberg in Geschichte und Sage" é n monumënt leterar, te chël che l'autur mostra gran conoscënza de süa patria ladina. A so païsc ti â Vittur cunservé çina inultima amur y dediziun.

Dotur Vittur ê na porsona en pü fora di, atri. Mâ da ti çiaré, n'essun mai cherdü, ch'al ess albü na té richëza de vita sozia-la. Al n'â nia l'abilità de fa tröpes parores. An messâ oramai ti trà fora vigni parora, mo so païsc s'âl çiaré jö, manco pur

trus, mo pur sëmenes, rödenes, rôes, rogn, inanter buscuns y brüsces. Al cunesciô les forzes dles piantes, erbes y ciüf, les laurâ sö pur medejines. Tosc ciafâl fora la maratia, les gaujes dla maratia y savò da la medié. Al é scrit: Çi che spezialisè da Berlin y Karlsruhe adorâ 2 o 3 dis da ejaminé, â Vittur t'en chert d'ora ciafé fora. A paziënc ti baiâl massa püch.

La palsa de Dr. Vittur ê süa familia cun la fomena Emilie, sü sis mituns y dôes mitans ... y so urt. Amesa l'gran suzess restâ Dr. Vittur l'om modest y chit zënza gran pretejes pur süa pursona, insciö sciöche chi che à passé na jonëza y vita de sacrificisc, purchël stimà da jënt che ti cunserva n bun record.

Sön la santa da mort dl Defunt liunse:

"Dotur Alois Vittur, ste dotur de comun da Mühlbach y Vahrn, proprietar dla vila Mayr, da na vita ativa zënza mai se dé pêsc, dedicada al bëgn di soferënc, implida d'amur pur süa tera, patria y usanzas, plëgn de fistidi pur i Sü, l'â Chëlbeldî cherdé a se."

(Tut fora d'en artichel di folièc dl 1942 y 1962 pur mi proprio interesse, dea che l'dutor ê jorman de mia uma:)"

ac

Stories pur mituns, scrites da siur maester Pire Comploi.

1. N müt valgamia interessant.

Falz n'êl nia, plütosc massa sinzier. na ria müsa, sciöch'an disc.

Al n'en cumbinâ sö de vigni sort y dër gonót cinamai.

Al fajô pert de na familia benestanta y â trëi de beles surus.

Al gné gonót valgügn a les ciafé: n pech, n apotecher y n buteghier, jënt plütosc atampada y çiamó da maridé.

Ares n'â nia ingert, mo can ch'ai se n'ê jüs, i plajôra gonót a dütes trëi da se senté sön canapê a trà fora düc i defecè de chisc trëi püri cosci.

To pech à n bestium d'en nês! Spo l'âl çiamó gumbe. Al sumëia bel in spezia n giüda! L'mi à na bela gran blössa, "glaze", söl cê y al me vëgn bel avisa inmënt san Pire.

Spo l'mi pa? Can ch'al vëgn ite, stal naota dî alalungia cun l'ciapel tles mans, sciöch'al uress dî Paternostri. Al ne s'in-fida gnanca da se senté jö ne!

Spo riôres mefo dütes trëi insuralater Ares ne fajô nia cajo, che l'müt metô averda y se scriô cinamai sö düit cant avisa.

Gulüs êl sciöche val'de rî mo seioldi da se paré la gola, ne cialâl degügn.

Spo jêl ia dal pech y dijô: Sce me dëis n tô de zeltn, spo se diji, çì che mia só disc de vos.

Té patüic fajô gni l'pech tan curiüs, ch'al arjignâ atira l'tô de zeltn: Sëgn cunta mâ spo. Çì disc tüa só de me?

Ara disc ch'ëis n bestium de n nês! L'ëis çiamó gumbe. Sumiëis avisa n giüda.

Ah, malan d'en craut! çiamó me dî té cosses purchël ch'i t'â dé l'zeltn. L'dàste ca o no!

Al fesc pur i salté dô a ti l'tó. Mo l'müt ê tröp plü asvelto y ia da porta fora inmalora!

N n'ater iade vâl dal buteghier. Al ti es tan la gola ai fighi.

Tomêsc, sc'i me scinchëis n scarnüz de fighi, spo se cunti çì che mia só disc de vos.

Scee, chël feji. Aspeta mâ n momënt. Al ti çiarìa ite n bel scarnüz de fighi, oramai mez chilo y ti l'dà.

Sëgn dî me mâ spo, çì che tüa só cunta de bel pursura me. Tan bel ch'al ê, ê impormó da udëi.

Ara disc ch'i ëis na té gran blössa söl cê. Sumiëis avisa san Pire.

Ah, malan de na scimia! Y tö t'às çiamó l'coraje de gni a me dî a me de té patüic? Y iö mes-

Familia fesc vëies dan çiasa

sass çiamó te dé de bugn fighi purchël. Dài mâ bel atira indô ca.

Mo l'müt ne s'i à mine damané pur i dé indô zruch, y ia da porta fora inmalora!

N n'ater iade jêl indô dal terzo a udëi çì ch'al es pudü ti zibiché fora cun so baié inré.

Chësc ê n fotograf ël y al â de vigni sort dër de bi retrac da lascé udëi. L'müt s'i çiarâ naota jö avisa vigni retrat, cis chi di mituns. Un o l'ater de chi che ti plajô l'plü, metôl söna pert.

T'an, gniss pa chise retrac? damanâl spo al fotograf., L'fotograf i arcumpëda y disc: In düt fossel duimile, mo té mituns n'à nia cis tröc scioldi. Spo tö t'às çiamó la furtüna d'ester l'fré dla mia....él massa de mile lires?

No, noo, nêt nia de massa. Fajémi pö mâ ia, mo scioldi n'ài pa degügn naota. Vos fosses pa inçe bun a m'i scinché, os, sce i se cuntass n pü çì che mia só disc ales atres dôes apëna ch'i s'un sëis jü.

Mené fëgn col tradl - Longiarü
Foto Hans Pescoller

Ah, bel assà. Cis sce te n'às degügn scioldi. Spo mêt mâ man.

Can ch'al vëgn te stüa, stal ailò cun l'ciapel tles mans sciöche naté "Betschwester". Al ne se möi gnanca plü fina ch'an i disc ch'al doss se senté. N tof da tabach y da borba àl àl tan n bestial, ch'al foss bun se tigni pro l'nês o mête na "Gasmaske".

Mo aspetede mâ, ch'i sun n iade marida, spo ói pa bëgn fa n mitl!

I l'toli ca y i l'caci te n zoghe dal guant te na ega lurènta, dui o trëi iadi al edema, l'injafi ite ch'al çiarà fora sciöch'n mandl de nêi. Y cun n buj de raïsc me

l'laori decà sciöche da lavé na bischia.

Spo metôres man de rì dütes trëi insuralater, ch'al ess basté dl mez!

Chël n'é nia vëi, ël. Chësta ne te creï nia. Diau de n baricia, gni a me cunté dant té robes dla mia...pürchel che t'às chiamó ciafé té bi retraç debann! Striches te miritasste! Aster co retraç. Dâmi mâ indô zruçh. I ne t'i dà nia cumâ.

Mo l'müt savô bele, ël, sciöche la storia jê a finì. Asvelto sciöche n pësc, te chël che l'ater urò l'pié ite, ti slaihâl dlungia ia y da üsc fora sciöch'na saita.

Jënt de Fornacia da Zacan

Marchetenderins da La Val

Che düè trèi â t'en iade albü lascé de ji a mitans, dal moment ch'ai gnê cuinà sò a na té moda, chël ê sauri da capì y dütes trèi s'un fajô na gran morvöia.

Çi malan mai àl podü ester? Fossel mœ magari ste l'müt, che es albü furé sotite a val'moda? Mo al n'è pö mai purincërch, can che ares se cunfidâ valch. A l'damané, ne s'essel mai dé "la sapa söi pîsc".

L'cajo à urü che üna foss ruvada pro i retraç y ailò saltâl fora de vigni sort de sospeç. Co à pa chësc chilò sciafié, cum degügn

scioldi, a ruvé pro tanè y tan de bi retraç? Sön valch êres finamai vères lassura.

Imprüma vâra naota dales atres döes a t'i lascé udèi.

Spo mëteres man de baié: Sëgn di madër, sciöche chësc müt à podü ruvé pro chisc bi retraç. Al n'à gnanca degügn scioldi ne!

Y dal pere n'un n'essel mai ciafé pur na té cossa. Ch'al ne sides mo çiamó val sotite, che nüsc Bi à tan t'en iade lascé de se gni pur i pîsc?...Chësta mësunse çiamó ciafé sò a val'mainira!

Co àste pa fat a ruvé pro chise bi retracè cilò?

I m'i à chiri fora ia dal fotograf. Spo da i paié pa? Co àste pa dailò fat zënza scioldi?

I l'à damané, se'al n'ess nia albü plü gion, ch'i ti ess cunté n pü sciöche la Tarina la pënna y baia de vël. Y chël, fajòl, ch'al à tröp plü gion y m'â impurmetü, ch'al me scincâ düè i retracè ch'i urò.

Spo pa, cì àste pa spo insciö cunté sö de me? damanâ la Tarina, che gnê tres plü curiosa.

I ti a dit, siöch'ti cuntâs ales atres döes, can ch'al s'un ê indô jü: ch'al ne se sentâ mai, ch'al se tignî l'ciapel tles mans sciö-

ch'al uress di Paternostri, ch'al â n té tof, mo che t'i l'ess pa bëgn fat ji demez can che fosses naota sta maridà...

T'i aràs pa dit düè cant chësc patüic! Mo n té malan de n craut!

Çi-dijòl pa spo vël? N'Uròl nia indô se fa dé zruich i retracè?

Chël uròl bëgn. Mo, dal moment, ch'al m'i â albü impurmetüs, êsi bëgn mi!

Chësta ti â salpü ala Tarina tan grana, ch'ara â direto mudé curü.

Inèc ales atres döes metòl sëgn man de i ji sö na lüm bel plan.

Scolari da S.Martin dan 65?

Familia da Pedecorvara

A ci moda jêste pa ia dal fotograf? dailò n'aste nia da chiri tò.

Vël gnê inçe tres chilò da nos.

Spo saràste inçe jü ja dal pech? damanâ la Paula.

Chël bëgn.

Çi àste pa spo cunté sö a vël de me? I àste dit, ch'al à n té gran nês gumbe, ch'al sumiâ n Giüda! Mo n té diau de n pifl!

Sëgn metô inçe la Paula man de mudé curù. Çi t'aste pa spo ailò sciacaré ite?

N bel toch de zeltn.

Te l'âl inçe dé spo?

Sanbëgn: Denant ne savôl mine, çi ch'i ti ess cunté y dedô urôl bëgn indô me l'tó, mo iö me n'ê debota sciampé da porta fora.

Sëgn pòste madër di! Éste mo inçe ruvé ia in butëga, damanâ sön chësta la Rita.

Ailò sunsi inçe jü.

Spo i aràste sanbëgn inçe cunté sö de me düt l'mal a mi Sepl.

I ti à mefò dit, ch'al à na blössa y ch'al sumiâ san Pire.

Çi àste pa spo ailò ciafé purchël?

N scarnüz de fighi.

Ahaa, sègn savunse t'en iade, sciöche ara é la storia. A dütes trei ti èl salté n sènn, che ares ti ess plü gion crazé fora i edli.

Mo n té mostriscimo malan d'en craut! Ji a cunté fora té patüc! èi ch'al te gnê inmënt... y ciamó cialé de bun y de bel patüc purchël! Striches se miritassel, no zeltn, fighi y retraç. L'müt s'è ót da na pert ia y fajô scioch' al uress pité. Spo sighiti mefó düc a di ch'an ne dess nia ester falc! Ch'an ne pô nia min-ti, mo dagnora di la virité! Y se'an la disc n iade, spo vègnel fat sö strepiti, ch'ares sta a sal-

té fora dla pel! dijôl dlun raugnan.

Mo purchël n'âl sanbègn derzé fora nia. I strepiti gnê ciamó tres maiüs, èi, fina ch'al ê inçe ruvé adalerch i atri de çiasa a udèi, èi ch'al suzedô: la uma, l'pere y la cöga.

Èi él pa chilò da fa sö n té püde? sègn te n iade? Al ne gnarà mine la fin dl monn ne.

Sègn èra t'en iade gnüda sö, disc la Tarina, a èi moda che degügn ne vègn plü a se cialé.

A èi moda pa?

Scraié fora al'ultima moda s'âl dütes trei chësc baricia chilò!

Noza de Sepl dl Pice - Prouse Tor noza a La Ila

Jones de Fornacia - La Val - Zacan

Y denant él chiamó ste bun de i brinché ia zeltzn, fighi y retracè ai Nüsc....uuuuuuuu!

Ioo, chësta é danz na cossa che ruvina düit, ëra, disc l'pere y chiamó lassura: ee mo, n birbante éste bëgn purdërt. Çi te gnêl pa inmënt? Ji a di fora té cosses.

Pu, vëres à albü dit insciö. Mintì ne pudôì mine ne. Dô vëres baié atramënter.

Bëgn, bëgn, mo zertes cosses ne dijun nia.

I à bëgn tres dit iö, disc la Paula, ch'al foss ste da l'mëte t'en colegio a imparé cherianza y mainira.

Sëgn lascede mâ n iade de fa sö té strepiti. Oramai éra sciöch' ar'é.

Purvarun d'la avalié fora a val'moda, disc la uma. Magari él mitl, ch'ai se lasce baié spo s'avalicëia indô düit ia. Jënt da n gran nês y da na blösssa él bëgn chiamó al monn, tanè ch'an ò. Purchël n'ài bria de se n'avëi tan impurmal no.

La jënt che va te stala, ne tofa pa gnanca propi cis bun. Mo sc'ai ne foss nia, n'essun gnanca da vire sciöch'al alda no. La cossa se lascia pa bëgn indô arcuncé ia a val mainira. Sëgn ti periëis naota n pü purdenanza, can ch'i ruvëis laprò. Spo cia-

rëis inçe n pü de mëte averda scioch'i baiëse, che ti di fora mâ insciö i defeç a na porsona n'ê bëgn nia val'da fa.

La uma â albü baié dër bel y ti â indô dé buna speranza a dütes trëi les fies.

Inçe sc'ara pò desplajëi a nos omi, dër gonót mëssunse udëi ite, che les ëres la pënza trö dami co, nos, mo i n'i mëtun nia dagnora averda y pur l'plü él falé.

An uress di, ch'ares ess gnót n "sesto senso" da punsé cun l'cör, deperpo ch'al vëgn punsé normalmënter col cé.

Les fies ê restades dër cunsulades y â indô cialé dütes trëi

la buna lüna. Ares â tut sö l'cun-sëi dla uma y l'à metü in opera ala prüma ocajjun.

L'pech y l'buteghier n'ê nia sta tan rì da baié sö, ëi. Ares arâ bëgn dër salpü, la Paula y la Rita, da i fa dër les beles y da cialé les dërtes parores. A vigni moda s'àres albü lascé ite, che ara ê insciö y ara i desplajò. Ares â mà urü fa na matada y se dé na bela godüda.

Mo can' ch'an disc val'de na porsona, mëssassun dagnora damané, scioch'ara çiarass fora, sce ara aldiss nostes parores. Sce an s'infidass ba baié insciö in süa prejënza, inçe che

Chëres dai schî da Zacan

Chi dla classe dl 1932

nostes parores n'ess nia da soné bun., ól dì che nosta cosciënza é apost.

Atramënter pudessel ester gran falé. Tan l'pech co l'boteghier â spo mené inant pur fa na bela festa da noza, sègn ch'al gnê la bela sajun, inè purchël ch'ai adurâ valgügn che i daidass mené inant l'afare.

Mo düit atramënter êra jüda cum l'fotograf. Scebëgn che la süa foss stada la plü bela dles trëi, vël n'urô plü savëi nia, ël.

Al â madër massa tëma dal zoghe d'ega lurënta y dal busc de raïsc jö pur l'spiné, y chësc dui o trëi iadi al'edema! Bele

sc'al punsâ dô, ti stêl i çiavëis adërta sö. Nonnonno! Tarina, chiret'un mâ n n'ater!

Mo la Tarina n'urô nia dé dô, a dütes les ries nia, bel inè purchël che ara ê jüda tan bun cum les atres döes surûs.

Al ê bel trö massa stlet. Dl'ater vers i essel salpü tan bel da tramenté, sciöche val'da fa belaita, so fotograf, dal momënt che ara savô danperfora ch'al n'ess mai alzé la usc.

Chësta mëssi devënje! Costi de crosti! Sce ara ne va a bunes, vai da n avocat. Trami dui ciafunse pa bëgn fora val'pur trà adüm l'grop.

Insciö ära spo inçe fat. Mo ara â urté n avocat jonn dl düit, apëna studié fora, che metô impormó man so laur y n'â çiamó degiina esperiënza sö la mainira de devagné litighes.

Vëra ti cuntâ dant so cajo “mit Feuer und Flamme” y gnê mâ cöcena tl müs! Vël ti çiarâ bel fit.

Plü ch'ara s'impîâ y plü ch'ara i plajò. Plü che vëra se purvâ da l'istruì pur davagné la litiga y manco interesse che vël mostrâ pur i dé buna speranza.

Sü pinsiers ê düit l'cuntrar de çì ch'ai ess messé ester y deperpo ch'al i çiarâ a chësta bela perla, se punsâl mâ: chësta ne pôi nia me lascé sicampé. Al se trata mâ de davagné temp.

Gnëis induman domisdé, dales cater inant y fina laota arji-

gni pa bëgn valch, ti âl respognü y la Tarina l'â saludé y se n'ê jüda bela cuntënta.

Can che ara s'ê indô prejëntada l'ater dé, respognel: Al n'ê pa nia tan saurì fa. I à baié cun l'Tone y da çì che vël m'â cunté dant, fossel plü saurì da divorzié co da fa uniun.

Al çiarâ fora tan da spriguré, ch'al trumurâ mâ deperpo ch'al me cuntâ sö so cajo. Mo incö sunsi tan inmalora. I sun ste sö fina a mesanöt in sëra. Al me fajess bun ji a fa na picia roda cun l'auto. Pôi s'invîé a gni cun me?

Dër ion! Insciö êsi piâ ia trami dui. Ai â albü tut na strada che jê amesa la campagna fora. Dlunch de bi çïamp de blaa maddüda da sujuré. Jö dlungia l'mêr êl plëgn de jënt che nudâ

A Piculin dan ustaria

Domènia sèra a Piculin

y stè a surèdl. Te n té bosch da pinè nia dalunc n'èl de chi che jê a çiaval.

N'urunse nia inçe nos purvé, â damané l'jonn avocat. Mo la Tarina i ess albü plü la vöia a na chichera de café cun n bel toch de torta.

Chël se lasciâ inçe fa, magari chiamó plü gion. Insciö unse la poscibilitè de s'la cunté n pü. Ai s'â lasciâ jö pro na té picia mësà ailò dan l'bar, un defrunt a l'atra y â atira cialé val'de bun da mangé y da bëire. L' café y la torta ê sta dër bugn.

Spo â l'jonn avocat chiamó lascé gni na bibita pur trami dui. Al â metü man d'i çiaré ala Tarina deperpo ch'ara ciuciâ fora süa "fanta" cun n spèi.

Plü ch'al i çiarâ y plü ch'ara i plajò. Spo dijel tla finada: Ah pu, Tarina, çi óste pa n pez la sfurzé cun chël fotograf düt spriguré. Co fossera cun nos dui? Da arjigné n zoghe d'ega

lurènta dui o trèi iadi al'edema te sparagnasste bëgn!

Sëgn mèt inçe la Tarina man d'i çiaré plü avisa al jonn avocat.

Y vël inant: Na bela jona che çiarass de me, me gniss bëgn inçe bun a me. Al n'è nia saurì d'abiné chëra che va bun, mo iö à la imprescciun de l'avèi cialada, tan inant che vëra foss adacordo.

I ne sun nia buna de crèi! disc la Tarina.

Çiudi pa nia? Cun chësc se resolvess n grüm de cosses y dandaldüt la litiga ch'i ne m'unbasti nia l'ann de se fa davagné al 100%.

Pu, iö foss pa intenüda iö, mo na té cossa ne m'essi bëgn mai, mai aspeté.

Bëgn, bëgn, spo lasciunse perdé la litiga y punsun a nos dui.

Mo çi val'de bel! I ne sun gnanca buna de crèi ne!

P.C.

Mattû mêt adöm na liösa - Lungiarü
Foto Hans Pescoller

Tla cïasa dl'avocat

Les trëi surûs â sëgn t'en iade albü cïafê da se mëte ia y pur l'müt ne restâl plü degüna atra soluziun co l'colegio.

Fina ch'al ê les surûs a cïasa, ti ê impò vigni tant üna pursura a cïaré ch'al ne fajess no massa bertes. Mo sëgn ... l'pere ê düit demez pro la "guardia reale" y la uma dijò:

Al ne sumëia nia a lascé chilò chësc müit su! Al desfesc la cïasa. Sön chësta âl metü man de fa strepiti ch'al stê a salté fora dla pel. Al se brudurâ ia pur funz, rusedâ scagns, se tignî can pro üna, can pro l'atra gunela dles surûs y scraia: i n'ò nia ji te colegio. Lascème ste a cïasa! Madër nia te colegio.

Na pert â metü man de s'un mené pièc y l'avocat dijò: Pudessun bëgn nos purvé de l'tó a ti fa n pü de cumpagnia al néne, ch'al se stufa tan da messëi mâ ste tres sön canapê o te let.

Sön chësta êsi altamo düic sta intenüs y l'müt ê ruvé te na bela cïasa da scior.

Al à albü imparé a cunësce l'nene, surd sciöche n parëi, che stê la maiù pert dl tëmp te let, vedl tan co Metusalem. Pur aldì val', âl n té cor aposta da se ficé ite pur urëdla.

Mo l'müt cun süa bela usc fina intenòl inçe zënza cor, tan inant ch'al scraia n pü. Ai â ati-

ra metü man de cïafé cunfidënza un cun l'ater y se gnê dër.

Sce l'nene â bujëgn de val', âl madër bria de se lascé adintëne, spo ê l'müt atira danman.

Tla cïasa dl'avocat êl de gigni sort de bel patüic, inçe de bi libri da mandli.

Tan innant che l'müt n'â da sucudi l'nene o zënz da ji a dô val', passâl tröp tëmp a cïaré te chisc bi libri y liò inçe cotan.

N strüf alalungia n' âl falé nia ater.

L'vedl nene â ciamó tres da fa testamënt. Dô chësta cossa aspetâ süa jënt dër ert y al gnê gonót baié pursura. Ai â inçe fistidi ch'al pudess i dé l'bot. Ala Tarina i drucâra cis!

Sön té patüic ê les ëres extra haftig y ara studiâ dô dé y nôt, sciöche ara ess podü la tó zënza ofënde l'berba, a i fa gni la idea de fa testamënt.

Na sëra, can che so om ruvâ adalerch, ëra düit nervös y da la ria löna.

Çi falel pa insnöt, che te fejes na té müsa? Te brüjel dant? T'â valgügn trat sö l'becher?

Ah, èi, trat sö l'becher! Chël malan de n vedl n'é bun de se decider na buna ota a fa testamënt. Al n'é gnanca degun mitl ch'al möres no. Sëgn sunsi pa präsc stüfa dl sucudi zënza savëi sc'al me lascia val'da ërpé.

Familia de Pire Mosl - Sovi da La Val

L'pavé sòn parencin ch - anvî da S.Martin
Foto Hans Pescoller

Noza de Maria Vollmann (S.Laurënz) a Piculin

L'müt che ê tres invalgó a spiculé y a mête averda çi che al gnê baié, â aldî düit bel avisa y se punsà: I pudess bëgn iö purvé de baié cum l'nene y ti la dé da capî. Magari me lasciassel inè a me val'da ërpé.

Nbel dé danmisdé, che l'müt ê su te stüa pro l'nene, l'âl impiantada. Al s'ê trat bel purmez al berba, dea ch'al n'urô nia scraié tan sciöche i atri iadi.

Nene!

Çi él pa?

Ne fossel nia da fa testamënt?

Malamënt?

Noo; düc uress tan ch'i fajesses testamënt.

n gran spavënt?

Bëgn feter insciö, se punsâ l'müt. Spo âl trat n berium: testamënt!

No, iö no! Vos. Spo mostrâl ia cum l'dëit söl nene.

Iö fa testamënt? Che disc pa chël?

Düc.

Düc? Che pa insciö?

La Tarina.

Çi disc pa la Tarina?

Chël malan de n vedl n'ê bun de se decide a fa testamënt. Al n'ê gnanca degun mitl ch'al möres no. Iö sun pa präsc stüfa dl sucudî tres!

Ah, çiarâ mo vee! Insciö disc la Tarina. Y tö pa? çi discte pa tö?

Iö ne sà nia iö. Magari fosel dërt.

L'berba ê tosc ste punsé ël. Domisdé ia, can ch'ai ê düc a cïasa, êl jü te let y â trat n pêr de beriuns. Spo stël ailò sciochal foss mort.

Düc, la Tarina la prüma, l'avocat, l'müt y la cöga ê ruflà adalcherch.

L'prou.....â dit l'berba cun na usc scioch'un fi. L'notar! Atira l'notar! scraiâ la Tarina.

L'dutur, l'dutur! scraiâ l'avocat y â atira tut ca l'telefon pur telefoné a trami dui.

L'prüm da ruvé adalcherch ê ste l'dutur. Al â fat ji düc fora

de stüa y â metü man de vijité l'berba. Al â apëna albü ruvé, ch'al ê bel inçe ruvé adalcherch l notar.

Ai l'â atira fat ji ite dal amaré y vëi stê defora da üsc ad ascuté sö çì che l'notar dijô y damanâ daite.

L'müt ài paré demez y chësch i â fat salté n sënn tan gran, ch'al ê jü ia tl studio dl avocat, â daurì, sö na cassëtta, trat fora documënë. Y dô ch'al i â albü dé na dlada, i âl sciuré te furnel.

Intratan â l'vedl nene fat cherdé ite düc canè te stüa. Can

Jönt da Corvara

Laota arâi inêc sô Corvara

Cor da Lungiarü sot al maester Jepele Frontull

che al i â albü diüc adüm, êl lovè sò sente sòn let y â dit: i m'â damané l'prou y deperpo ài l'notar chilò. Çi ò pa chësc da me?

Sòn chësta n'â gnanca un albü parti parora. L'berba s'â fat daidè a se mète indô t'let.

Spo t'en iade s'êl lascé ia y â trat l'ultimo süst.

Aih, l'testamënt! Al é mort zënza fa testmënt! scraiâ la Tarina cun les mans ti çiaivèis.

Cunsolëiete mâ, Tarina. I à buna speranza a davagné la liti-ga cuntra chi dala strada. I documènè ài sègn diüc. Induman mètel man l'prozess. Spo chilò

i prüms da êrpe sunse pö nos! Pur nia n'arài mine studiè da avocat ne.

Sòn chësta vâl te studio a urèi tò i documènc pur t'i mostré ala Tarina. Al deura sò la lada dla scrivania, mo ara ê öta.

I sà dessigü d'i avèi metü chilò laite impurmò indant, Tarina.

Çi él pa?

Aste tö metü invalgó mi documènè?

Iö n'â fat nia impara, iö.

I i à impormó metü chilò te chësta cassëtta. Olà sciafiassi pa zënza da ester.

La Tarina saltâ adalerch, cïarâ n pice püch interonn, inçe te cïamin y vëiga papîri burjan.

Çi él pa chilò che brüsc?
Inçe l'avocat va ia a udëi y tira cïamó fora l'rest de sües chertes tan importantes pur davagné l'prozess.

Co à pa chësta sciafié da ji insciö? El mo ste la fancela, che à cuiü adüim düit? Al n'é nia possibl.

Fefa, vi mo ite n momënt!
Falel val, signur avocat?
Àste tö sciuré te furnel chisc papîri?
Papîri n'ài nia burjé incö.
Spo sciafiel mâ da ester ste chël orco de müt.
Lenze, vi mo ite n momënt!

Àste tö sciuré chisc papîri te fïch?

Chël bëgn ài fat.

A çì moda pa?

Pu, al s'ê destudé l'fïch y chël impëiun plü saurì cun papîre.

Ah, insciö ... ö! Sàste spo inçe de çì papîri ch'al se tratâ?

Papîri che stënta plütose da verde, sciöche i vëighi sëgn dea ch'i n'ëis cïamó tla man.

Ohaa, chësc iade vëgnera bëgn cïamó da udëi val'.

l'avocat ê bele denant cacagné pur via dl testamënt. Spo n'ël cïamó garaté na maiù lassura. Al ê gnü bestia dl düit, sciöch'an pô se punsé, y rudâ ia y ca pur stüa sciöch'na trëindla. Dla Tarina ne se baiun mâ gnanca ne.

Fam. dl'Ustì vedl - Lungiarü

Jones dla Val Badia sö La crusc a fa esercizi 1928

Ara â metü man de fa sö düc i aè y i vic, ch'an pô s'imaginé.

Can che la tëmpesta â n pü albü dé dô ài atira tut ca l' telefon y â telefoné al pere y ala uma dl müt, ch'al gniss bel atira se l'dô.

Gnanca n momënt su ne l'durà plü te cïasa! ,Ara ne durâ dí, ch'ai ê ruvâ adalerch dal momënt ch'ai abitâ tla medema cité.

Sëgn dêl indô ca la medema tëmpesta, trö plü grana co la prüma, dal momënt ch'ai ê de plü.

Buna sëra, falel val'de tröp ch'i un mëssé gni adalerch tan in prescia? damanâ la uma. Al

ne sarâ mine püre nosc Laurënz.

Fossel pô mâ püre! Ruviné sunsi pur süa gauja! Ruviné completamënter!

Ah pu, chël ne sara nia òi di, èl propi! .. fesc l'pere.

I se l'diji cïamó n iade! Ruviné completamënter! Al m'à burjé i documënc ch'i adurâ induman pur l'prozess.

Ah, pu, al n'ära mine propi fat aposta ne!

Apostâ o nia apostâ, iö sà mâ da se di chël tant, che iö, nos dui sun ruvinâ, nos! Y che él pa che se refesc a nos l'dann?

N strüf alalungia aldîn mâ l'müt n pü binselnan.

Gnanca un su di atri partî parora. Spo disc inant l'avocat: Co à pa chësta podü ji, che chësta piaga d'en birbante à pudü ruvé te mia cïasa a me fa na té cossa? Se l'ëis pö damané vos dui instësc, disc l'pere.

Chilò se n'unse fat üna ch'al basta.

Spo ne juvarâl nia ater co l'mëte t'en colegio.

Metéle ulà ch'i urëis, mo jide impara! Chiló ne l'düri gnanca plü n menüt su ne! Inmalora, demez cun chësc ronzi!

Flora de nostes munts
Foto Hans Pescoller

Tl colegio

L' müt, che s'astilâ mâ insciö da tec y deperpo les âl dütes dô les urédles, les â cumbiné, chësc iade, massa granes, y sëgn n'ël plü degun ater scam-po. Al ti aspetâ mâ plü l'colegio, che ti ê bele gnü manacé n grüm de iadi.

Al ê jü ia n pêr de dis, dea ch'al messâ impormó gni fat les pratighes y gni baié cun la Direziun. Mo al ê gnü tut sö tl colegio de Santa Ursel.

Chësc colegio ê gnü fat sö dan da püch plü de 50 agn. Na pursona che â albü davagné tröc scioldi da suné sön plaza, l'â albü lascé fa sö y i l'â lascé da êrpé a süa müta.

Chësta ê na té picia balocura bassa y grossa, mo n scerio y n scraiamënt fajôra sö vigni iade, ch'ara gnê te refetorio, che i studënë messâ mâ n pü s'la tumëi. Ara â incè dagnora na maza, che ara tulô da bate sön mësa intratan ch'ara rudâ n iade düit incëria. Ara ruvâ bel adalersch cun n dër scraiamënt, vigni iade acumpagnada dal dutur dl colegio.

Ara i fajô senté jö düic canè te chël ch'ara scraia bel demesstrü: Ziti, ziti.

Can che düic ê sentâ jö, ruvâl adalersch l'cogo cun na té gran çialdira, spo gnël parti fora la jopa.

L'Lenze ê sanbëgn gnü assegné ala prüma classe, chëra di pici, mo tan pice n'ël vël gnanca propi plü ne.

N iade ch'al ê ruvé sö sot al têt, de dé na tria n'ël nia bun, al ê tres intoronny cucâ dlunch, aldil usc te na té çiamena.

Al daurî sö y ê jü ite. Dailò êl la maiù pert di gragn studënë, che s'ê cuiüs adüm a s'la cunté y a se fumé n zigaret.

Düic ê restâ paf a udëi ruvàn adalersch chësc massaria fora d'en sarëgn.

Çi chireste pa tö chilò? â atira damané un.

Tan nia ater. I à aldì baian defora, spo êi mefo gnü ite a dé na udlada y udëi che ch'al ê.

Ah, chësc vëgn a udëi, çì ch'i fajun nos chilò. Spo val dala direttrice a s'imbani disc n n'ater.

Ti ruflé ados y l'brancé tl col, chësc ê mâ ste düit un ël.

Pöste forsc tö dî, ch'i àis val'iade fat la spia? ti damanâ l'Lenze.

Sön chësta n'al cialfé degüna risposta. Spo bel plan l'âl indò lascé ia. N strüf êl ste düit chit. Tla finada damanâ un di plü gragn: Èsste magari interesse a fa pert de nosc Club? Schneide y coraje àste tö y chël ôl ester.

Bëgn, bëgn, spo s'un fumunse naota un tan pur mëte man. Vico, tira fora i zigaret y dàine incè un al socio nü.

Insciö ài fat y sègn s'la cuntài mâ n pü. La ciamena ê plütosc picera. L'vider ê stlüt y tla finada êl gnü n füm, ch'ai ne s'udô apëna plü. Ai ciarâ inçe de ne baié nia massa dadalt pur pudëi aldì, sc'al gnê valgügn.

Te chël ch'ai s'la spetà l'manco, vëgnel daurì l'üsc y al vëgnite l'director cun n professor.

Düè stlüta in aria y ia da üsc

Luisse de Pire y
prof. Ricci

fora, un d'un n vers, un dl ater vers.

L'ultimo da sciampé ê resté nosc Lenze, inçe dal momënt ch'al ê plütosc ia dlungia vider.

L'professer l'â brancé tl samare sö dal col y l'tignî toch.

Al â atira damané, che ch'al ê i atri düè canè, mo l'müt ne i l'dijô nia.

L'ater l'â d'li de l'savëi; inçe l'director sanbëgn.

Co sciafiassi pa iö da se l'dì che ch'al ê. Ai fajô sö n füm, ch'an ne s'udô gnanca ne. Spo, co feji pa iö da cunësce düè i stüdënc sc'i sun impormó da n pèr de dis chilò?

Pur tan ch'al â albü porvé de se varturé fora, n'âl juvé düt cant nia. Imbanì valgügn, chël ne fajòl nia; al â bele dit denant.

Spo l'ài tut y l'â saré ia te na ciamena bel su. Dailò âl dlaurela de punsé sura, cambié idea y dedô magari cunfessé ita val'.

Tla ciamena n'ël nia ater co n let düer da se pone. Mo inçe dailò n'ël bun de dé na tria, gnanca n momënt ne. Al â albü dé na snagazada al üsc, mo al ê saré y ne dê nia dò.

Spo s'âl punsé de salté da vider fora, mo al ê tan alalt, ch'al ne foss mai ste bun de se rampiné sö, gnanca sc'al metô ia l'let dlungia l'parëi y jê lassura, ne.

Ara n'â nia albü duré dî, ch'al ti ê tumé ite val' d'ater. Al â

descuri l'let, che â na cutra suraia, â tut ca n linzô y l'â scarzê valgügn iadi amesa jö. Té peza mesa frada se lasciâ mâ scarzê sauri.

Can che al n'â albü adüm valgünes strisciures, les âl ingrupé adüm y â fat na té sort de corda dinfora. Spo âl taché ite n çialzà t'un n cê y l'â trat sö te finestra.

Tan dî âl albü purvé, çina ch'al s'è inturcuré dô na feriada jö.

Sëgn gnêra adaldé da se rampiné sö y al n'ê nia ste n pez peïgher, ël.

La "cucina" dl colegio.

Les strisciures dl linzô â albü tignî y sëgn senté sön finestra dla perjun cun na giama daite y l'atra defora jö, udôl jö na çiasadafüch.

Ara ê dër albass, plü de 20 metri sot a vël, dlungia l'istitut y ara n'à degun têt. Insciö udôl jö bel scioch'al gnê arjigné la jopa pur i studènc dl colegio.

Al i savô dër interessant da çiaré pro zënza gni udü. Al ê n té gran panzüla de n cogo dal gurmel blanch dër paz, sanbëgn, cun na té gran gofa, o tascia, amesa l'vënter ca. Spo ël çiamó n té müit de 18 o 20 agn, che lavâ jö.

Sura füch ël na té gran çialdira de jopa che cujô bel plan. L'müit portâ ite na pira de taïs pac da lavé jö. Ulâ mëssi pa sciuré çì che é resté te tai?

Tla jopa, disc l'cogo.

Pu no, no! Chëra ne va mine ne, ëra!

A çì moda pa no? Diüt fesc saü y an ne sà nia da çì ch'an devënta grasc. An mëss çiaré de spargné tan inant ch'an pò!

Chël bëgn, mo...

Dà mâ ca, i t'insëgni pa iö schioch'an fesc.

Spo tolel ca l'prüm tai y para jö tla jopa çì ch'al é çiamó laite y l'mët ia söna mësa da lavé jö. Insciö âl fat cun dui o trëi d'atri taïs y â spo lascé fa inant l'müt.

Nosc Lenze â metü man de çiaré pro scioch'n mat, ël.

Tla finada scraiel jö: Ostri de purcì ch'i sëis! Sciuré les lavadüres tla jopa. Aspetede vos, chësc ói pa bëgn i dî ala diretrice.

Sëgn ài udü, scioch'i fajëis da d'arjigné la jopa.

I dui â metü man de se çiaré un cun l'ater. Atira ne s'un capî gnanca fora, da ulâ che la usc gnê adalerch, no. Tla finada ürti a çiaré söpert y vëiga chësc massaria sö sot al têt, che çiarâ jö y ti la manaciâ.

Spo ài bëgn metü man de fa scioch'al alda y sciuré i restli dl past da misdé pro les lavadüres.

Mò l'müt no ne scutâ val' de té spo pudò pa i coghi fa bel çì ch'ai urô. Oramai ne restâl plü ater da fa co gni jö de vider y aspeté ch'al gniss val'iade valgügn da üsc ite.

Sorùs Dejaco da Pastrogn

Dô da dôes ores zirca gnêi cun la cëna, la picia mëda cun l'director, a udëi sce l'müt ê n pü madurì decà y foss ste intejo a imbanì almanco un o l'ater de sü cumpagns.

Töi mâ sëgn, mangia chilò-! Spo se baiunse pa n pü.

Sc'i minëis ch'i se mangi chësta purcaria chilò, can ch'i à udü scioch'ai fesc da la cö, spo se falëis de tröp! Al me vëgn bele stome a punsé dô scioch'ai laurâ cajö in ciasadafüch da ti fa la spëisa ai studënë!

Co feji pa?

Çi che alda pro les lavadiüres, sciüri indô ite te çialdira dala jopa y se l'dà danü da mangé! Chël n'é nia poscibl, ël!

Sce i à propi udü cun mi edli ailò sön vider!

Co àste pa sciafié a te rampiné sö tan alalt?

Eco, chilò.

Al descür ca l'let y lascia udëi l'linzó scarzé sö.

Ah, canaia, inçe çiamó scarzé l'linzó àste!

La mëda, óta cuntra l' direc- tor: Chësta mëss gni udüda fo- ra, ëra, sce ara é insciö scioch'l- 'müt disc. Óta cuntra l'müt: Vi

mâ bel atira cun nos, sce ne te manges impò ne. Sëgn junse pa jö a udëi jö dai coghi. Chësta mëssun udëi fora.

Ai va spo in Direziun y se fesc cherdé adalerch i coghi.

Dan da na testimonianza che à albü udü düt cant avisa, ne s'â infidé i dui da lughené jö val' y l'vedl s'â vartuté fora, ch'al ti â mâ fat na matada al cogo jonn, che ê inçe impurmó ruvé adalerch chi dis.

Ai â bëgn tan impurmetü ch'ai n'ess plü fat sö té patüic. Can ch'ai se n'ê sta, disc la mëda al director: Inscò l'âi indô lascé ji pro i atri studënc, che ê dër pro cëna. Al â indô bel ciafé so post, mo al ne mangiâ nia la jopa.

Çiodi ne mangeste pa nia? damanâ un.

I me sgrici tan! Sc'i savesses çì ch'i à udü!

Ah pu, çì moo! Çiara mo, tan buna ch'ara se sâ a nos la iopa.

Spo âl bëgn purvé, mâ d'la çiarçé imprüma y ara ê bëgn da mangé.

Insciö âl mâ naota fat-scioch-nia ne foss y n'â desfraté fora trëi taïs. Can ch'ai foss indô sta adüm, ti essel pa bëgn cunté, çì ch'al à düt udü.

I riji ruvinà.

Pur l'fat ch'al s'â albü lascé saré ia denant co imbanì val'y pur avëi udü scioch'al gnê lauré te çiasadafüch, ê gnü nosc mandl in gran cunscideraziun

pro düc i stüdenç y çinamai inçe pro la Direziun dl colegio.

Can che l'CLUB s'ê indô abiné adüm, ti àl cunté sö vël düt cant, çì ch'al â albü udü.

Chilò ôl ester fa n mitl! disc un. Mësun fa in mainira da ester sigüsc, ch'ai ne sciüres nia inant i restli dla merëna tla jopa.

Iò savess bëgn iö, scioch'an pudess fa!

Dì mâ spo!

An messass çiaré d'i abiné l'scarnüz dai granì cöci, ch'ai ti mët ales surices pur les intussié.

Chëra pudess bel avisa ji ëra. Al bastass n'en mëte un o dui te taì denant ch'ai vëgn cuiüs adüm, poscibilmënter sot i osc y la stracia ite, ch'ai ne sciafiess nia da i udëi.

Bel chël fajunse.

Al ô ester ti abiné ia la tlé al cogo pur pudëi ji te magazin.

Çiamó na cossa, disc n n'ater: Al è tan gonót riji y iö ne sun gor no bun d'i paré jö.

Iö à na idea iö.

Dì mâ spo.

Al bastass ti abiné l'sach dai riji y juté ite penzinn o petrolio, spo n'ési nia plü d'adoré.

Chël è vëi, ël.

Che se suratol pa spo de fa chësc laur?

Nos dui!

A insnöt spo.

Hurra, induman da misdé n'unse bel nia plü bria de s'la debité dô na marëna cun riji. Ai

ê düc dër cuntènè al pinsier de cialé n iade val' d'ater da marëna, madër no riji.

I dui studènè â mëssé aspeté dî denant che i coghi jiss a durmì dea ch'ai â dagnora chiamó n strüf da laur dô cëna.

Incër mesanöt ia luvâ i dui pur tenté l'“avventura”:

Imprüma de düit messâi avëi les tlës de magazin, spo èl chiamó da mëte averda a ne ruvé no te val'ispeziun.

Bel plan, zënza fa val'vers y ascutà, sc'ai aldí val; slaihâi da na chiamena a l'atra fina ia da chëra dl cogo. Ai daurí sö bel plan, jê ite y sintî tles tasces dl mantel.

Eco les tlës de magazin y de garaj! Sëgn fossun bele a bun punto!

Ai va imprüma jö in garaj, tol ca na botsa da n dopelliter y la lascia ji ite plëna de petrolio. Spo la imbaculéi ia bel ten sach de papîre ch'ai â cialé bel ailò da tó ca.

Te chël ch'ai va fora pur porte da ruvé te magazin, âldi gnon zacai. L'director cun l'professer fesc l'ultima ispeziun.

I dui dôra sö l'prüm üsc ch'ai abinâ y sciampâ ite te na chiamena. Ailò aspeti n strüf, fina che la ispeziun ê passada.

Sëgn vai a chiri l'magazin. Dô ch'ai â albü purvé valgünes tlës, dôri sö y se sera ite pur pudëi lauré plü sigüsc.

L'sach dai riji ê chiamó uramai plëgn. Un l'tëgn davert y fesc n

pü de cô. l'ater jüta ite y muscëda sö.

Eco, üna na cossa foss fata, ëra. Sëgn chiamó i granì dles surices.

Ai abina inèe chi söna scafa. De n pügn n'èl bëgn assà!

Sperun de n'intussié valgügn, chël foss danz n gran malan, ël.

Ai scherza jö n tô de papîre, te chël ch'ai â imbaculé ia la botsa dal petrolio, fesc ia i granì lascia düit ailò, finamai les tlës sön üsc y inmalora a durmì cun i granì te tascia.

A udëi çì ch'i cialfun induman da marëna! disc a l'ater chël che ne pudô nia ste fora i riji. Riji naota dessigü ne nia!

L'ater dé, can che l'cogo urô ji te magazin a tó l'patiic da fa da marëna, ne se cialfâl ingnó les tlës.

Pur furtüna ti ëra tumada ite de ji fora in magazin a udëi, can ch'al â albü chiri dlunch. Spo ères sön üsc. Chësta i â bëgn tan plajü, ëra. Mo, can ch'al â udü l'sach dai riji düit in petrolio, che trafugnô fora da vigni pert, âl metü man de fa düit n n'atra müsa.

Sanbëgn ch'al â atira albü avisé la Direziun y chisc ê spo debota gnüs a udëi l'desaster.

Sëgn èl mâ naota da arjigné ca val' d'ater da marëna. Spo intratan odarunse bëgn çì che se lascia fa, aratâ l'director.

Da sciöch'la cossa çiarâ fora, mëssassel ester ste valgügn

che ne pudô nia ste fora i riji, disc l'professer.

Bëgn, bëgn, chiara mâ n iade d'arjigné na buna marëna, disc l'director al cogo. Ai s'a bele lamenté, che ti fejes mangé les lavadiures.

Magari êi plü saurì da ciafé fora val'cun les bunes, sc'an mët n pü averda òi ch'i studënë baia pro marëna, dea che ste él dër dessigü un o l'ater de chi.

L'coco â fat scioch'l'director ti â albü acunsié y â tut ciamó n iade tan de cêr co zënza, aciò ch'al restass tröc restli da mête tla jopa.

Chisc malans, se punsâl, me l'à pa fata n iade, ëi! Chësta ói i rete n pü sêch y no mâ n iade su.

Mo, scioch'odarun, n'êl nia gnü pro. Can che la brunsina â albü suné pur cherdé a marëna, ê i studënë düè stlutà sö te n iade, curiusc de savëi, òi ch'al ê da marëna.

Ostro, incö vëgnel n bun tof fora de ciasadafüch. La maiù pert savô bele, de òi ch'al se tratâ, vignun â sü dui o trëi granì da-tosser facè ia t'en pize tô de papîr, arjignâ da mête te tai can ch'ai foss gnüs cuiüs adüm dô che vignun â albü mangé.

Intratan marëna spizurâ tan les urédles düè chi dla Direziun a udëi sce al foss sciampé a val'studënt na parora, che ess pudü fâ gni sö val'.

Incè la "mëda" s'â "ausnahmsweise" albü desmentié

la maza y ara ne dijô gnanca plü "ziti, ziti" no.

Mo da misdé n'â ciamó la Direziun albü ciafé fora nia. Can che i studënë â albü ruvé de marné, â vignun moscedé ite dër bel inanter la stracia ite i granì da tosser.

I studënë â extra la buna löna dô na té buna mangiada. Ai messass n pü plü gonót juté petrolio pro i riji, dijô un, spo ciassun na buna marëna!

Al é vëi, dijô n nater. Sciode ch'ara ne ti é tumada ite denant da fa na té cossa. Sëgn ne jarâra pa bëgn no plü. Paziënza!

I taïs ê gnüs cuiüs adüm scioch'zënza dai coghi, che ne se n'â albü anadé de nët nia.

Çiamó cun na maiù ligrëza co i atri iadi parâi trami dui i restli dla marëna jö tla jopa bel metüda sura.

Malans de crauc! dijô l'cogo vedl, aspetede mâ vos! Da sëgn inant ciafëis pa bëgn òi ch'i chirîs!

Chilò te ciasadafüch suns nos patruns de fâ bel òi ch'i orun y insnöt ciafëis pa na jopa grassina dô na té buna marëna.

Messasses bëgn ciafé na dërta schita tan sterscia, ch'an tufass sura düta la cïasa! Y gode s'la godôl sotman.

L'cogo jonn intratan lavâ jö i taïs y i purtâ indô ite sön mësa, scioch'i atri iadi, pur la cëna.

Can ch'al â albü ruvé, vâl ia dala cïaldira pur ti dé na rodada ala jopa.

Çi él pa incö che la jopa à n té curù? damanâl l'vedl. Chësc vëgn ca a ti çiaré.

Ah pu, ara é mâ insciö, dea ch'al é avanzé tan de stracia da sciuré ite. An pudess bëgn çiamó taié sö n pü de salata cöcena pur giustifiché l'curù dan da chisc malagns pur l'cajo che ai ess mo val' da mené la müsa. Insciö àl spo inçe fat. L'domisdé ê scioch'zënza y al ê gnü da sëra. Al é gnü suné la brunsina pur cherdé i studënc a cëna. Ai ruvâ adalerch cun plü o manco prescia.

Vigni tant na té picia sbürta, zënza urëi y n cijidamënt scioch te n sant d'ës.

La mëda â indô mëssé bate cun la maza sön mësa y scraié: Ziti, ziti! Mo ara stëntâ n pü a s'i gurné in chë sëra.

Pur dî val, damanera l'cogo: Çi él pa chela jopa à n té curù insnöt?

Un urü fa extra na buna jopa, spo unse taié sö n pë de cës de salata cöcena da mëte laite, disc l'cogo vedl, sciöche un che arata d'avëi albü avëi fat i ne sà nia èi!

Sön chësta â diüc i studënc scutè t'en iade chiè y al è gnü n chit tan gran, ch'an ess sauri aldi juran na moscia.

Ne stede a çiaré chë jopa! scraia un de chi studënc. Savëise ch'ara é intussiada.

Spo s'ojel ia cuntra l'cogo: Purvede mâ de i n'dé n tai al çian a udei sc'al la mangia zënza crëpé. Un fat na prô a udei ulâ che i restli dla marëna ruvâ a finî. Dal curù dla jopa uressun dî, ch'ai foss ruvâ laite. Magari sciafiassun inçe da n tó fora un o l'ater sc'an chiriss n pü.

A chestes parores â l'cogo albü mudé curû.

Chësc iade ne gnôra gnanca plü adaldé da se varturé fora no.

Al sté madër ailô scioch'n té tamerle zënza dî na parora y i atri iadi àl pa dagnora na té batura.

Diüc çiarâ mâ plü ia sön vël y la Direziun ti â dit: Tête çiamó insnöt tües tlacures y vâtn!

Can che un é pur ti çiauvé la fossa ai atri...Co disc l'proverb?.....

Pire Complot

La storia de Bonifazio

(Cösta è na storia dër vedla che Matío dal Pech, Dio le conforti, se cuntâ, canche i ên pici).

Al ea en iade en te' picio möt co â ennom Bonifazio. Al ea pi-

cio y â les iames stortes y de te' gran pîsc. En iade damanâl söa oma: "Pôi jí con chës mitans sön Corn a granëtes?" "Va mâ", dijea söa oma, "y sîste pros"!

Chës mitans de Valiaries tolea söes condles y ensciö inçe Bonifazio. Canche ares ea sönsom Corn, roâres præsc pa en lède plên de granëtes. Ares coea bën dassën, y inçe Bonifazio coea dassën, mo bën præsc s'á le picio stüfé y a metü man de salté ia y ca y de ciapé sot dötes les granëtes.

“Çiara pa, Bonifazio, sce te saltés ia y ca y te ciapes döt sot con tü gran pîsc, vëgnel pa la gana de Corn.”

Ara n'á döré dio ch'al gnea adalerch na te' picia vedla con na te' gran goba. Söla goba ea cüfé le iat y söla sciabla le corf.

“Ch'èl pa co roda te mio bosch y me tol les granëtes? “Chës mitans lascia mâ tomé les condles y s'an sicampa, tan debota ch'ares ea bones.

Bonifazio orea bën, inçe ti salté dô, me al n'ea nia bun con söes iames stortes, y la vedla s'l á trat te söa ücia. Chës mitans roâ a çiasa dlun scraiem: “La gana de Corn s'á tut Bonifazio! “Le pere y la oma dal picio á tut na maza y na granara y è atira jüs sö çina sönsom Corn. Canche ai ea lassö, cherdái: “Vedla, ví fora y dassé Bonifazio!” “Nia,” scraia la vedla, “chël mo sauli!”

Por fortüna ára daurí la porta y chël picio Bonifazio debota salté danter le chitl y les iames dla gana fora. Sö pere se l'á tut söle spiné y ensciö s'an éσαι jüs a çiasa. Ai n'è mai plü jüs sö por Corn a granëtes.

Ensciö se röa la storia dal picio Bonifazio.

I. Zardini

Inçe val'da rì

Un che ê diventé rich, bravâ n iade, che süa fomena se mudâ l'guant cater iadi al dé.

Tobia, che l'scutâ sö, n'è nia impresioné y dijô lassura:

“Pu, mia fia barata jö guant sis iadi al dé.”

L'ater çiarâ mâ ca y dijò: “Tan d'agn àra pa tüa fia?”

“Dui mëisc”, ê la resposta.

L'anima dl dotur Eisenbart tlocurâ sö da s.Pire.

“Che él pa?”

“L' dotur Eisen...”

“A man dërta dô l'çantun, olâ ch'al sta scrit: Entrada pur i life-ranè.”

L' student Elia a so amich Tobia: "N' uresste nia avëi n té col lunch sciöche chëres gran alces blançes"?

Tobia: "Da lavé l' col ne butassel nia dër, mo da copié l' compito bëgn."

L' sciafêr à na berba da chinescdé.

Na sciora disc: "Heinrich, ta de iadi mëssun pa se tó jö la berba?"

L' sciafêr: "Pur na té berba sciöche os l' eis, bastel vigni trëi agn".

Teo dlungia banco t' ustaria: "Na bira y n gran enzian".

L' ustì i mèt dant la bira, mo nia l' enzian.

"Olà é pa l' enzian, ch' i à comané?" damana Teo.

"Chël n' unse nia".

"Çi? n' unse nia, ha? Messassi propi juté itejö chësta bira a süt?"

"Aiüt", scraia la fomena de Teo, "nosc Andi à dlutì l' orghe da boècia, ch' al à ciafé da Nadé!"

"Mâ furtüna", disc spo l' pere, "mâ furtüna, ch' i ne i un nia cumpré n clavîr."

"La uma de mia fomena m' à fat dër pros".

"Copa chël?"

"Da can che ara é chilò da nos, crëi ch' al é un infêr."

"L' atra sëra me sunsi indurmedì tla sauna".

"Çi, él aldédaincö inçe la televijiun tla sauna?"

Ilse é sentada dan l' sföi dl compito y pënza dò. Ara mëss scri n "pensierino" cun cin parores che disc, ch' an fesc val: "La mama laa, sfrëia fora, puzenëia, cusc y cösc. L' papi mangia, bëir, föma, sogä y dorm."

La mama é dan la cöna de so pice möt, che n'ô nia durmì. Spo dijera a so om: "Max, dessi i chànté dant val'a chësc pice, ch'al dorme?"

"Pu no, no, Monica prô impröma cun les bunes!"

"I orun indô se gni", disc na vijina a l'atra, "iö ne diji plü degünes baujies de os y os ne dijëis nia plü la virité de me."

"L'maridé", disc n poet, "é n porto dl mêt, olà che döes barches dla vita s'incunta".

Hm...", mina l'ater, "spo ài iö incunté na barca de vera."

Söla plaza dl parch:

"É chësc osc auto"

"Datrai"

"Çi ò pa di datrai?"

"Can ch'al é bel lavé, él dla fomena. Can ch'al é invalgó n bal, él dla fia. Can ch'al é invalgó na partida dl palê, él de mi fi y can ch'al é da ji a "tanken", spo él mi".

In amich che é ruvé al "potere", chël é n amich pordü.

"A çì pëseste pa?" damana Hartmut a süa fomena.

"Iö, a nia", respogn la fomena.

"Chël n'é nia poscibl, punsé a nia".

Mo iö sun buna. I punsâ mefodër ala scincunda, che te m'às dé pur mi "Geburtstag".

Sighi va dal frisêr y purnant ch'al é ste sënté, él l'cian dl frisêr dlungia sënté. Inurchëltan disc Sighi al frisêr:

"Mo os ëis veramënter n pros cian. Al é bele 10 minüç chilò dlungia me sënté y ne s'armör nia."

“Ah, chël crëi bëgn, çiudi ch'al aspeta dagnora, cina ch'i i à taié ia mesa na orëdla a valgügn.”

N té môt de 10 agn jô n iade dlun saltân fora pur na cuntrada y incunta mëda Nane, che l'damana: “Friz, olà vâste pa cun na té prescia?”

Friz: “I mëss ji tl puf”.

Çi, diau de craut, tl puf? Che él pa ste che t'à insigné val' de té? y ti dà n strisciun tla müsa, ch'al â mâ stort l'cè.

Mo Friz va dlun saltân inant. Al incunta spo la maestra, che l'damana: “Pu, Friz, olà sâlteste pa tan debota?”

Friz: “Tl puf.”

La maestra: “Çi? Tl puf? T'ài iö insigné val' de té? craut maradët!” y ti dà n pêr de iadi incër l'cè, ch'al vëiga mâ stëres.

Mo Friz salta mâ inant chiamó plü debota.

Ne incuntel pa spo l'curat, che l'tëgn sö y damana: “Ohoo, Friz, olà pa tan debota incö? y l'tëgn toch t'en brac.

“Tl puf mëssi salté”.

L'curat l'tëgn chiamó plü toch cun üna na man, ti çiarâ fit, fesc de té gran edli y disc: “Çi? tl puf? n té craut de 10 agn. Che él pa ste che t'à insigné val' de té?” y t'in ciola jö cater o cinch dër de stersces, cina che Friz mët man de pité y disc:

N n'ater iade pô pa l'papi instëss ji a se dô l'çiapel, olà ch'al se l'à desmentié”.

CRONICH

Tla cronich de chësc vëgnel scialdi mâ porté notizies y avanimënë dl 1993, che pudess ester d'interesse pur la storia dla valada.

Mëssun di, che generalmënter é l'ann 1993 ste n bun ann chilò da nos y an dess ester cuntënë y di dilan a Chëlbeldî. Ala fin di fac vëgn pò döt l'bun da vël.

La sanité de nosta popola-ziun é stada generalmënter buna. Val' coies él aldédaincö döt l'ann, che roda. Ūna na gauja de chësc é inçe l'fat, ch'al röia adalerch döt l'ann jënt da tröc païsc. Nos mëssun bëgn avëi la cherta sanitaria pur ne i taché no maraties ai furesti, mo i furesti ne l'adora nia y pô s'les taché a nos.

Çi òn pa fa? Ara va ert da fa sauri!

Te val'families él pa bëgn inçe rogherü tröpes legremes pur gauja de maraties o de desgrazies. Sanbëgn che chël suzed bëgn oramai a diüc y vign'ann invalgó.

Co che l'tëmp é ste, savunse bëgn, mo pur la cronich pôn bëgn impò l'scri: D'invêr, frëit, no dër tröp, mo tresfora. A S.Martin él ste l'19. de forà l'dé plü frëit de döt invêr, cun na migula sot ai 20 gradi. Mo çì ch'an à podü se gode d'invêr, chël é ste l'sorëdl, mo indere, spo falâl la nëi, che é chilò da

nos l'or blanch. Chë tan de nëi ch'ê gnüda de dezëmbër 1992 s'à tignì döt invêr y laprò tres tan frëit, ch'an pudò n'en fa.

L'aisciöda é n iade indò stada sciöch al alda cun sorëdl, val'plöia, bun çialt, n pü da vënt, che diüc pudò ester cuntënë.

L'isté é ste scialdi süt cun bel tëmp y impò bindicé cun na dërta plöia y çinamai tëmporal, mo mai chël gran çialt di dis da çian. I paurs s'à fat ite bun l'fëgn y inçe sauri. Amez agost él ste n pèr de dis frësc cun nëi söles munts y çinamai broja tles vals. D'aisciöda ê les munts di tiers dër bunes, mo les brojes d'agost ti à tut l'erba y ara é stada fora col bel tëmp.

I maroi à sié fëgn adora y inçe artigöi, mo tröc d'atri tla valada l'â çiamó d'otober da sié, sc'ai se l'ciafa pa çiamó.

Setëmbër é ste tres burt y inçe da plöia y otober nia damì, çinamai cun de gran plöies, che é stades catastrofes tl'Italia, Schweiz, Spagna y Francia.

L'altonn n'à valü nia. An odarà, sciöchche l'invêr sarà.

Çi ch'al é suzedü tl gram monn, él bëgn d'atri che scri plü avisa. Al pè ch'al é feter dlunch döt che va apè zot; veres tla Iugoslavia, tl'Africa, tl Caucaso, tla Ruscia y insciö inant.

T'Italia vëgnel pié i picì lëri, mo ai à inçe metü man da pié

i gragn, chi dai cènè de miliard. An va inè a chirî chi plan, plan, mo çi ch'ai fesc impara, ne sà nia; an odarà. L'Italia disciun mefo: "La volpe cambia il pelo, ma non il vizio". Sëgn vëigun bëgn çi ch'ai fesc chisc gragn tl Guern Zentral, y inè nia zentral.

Mo purchël paiunse pa bëgn impò indô nòstes cûtes çina al'ultimo zentejimo; i n'un pò assà?!

Ara ne sta nia bun sòn nosc monn da püc, olà ch'i podun registré 30 veres tl medemo tēmp sura dōta la cogura y 100 miliuns de jënt che mēss sicampé dales veres a dala fan..

Mo laprò pôn inè registré tan tröp de bëgn che la jënt dl'Europa fesc cuntra les mese-ries dl monn.

L'Papa é bëgn inè indô rodé jö mez l'monn pur ti di a jënt, ch'al é inè çiamó aldédaincô n Di cun les dōes toflies di comandamēnc. Sc'al jö valch, sarà les generaziuns che vëgn, che savarà da mostré sò.

Te Südtirol à lascé Roland Riz l'post da Obman dla SVP a Siegfried Brugger.

Ai 6.6. él jü surajö defora da Longega n omnibus plëgn de furesti, che gnô dala Umbria, olà che 18 à messé lascé la vita. N té spavēnt tan gran n'àn çiamó mai udü te nosta valada. An spera che la strada vëgn surandada ala Provinzia y chëra fesc pa bëgn n mitl.

Tla valada él inè indô gnü frabiché y restauré mâ bel assà. An n'à!

A S.Martin àn metü man da d'aisciöda da fa la dljia maiù. An spera che ara vëgnes dër bela y che an pòis l'adoré pur d'invèr.

I "Heimkehrer" de dōta la vala à fat na festa cun na indünada a Badia, organisada da Hermann Pescollderung, ombolt de Badia, adöm cun i Obmännner da S.Martin y d'Al Plan, amez jügn.

Al Plan à fat la festa de 700 agn Al Plan, da d'altonn. Chësta festa recorda n monumēt metü sò dan la çiasa de Comun d'Al Plan.

* Sòn Badia él ruvé pur l'pröm de setēمبر l'degan nü tla pursona de siur Franzl Sottara, che ê denant curat a La Ila. Siur Sepl Granruaz é jü a Vahrndlungia Pursenü.

Siur Iaco Ploner à inè lascé Antermëia y Rina pur ji a Sinich dlungia Maran y a so post él ruvé siur Paul Campej da La Val.

A düc canè i aodunse bun laur y l'ater döt l'bun laprò.

Insciö passunse dal 1993 al 1994 y aodun çiamó n iade döt l'bun a düc canè y che l'Calēnder ladin pōi ruvé sicaldi indlunch.

No metede descordia ti ladins! Chël n'è nia n bëgn fat ai Ladins!

De bi salüè da A.M.
pur l'Calēnder ladin.

PORTINES TLES VALADES LADINES

LA ILA ●▲

tel. 0471/847057 - fax 0471/847281

SAN CIASCIAN ●▲

tel. 0471/849479

URTIJËI ●

tel. 0471/796262 - fax 0471/797535

SANTA CRISTINA ●

tel. 0471/793171 - fax 0471/792247

CORTINA D'AMPËZ ●

tel. 0436/866248 - fax 0436/866247

MOENA ●

tel. e fax 0462/573153

POZZA DE FASHA ●

tel. 0462/63187 - fax 0462/63260

Portines cun ● Bancomat ▲ Automat baratavalütes

Banca de Trënt y Balsan

Nosc contribut por fá mëindra Osta munt de fistidi por l'frabichè

L' NÜ LOCAL DE MOSTRA!

Ten local de mostra cun deplü de 500 mq de largöra Ves podëise chiri fora Otes platines, dadi somiades, por bagn, ciasadafüch, stighes, porte, sorá y cianô. Plates "cotto", peres naturales, ermoy graniç in gran lita!
Sëise gnüs coriûsc? Gnide a nes ciafè!

Material da frabichè - Ceramica

BAUMEX

GmbH - S.r.l.

39031 BORNECH - Str. J.-G.-Mahl 34
Tel. 0474/85451 - Fax 0474/21068

Corusc Lac Lasöres

DEMATTIA SNC de Plank Wilhelm & Co.
39031 Bornech - Str. M. Pacher 8
Tel. 0474/555595 - Fax 0474/555601

HOTEX

die feine Art seine Gäste zu betten

BETWÄSCHE

BETTÜBERZÜGE

FLACHBETTEN

DAUNENDECKEN

FEDERBETTEN

POLSTER

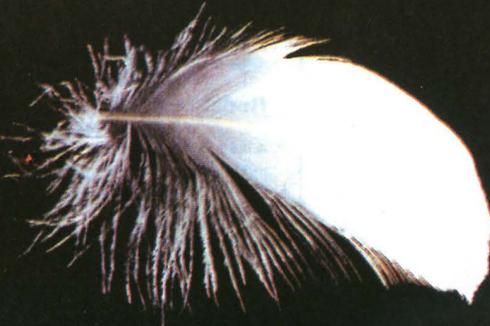
MATRATZEN

FEDERNREINIGUNG

KÜCHENWÄSCHE

BADEWÄSCHE

TISCHWÄSCHE

multiwerbung bruneck / artphoto bruneck

HOTEX

HOTEL TEXTIL ENGROS

ANDREAS-HOFER-STRASSE 5

39031 BRUNECK

TEL.(0474) 84428·FAX 84425

HOTEL TEXTIL

8989/544

*Le material da
frabiché
ciafëise dala firma
EDILFER
di fred. Sartori*

L'ISOLAMENTO DI COP

- IL COMPORTAMENTO AL
- LA EMISSIONE DI FUMI DI
- LA RESISTENZA MECCANICA
- LA PUFFABILITÀ
- LA STABILITÀ DIMENSIONALE
- IL COMPORTAMENTO AL
- LA FACILITÀ DI INSTALLAZIONE
- LA COMPATIBILITÀ CON
- LA DURATA NEL TEMPO

Di costruire o ristudiare il
tutto del SUO INTERIORE, LE
le prestazioni globali che si
definiscono in base alle
Questo prodotto vuole essere
perché con esso, ogni ambiente

IL QUADRO NATURAL
LE è permesso di
basse del riparo più
preziosi di passaggio
per unire il

EDILFER

FER Y MATERIAL DA FRABICHÉ

EDILFER SNC

39030 San Laorënz • Str. Bornech 5
Tel. 0474/44555 • Fax 0474/44580

FRENDEMETZ S.r.l.
G.m.b.H.

ÖRI DA SCIALDÉ DL'

Agip

PIDRO - BADIA (BZ)

Tel. 0471/843133 - 843170

DROGHERIA SPEZIALISADA - PERFÖMERIA
- CORSETTERIA - CORUSC - ARTICOLI DE
COSMETICA Y ARTICOLI SANITERS - ERBES
ROBERT von ZIEGLAUER

**CANCHE ARA
SE TRATA
DL BAGN**

Sön na mostra con na
largöra de 1000 mq
Ves mostrunse n gröm
de poscibilités.
Baiéde cun nos
o cun Osc monter.
Nos sun partner.

INNERHOFER

COMERZ AL INGROS POR INSTALAZIUNS
DE BAGNS

Bornech, Strada Dante 1
Tel. 0474/85133

Entscheidungen für's Leben

**FORDERN SIE UNSER
PROSPEKTMATERIAL AN!**
Tel. 0474/54257 Fax 0474/54455

*Wichtige Entscheidungen
treffen wir nur gemeinsam.
So auch für unsere neuen
Fenster - Qualität aus
dem natürlichen Rohstoff
Holz, in der Form, Farbe
und Ausführung unserer
Wahl für die Gemütlich-
keit und Wärme, die wir
suchen.*

*...sind es doch Entscheidungen
für's ganze Leben*

**SÜDTIROL
FENSTER**

GATTERER

DRAPAMÉNTA
POR ABITAZIUN

Str. Zentrala 34 - Bornech

GATTERER

BLANCIARIA

Str. Zentrala 64 - Bornech

GATTERER

MEBL

Str. A. Hofer - Bornech

GATTERER

CORAN & MODA

Str. Zentrala 35 - Bornech

Der grüne Tank...

...schon seit 40 Jahren.

So lange stellen wir nämlich schon Qualitäts-Tanks her. Das war lange bevor so viel über Umweltschutz gesprochen wurde. Deshalb war auch der erste Doppelwandtank in Südtirol ein Kammerer-Tank. Der Tank mit der 4-fachen Sicherheit!

KAMMERER TANK

- Glasfaser verstärkte Kunststanzschicht
- Wand aus 4-5mm Stahlblech
- Wand aus 4-7mm Stahlblech
- Kontrollraum mit einem Überdruck von 0,4 bar

Natürlich führen wir auch Tanksamierungen (Hülle) und Tankreinigungen durch!

39030 Kiens • Tel. 0474/55317 • Fax 0474/55061

BRÜNING BRIXEN

PUZENÈ LE GUANT DA **»Albert«**
TEL. 501067 - AL PLAN DE MAREO

SIËIA Y
COMERZ DE LIGNAN

DE VIGNI SORT DE
LIGNAN DA FRABICHÈ

BAUHOLZ^{KG}
d. CLARA FERDINANDO

LUNGIARÜ - TIES nr. 2
39030 San Martin de Tor (BZ)
Tel. 0474/590090 - 590108 / Fax 590090

Castlunger Alfred & Co.

S. MARTIN
Zona Artejanala Nr. 58
Tel. 0474/523400
Fax 0474/523400

Fej laurs de fer batù a man por òiasas privates, hotì y botèghes; feriasdes de finestra y de porta, crusc da mort, de bel patùc por infornì la òiasa y por scincundes. Fej inçe massaries de fer por paur.

Butèga dai óialzá

A. Falk - Arpadus

Bornech - Str. Zentrala, 28 - Tel. 85500 - dlungia le "Stadt Caffee"

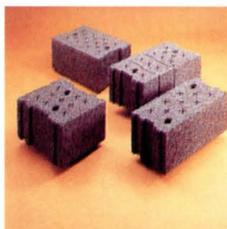
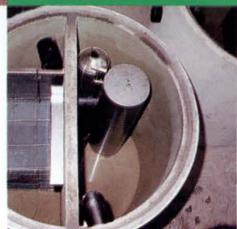
Óialzá por pici y gragn

buna cualité

de bogn prisc

A s'odèi

Bausteine
von **LECABLOCK**,
Gut fürs **A**uge,
gut für die
Umwelt

Natürlich-Naturalmente
LECABLOCK

LECABLOCK GmbH • I-39030 GAIS Industriezone • Tel. 0474/504113 Fax 0474/504393

Motorrad - Verkauf

PUMPES A INIEZIUN

SÏS ELETRICHES

GROHE

MARTIN

ELEKTRO · DIESEL

39031 BRUNECK · Schornweg 4

☎ 0474/85420 · Part. IVA: 0067 334 021 2

Die gute Werkstatt

Butëga

SPORT KOSTNER

Kostner Walter & Co. Snc

Curvara

Tel. 836117

Articli de sport - CONFEZIUNS

Folieć y Suvenîrs

De vigne sort de roba - Mangiarìa

RESTORANT y PIZZERIA "LA MAJUN" a LA ILA
Tel. 0471/847030

DITA

TISCHLEREI

MIRIBUNG PAUL - PIDRÔ / LA VAL
Zona artejanala - Tel. 0471/843288

**De vigni sort de mebli sön mosöra
stöes - ciasadafüchs - ciamenes**

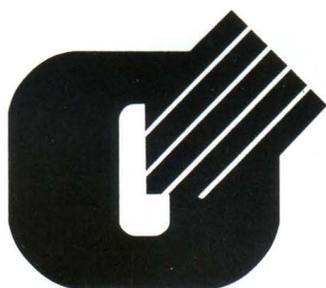

BRUNING BREN

*Na gran lita,
cualité de marca,
consulënza
profesionala*

**OPTIC
MARINER**

Bornech ● Strada Zentrala

olivetti

Firma
Luigi Marchetti s.r.l.
Bornech, Strada da Tüesc 8
Tel. 0474/555536

MASCÎNNS DA FOTOCOPIÈ

TELEFAX

CASSES DA REGISTRÈ

COMPUTER

MATERIAL POR OFIZE

MEBLI POR OFIZE

SOFTWARE

Butëga Nöia
Electro DAPOZ

Mascînns por cíasa
Radios y aparacé TV
Impiané TV a satelit

Al vëgn inçe fat reparaziuns sön chësc cíamp

LA ILA: Tel. 0471/847005

Letûrs dl CALËNDER LADIN,
penséde an proverbio “latin”:
**Düç chi che ne fej nia retlam,
vëgn tost y saurí desmentiá.**

C. AMBACH<sup>OHG
SNC</sup>

BUTĚGA ELECTRO-TECNICA
BORNECH

Strada Zentrala nr. 62 — Tel. 85 2 39

Se pĭta

Aparač dla Radio y Televijun de marches talianes y forestes - Hifi -
Magnefons - Mascins da lavé y frigidaires - Plumac electrisc y aparac
da assüié i člavëis - Soprësces - Mascins dal caffè - Aparac electrisc
da to jö la berba y düc i atri aparac electrisc - Videoteca + Videofilm
(venüda y impräst)

HEINRICH FRENA & Co.

BORNECH - Plaza di Capezineri 9 - Tel. 0474/85718 - 0474/20730

- ufize de consulënza assicurativa
- raprezentanza de compagnies primaries nazionales y esteres d'assicuraziun:
- ZURIGO Assigüraziuns (Soc. Svizra)
- SAPA S.p.a. Assigüraziuns
- ARAG Assigüraziun de proteziun giuridica por auto - familia - dita
- VITA (Compagnia de Sigüraziuns söla vita) (Soc. Svizra)

TOLĚDE CUNSĚI DA NOS PUR ESTER SIGÜSC DE ESTER BUN ASSIGURÀ

VIDER Y PORZELANN
MASSARIES POR ČIASA Y ČIASADAFÜCH, HOTEL Y USTARIA
PATÜC DE ČIASA
COSSES D'ERT POR LA ČIASA
ARTICLI POR SCINCUNDES

K. NEUHAUSER

BORNECH - Tel. 85 2 97

SPORT EDOARDO

LES MIUS MARCHES
por l'sport - y l' tēmp lēde

MODA TIROLEJA

INPLÜ

Skiservice

Ćialzá

Bob - Snowboards

**Imprēst de ski
Alpinsurf
Liöses**

ZIPLADÜ

★ *PEZZEI HUBERT* ★

Ghestan 11 - 39030 LUNGIARÜ
TEL. (0474) 590105

ELECTRO OHG/snc

RADIO MAIR - Bornech

Tel. 85247 – Strada Zentrala nr. 70

BUTEGA SPEZIALISADA POR:

**Radio
Televijiùn
Impianè stereo**

**Mascinns da lavé
Dlaciadoies
Forgurés a gas y electrisc**

Gran lîta de disc compact y cassètes de musiga

CHRISTIAN PEZZEI

BORNECH - Strada Michael Pacher - Tel. 85811

ARTICOLI DE GUMI Y DE PLASTICA:

Ros de gumi por bagnè l'urt – Manti, gormà, mancèces
y stivà de gumi – cioi a cone (Keilriemen) – Ani de
gumi por mascins dal lat – Condles, bozes y`copes de
plastica – Tovaies de mèsa – Tapeç de plastica y
ros de plastica y ros pur la condüta da l'ega.

PLONER Snc

de Ploner Pio & Co
39030 Pederöa 162
Tel-Fax 0471/843120

- fej laûrs da spangler sön tèt*
- met sö finestres de tèt*
- fej bandles por l' ega cialda*
- fej vasches de ram por ciüf*
- desdlacia condütes dal' ega*

J. Schönhuber srl
GmbH

39031 BURNECH · Tel. 0474/85425

LA BUTÈGA SPEZIALISADA:

- ▶ pur bel porzelann, pur spidl fin y arjënt ütl pur çiasa,
- ▶ pur patüc da rì da fà belaïta.

L'HOTEL SERVICE

a prîsc bâsc, bona cualitè y in gran lita.

Tasces
Manëces
Articli da
scincunda
Ambreles

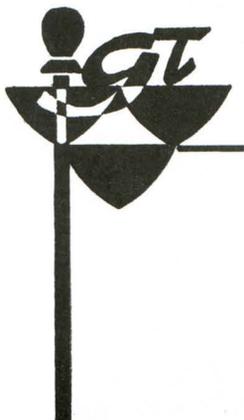
CORAN
ESCLUSIF
Y BEL

Cufres
Döt fat con stil
sportif
classich
funzional

Staudacher

Butèga dal coran
BORNECH - Str. de Cité 50 - Tel. 0474/85361

studio 3b
bruneck

Canche urëis dorturé sö la çiasa, sciöche:

- depënje les talares
- fa bela la falzada
- o inçe mèter ite d' atri func
- y fà stramëses de plates de ghips

cherdéde la firma de

GUIDO TAVELLA

LA VAL - Tel. 0471/843116

Sport Tony

LA ILA

Tel. 0471/847026

Confeziuns - Guanç "Trachten" - Roba da mangé
Articoli de sport - Chertes y Folieç

TÜRENWERK KIENS

G.m.b.H.

S.r.l.

ÜSC - PORTES

Tel. 0474/565225 - Fax 0474/565105

PASTICCERIA - KONDITOREI

R. WINKLER

BORNECH - Strada de Cité 9

Tel. 0474/84635

Tortes desvalies por noza - compli i agn - sant inom
"Confetti" por noza - batejimo - crejima - pröma comuniun

Cartolibraría

JOH. AMONN s.a.s.

Strada de Citè, 54
Bornech - Tel. 0474/85146

Castlunger Carlo

Feur artistich

San Martin de Tor N. 18 - 39030 (BZ) - Tel. 523234

Fej laurz de fer batü, de ram y de latun
scioche löms, ores de metal laurè,
cintönes por guanc da Zacan y tan de atri
pici laurz de artijanat artistich

Clara Albert

“Tistler”

Lungiarü, 105/a

39030 SAN MARTIN DE TOR - Tel. 0474/590061

mebli sön mosöra

éiasadafüchs - éiamenes - finestres y portes

Tescere d'ert

G A I D R A

de Iaco Schuen & Co. OHG/snc

PEDEROA

J. Plaschke

Cun le rendimënt
de na gran çiasa

- chitares elèitriches
y acustiches
- amplifadù por stromènc
por vigni rendimënt
- implanç por çiantè

- box
- oighi
- bateries
- stromènc a fié
- vidores
- acordeons
- basc
- notes

- inçe trôpa eletrônica
y trôc tòc da cumprè dô

J. Plaschke

BORNECH
STR. ANICH 2 F
TEL. 0474/31130

Miribung SNC - OHG

FABRICH DA ÇIALZINES

I-39030 PEDEROA 236

LA VAL

TEL. (0471) 843189

**Mobilart
Pezzei**

de Pezzei Eusebio

TISTLERIA

39030 S. MARTIN - ZONA ARTEJANALA

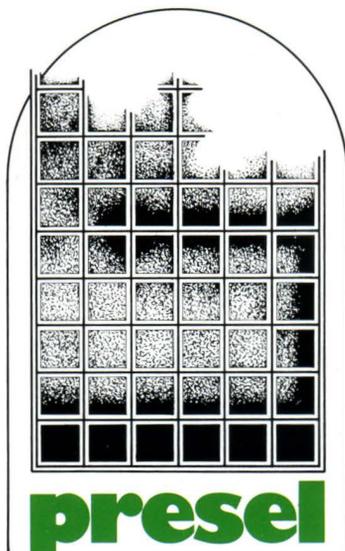
☎ 0474/523003 - ☎ PRIV. 0474/590103

**Cialzá
Thomaser**

Thomaser Christian

39031 Bornech - Strada Zentrala 23
Telefono 0474/85114

STAMPARIA - TIPOGRAFIA - DRUCKEREI

PUBLICAZIUNS
STAMPAÇ DE CUALITÉ
PUR COMERZ Y INDUSTRIA
FORMULARS FISCAI
FOTOCOMPOSIZIUN
LIARÍA

EDIZIONI
STAMPATI COMMERCIALI
E INDUSTRIALI DI QUALITÀ
STAMPATI FISCALI
FOTOCOMPOSIZIONE
LEGATORIA

VERLAG
QUALITÄTSDRUCKE FÜR
HANDEL UND INDUSTRIE
STEUERBELEGE
PHOTOSATZ
BUCHBINDEREI

BALSAN - BOLZANO - BOZEN
VIA ROMA 69 - ROMSTRABE

TEL. 202037

... OSC OTICHER TLA VAL DE PUSTER

- Odlá (da 50.000 - insö)
- Linses a contat
- Odlá dal sorëdl, da jí cun i schi y sportifs
- Microscops y lupes
- Ros da ciarè lunc
- Staziuns meteorologiches
- Aparacè da fá jö y azessors
- Svilup de fotografies
- Test dla odüda cun computer - gratis

BORNECH - TOBLACH - TÜRESC

opticrapid

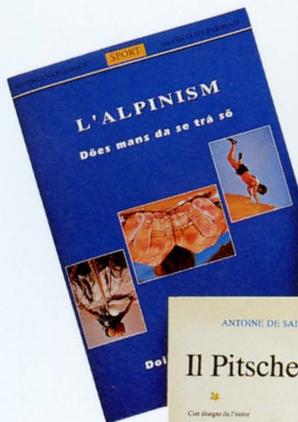
BRUNECK - TOBLACH - SAND IN TAUFERS

Al Ves aspeta les nöies publicaziuns

dl Istitut Ladin "Micurá de Rü"

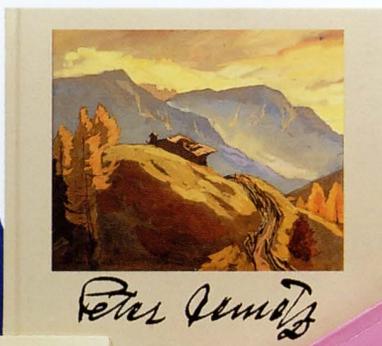
L'ALPINISM

Storia, vocabolar, jüc y tröpes
fotografies che reverda l'alpinism
Lires 8.000; pl. 79

PETER DEMETZ

Liber cun tröpes fotografies a corusc
y la storia dl artist
Lires 38.000; pl. 120

ARCHEOLOGIA NELLE DOLOMITI

Catalogh dla mostra de
reperc archeologics dles
Dolomites (test talian)
Lires 20.000; pl. 150

LE PICE PRINZ
Traduziun dla storia
de Saint Exupery
Lires 10.000; ca. pl. 80

NIA Y N PUE' DE PLU
Liber de poesies ladines cun
traduziun taliana de Marco Forni
Lires 12.000; pl. 171

**N Liber é dagnora na bela scincunda,
mo ince n arichimënt por sè instësc.**

publicaziuns che é en stampa: Les Laûrs de Conturines
Ladina XV
Lardschneider (vocabolar: Gherdëna-Todësch)

CASSA DL SPARAGN

Söles ondes dla cultura